

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

INTERNET V ŽIVOTĚ SENIORŮ

Magisterská diplomová práce

Obor studia: Andragogika - Sociologie

Autor: Bc. Anna Fromová

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Naděžda Špatenková, Ph.D.

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma *Internet v životě seniorů* vypracoval(a) samostatně a uvedl(a) v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil(a).

V Olomouci dne.
.....

Podpis

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Bc. Anna Fromová</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	<i>Andragogika – Sociologie</i>
Obor obhajoby práce:	<i>Andragogika</i>
Vedoucí práce:	<i>PhDr. Mgr. Naděžda Špatenková, Ph.D.</i>
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Internet v životě seniorů
Anotace práce:	Tématem diplomové práce je internet v životě seniorů, jejím cílem je porozumět, jakým způsobem senioři vnímají internet ve svém každodenním životě, tj. porozumět jejich zkušenosti s fenoménem. První část práce poskytuje teoretický vhled do problematiky, předmětem empirické části práce je výzkum kvalitativního designu, metodou sběru dat jsou polostrukturované rozhovory. Vzhledem k tomu, že se práce zaměřuje na vnímání a zkušenosti respondenta s daným fenoménem, jsou data z proběhlých rozhovorů analyzována v rámci fenomenologické interpretativní analýzy (IPA), jejíž výsledky jsou popsány v empirické části práce. Celkem byly identifikovány čtyři hlavní tematické okruhy: Tehdy a nyní, Dvě strany jedné mince, Mezigenerační vnímání a Každodennost.
Klíčová slova:	Internet, každodennost, senior, ztráta partnera, interpretativní fenomenologická analýza (IPA)
Title of Thesis:	Internet in the Life of Elderly

Annotation:	The topic of the thesis is Internet in the Life of Elderly; the aim is to understand the way in which senior citizens perceive internet in their everyday lives, therefore to understand their lived experience with the phenomenon. The first part focuses on the theoretical background; the results of qualitative design research are presented in the second one. The data are obtained through semi structured interviews. Regarding the fact that the thesis focuses on understanding people's perception and experiences of the matter, interpretative phenomenological analysis (IPA) was chosen to analyse the data. IPA analysis resulted into creating four categories: Back then and now, Two sides of one coin, Generation perception and Everyday life.
Keywords:	Internet, everyday life, elderly, partner loss, interpretative phenomenological analysis (IPA)
Názvy příloh vázaných v práci:	<p>Příloha č. 1: Reflexe výzkumníkovy zkušenosti</p> <p>Příloha č. 2: Schéma rozhovoru</p> <p>Příloha č. 3: Ukázka analýzy rozhovoru</p> <p>Příloha č. 4: Rozstříhaný rozhovor</p> <p>Příloha č. 5: Tematické okruhy</p> <p>Příloha č. 6: Příspěvek na Facebooku</p>
Počet literatury a zdrojů:	93
Rozsah práce:	145 s. (236 255)

Obsah

Anotace	3
Úvod.....	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Současná generace seniorů	10
1.1 Biologické stárnutí	11
1.2 Psychické stárnutí	13
1.3 Sociální kontext stárnutí.....	14
1.4 Aktivní stárnutí.....	16
1.5 Demografický kontext stárnutí	17
2 Život seniorů.....	24
2.1 Proměna sociálního pole seniorů.....	25
2.2 Proměna vnímání času seniorů.....	26
2.3 Volnočasové aktivity seniorů.....	27
2.3.1 Internet jako volnočasová aktivita	28
2.3.2 Internet v kontextu volnočasových aktivit.....	29
2.3.3 Internet v kontextu médií	30
3 Senioři a internet.....	33
3.1 IKT a internet.....	33
3.2 Adopce internetu mezi seniory.....	35
3.3 Digitální propast	37
3.3.1 Senioři a digitální propast	39
3.4 Specifika seniorů na internetu	41
3.4.1 E-mail.....	42
3.4.2 Vyhledávání informací	43
3.4.3 Další aktivity	43
3.5 Senioři a internet v číslech.....	44
4 Kontext výzkumu.....	46
4.1 Ztráta partnera.....	46
4.2 COVID-19.....	47
EMPIRICKÁ ČÁST	49
5 Metodologický rámec výzkumu	49
5.1 Cíl výzkumu a formulace výzkumné otázky	49

5.2 Aplikovaná metodika.....	51
5.2.1 Metody získávání dat	52
5.2.2 Metody zpracování dat	57
5.2.3 Proces analýzy dat	60
5.3 Organizace a průběh výzkumného šetření	67
5.4 Etické problémy a způsob jejich řešení	68
5.5 Charakteristika zkoumané populace a popis vzorku.....	69
5.5.1 Eliška, 69 let.....	73
5.5.2 Marie, 79 let.....	75
5.5.3 Miriam, 67 let	76
5.5.4 Ludmila, 74 let	78
5.5.5 Helena, 76 let.....	79
5.5.6 Hana, 65 let.....	79
6 Výsledky výzkumného šetření.....	82
6.1 Tehdy a nyní	83
6.1.1 Dovednosti	83
6.1.2 Další posuny	86
6.2 Dvě strany jedné mince.....	87
6.2.1 Spojení	87
6.2.2 Příjemný společník.....	89
6.2.3 Vzdělávání, učení	91
6.2.4 Odvrácená strana.....	93
6.2.5 Důvěřuj, ale prověřuj	96
6.3 Mezigenerační vnímání	97
6.3.1 Vlastní generace.....	98
6.3.2 Mladší generace	99
6.3.3 Babi, musíš číst.....	101
6.4 Každodennost.....	103
6.4.1 Denní doba	104
6.4.2 Internet jako alternativa	105
6.5 Ztráta partnera.....	107
6.6 COVID-19.....	109
Diskuze	112

Závěr	119
Literatura a zdroje	121
Seznam obrázků, grafů, schémat	129
Seznam tabulek	130
Seznam příloh.....	130
Příloha č. 1: Reflexe výzkumníkovy zkušenosti	131
Příloha č. 2: Schéma rozhovoru.....	133
Příloha č. 3: Ukázka analýzy rozhovoru.....	136
Příloha č. 4: Rozstříhaný rozhovor.....	143
Příloha č. 5: Tematické okruhy	144
Příloha č. 6: Příspěvek na Facebooku	145

Úvod

Tématem diplomové práce je internet v životě seniorů. Vzhledem k tomu, že se zvyšuje počet seniorů v populaci a dochází tedy k jejímu stárnutí, je na místě zabývat se tématy zaměřenými právě na tuto cílovou skupinu. Zaměření na uživatele internetu z řad seniorů je také velmi aktuální, neboť se v současné době dostávají do důchodového věku lidé, kteří byli běžně zvyklí internet využívat ve svém životě, z toho důvodu podíl uživatelů internetu z řad seniorské populace bude v nejbližších letech zcela jistě stoupat. Ani podíl seniorské populace, která se naučila využívat nové technologie zcela z vlastního zájmu až v penzi, není zanedbatelný, jedná se zhruba o jednu třetinu jedinců z populace starší 65 let. Vzhledem k rostoucímu počtu seniorů a uživatelů internetu z řad seniorské populace je tedy možné očekávat nárůst poptávky po vzdělávacích akcích v této oblasti. Pro účely celoživotního vzdělávání je žádoucí porozumět vnímání fenoménu internetu v životě seniorů, aby mohli edukátoři a organizátoři vzdělávání s touto cílovou skupinou vhodně pracovat.

Tato práce je aktuální ještě z jednoho důvodu, pro výzkumnou část práce byli vybráni respondenti z řad seniorů – uživatelů internetu, kteří prožili ztrátu partnera a nyní žijí v domácnosti sami. Ztráta partnera, ať už z důvodu smrti či rozvodu, představuje mj. také ztrátu komunikačního partnera. Téma internetu, jakožto komunikační technologie, v souvislosti se ztrátou není v Česku ani zahraničí příliš rozpracováno.

Cílem diplomové práce je tedy porozumět, jakým způsobem senioři vnímají internet ve svém každodenním životě. Předkládaná práce je rozdělena do dvou částí, v první teoretické části je v rámci prvních třech kapitol představena současná generace seniorů, aspekty jejího každodenního života a role a specifika internetu v jejich životech včetně vhodných statistických dat. Ve čtvrté kapitole této části se zabývám kontextem

následovného výzkumu. Ve druhé empirické části práce je představen samotný výzkum, jeho metodologický rámec, cíle, výzkumná otázka, metoda sběru a analýzy dat a samotné výsledky výzkumu včetně diskuze.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Současná generace seniorů

Předmětem této kapitoly je **život současné generace seniorů**, přičemž za *seniora* považuji jedince, který dosáhl 65 a více let. Pojem senior jsem vybrala zejména proto, že vystupuje v nejmenší pejorativní konotaci (Janiš & Skopalová 2016, s. 32); kalendářní věk vybírám jako kritérium definice seniora proto, že ho lze považovat za jediný objektivní faktor¹, na základě kterého lze příslušného jedince zařadit do kategorie senior, protože je jednoduše statisticky zachytitelný (Ondráková, 2012).² Neugartenová (1966) zavedla pojem mladí senioři (young old), staří senioři (old old) a velmi staří senioři (very old old). Mladí senioři se nacházejí ve věku 65–74 let a jejich pozornost se pohybuje mezi tématy penzionování, volného času, aktivit a seberealizace. Staří senioři se nacházejí ve věku 75–84 let a zajímají se o témata adaptace, tolerance zátěže, specifického stonání a osamělosti. Velmi starým seniorům je 85 a více let a zabývají se problematikou soběstačnosti a zabezpečení (srov. Haškovcová 2012, s. 21; Špatenková & Smékalová 2015, s. 49). I ČSÚ (2020) a EUROSTAT (2020) ve svých výzkumech využívají stejnou věkovou hranici 65 let. Kalvach (2004, s. 47) tvrdí, že dnes je za počátek stáří vesměs považován věk 65 let a o vlastním stáří se mluví od 75

¹ Nehledě tedy na další faktory určující vnímání člověka jako starého jako např. fyzický stav, ztráta duševní svěžesti, ztráta autonomie, potíže přizpůsobit se změnám, potíže s řešením problémů a narození vnoučat (srov. Vidovičová & Rabušic, 2003, s. 11; Janiš & Skopalová, 2016, s. 33).

² Je třeba si ale uvědomit, že i tento faktor má svá úskalí, Dopita například považuje věk za příliš zjednodušující ukazatel (2005, s. 33–34). A ani definice seniora podle věku není u nás ani ve světě jednotná (ČSÚ, 2012).

let.³ Lidé jsou tedy společností označováni za staré, ještě než sami sebe za staré považují.

Pojem *generace* můžeme definovat jako velkou společenskou skupinu, která je jako subjekt zformována významnou společenskou událostí a souhrnem změněných společenských podmínek, které vytvářejí specifické generační společenské klima. Tento pojem je nejznámější v demografickém významu, kdy se váže k biologické reprodukci lidského rodu; hovoříme o generaci prarodičů, rodičů a dětí. Věkový rozdíl je dán dobou potřebnou k biologickému vývoji od narození k zahájení biologické reprodukce, přičemž v našem prostředí to je zhruba 20 let. Segment populace, který nazýváme seniory je pak generací v poslední životní fázi (Sak & Kolesárová, 2012, s. 35).

1.1 Biologické stárnutí

Nehledě na to, jakou věkovou hranici pro zařazení jedince do kategorie senior zvolíme, je stáří proces, který je charakterizován několika obecně pozorovatelnými změnami. Jedná se o změny v oblasti biologické, psychické a sociální přičemž je třeba si uvědomit, že uvedené oblasti nestojí v životě člověka odděleně, ale jsou přirozeně propojené (Janiš & Skopalová 2016, s. 41–42). V rámci této kapitoly se budeme zabývat změnami, jež seniora provázejí zejména v oblasti biologické, potažmo fyzické.

Změny ve fyzické oblasti způsobuje proces biologického stárnutí, který může mít svůj přirozený, involuční, ale i chorobný, tedy patologický průběh, nebo může být souhrnnou reakcí na dlouhotrvající nevhodný životní styl (Tomeš, Šámalová & kol. 2017, s. 76). Jak píše Řičan, tělesná involuce je po šedesátém roce života o něco rychlejší a jak přibývá let, odlišujeme obtížněji,

³ Sýkorová ve výzkumu *Senioři ve společnosti: Strategie zachování osobní autonomie* ukazuje, že se lidé subjektivně cítí jako staří obvykle až od 74 let (2007).

kteřé změny jsou přímým nebo nepřímým následkem nějaké nemoci a které věk dříve či později přinese každému, i tomu nejzdravějšímu. Dále se zmiňuje, že už jen několikadenní klid na lůžku zvětšuje u seniora křehkost kostí, vede k atrofii svalů a ke slábnutí reflexů regulujících krevní tlak. Tělo je také méně odolné vůči infekcím a ke zhoubnému bujení (2004, s. 333). Seniorský věk s sebou také zpravidla přináší tzv. polymorbiditu. Polymorbidita znamená současný výskyt více než jedné chronické nemoci, přičemž touto nemocí mohou být choroby kardiovaskulárního systému, kloubů, páteře, problémy se smyslovými receptory a jiné (srov. Říčan 2004, s. 334; Janiš & Skopalová 2016, s. 42). Změny v oblasti biologické také mohou zahrnovat vizuální proměny jako například držení těla, vzhled kůže a vlasů, pokles hmotnosti a výšky, pohybové obtíže (Janiš & Skopalová 2016, s. 41). Zejména mobilita je naprosto zásadní pro soběstačnost v pozdním věku, tedy do značné míry ovlivňuje kvalitu života ve stáří. Byla prokázána souvislost mezi zhoršenou mobilitou a zvýšenou mortalitou. Pro mobilitu je důležitá svalová síla, ovšem s přibývajícím věkem klesá nejen kvalita ale i objem našich svalů a bez dostatečné úrovně svalové síly člověk není schopen vstát z lůžka nebo židle a stává se nemobilním. Dále je pro mobilitu nepostradatelná flexibilita, která je dána kloubní pohyblivostí. Omezení flexibility v jedné oblasti může mít negativní dopady na zbytek pohybového aparátu, vznikají dysbalance, které způsobují další problémy a následné omezování mobility. Dále je zcela zásadní rovnováha. Rovnovážné ústrojí je uloženo ve středním uchu a jeho nedostatečná aktivace je spojena se zhoršením jeho funkce, což má jisté dopady na mobilitu a bezpečnost jedince (Macháčová & Holmerová 2019, s. 55–56). Nízká pohybová aktivita seniora v kombinaci s nadměrným příjmem kalorií má za následek nadváhu. Tu Čeledová, Kalvach & Čevela označují za dietní problém české populace. Obezita urychluje stárnutí, dlouhodobě zvyšuje produkci volných radikálů,

vede k tzv. metabolickému syndromu s rozvojem cukrovky, souvisí s cévními mozkovými příhodami, s poruchami prokrvení končetin, dušností, přetížením pohybového aparátu, zvláště svalů, páteře a kloubů (Čeledová, Kalvach & Čevela 2016, s. 24). Nyní se pojďme podívat na změny v psychické oblasti.

1.2 Psychické stárnutí

Změny v oblasti psychiky seniora zahrnují úbytek mozkové tkáně (úbytek mezi 10–15 % mozku pokud nedojde k nějaké nepředvídatelné či výjimečné události) a celkové „zpomalení“ v důsledku proměn v oblasti kognitivních funkcí. Senioři déle zpracovávají informace a prodlužuje se jejich reakční doba (Janiš & Skopalová 2016, s. 46). Proměny v psychické oblasti seniora jsou biologicky podmíněné a zahrnují: pomalejší reakce, involuční změny v podobě zhoršení zraku a sluchu, instabilitu, pomalejší pohyb, obtíže v zapamatování a vybavování, snížení frustrační tolerance, ale i psychické poruchy, deprese, podezřavost až paranoiditu, již zmiňovanou demenci, a jiné (srov. Říčan 2006, s. 339–342; Janiš & Skopalová 2016, s. 47; Vágnerová 2007, s. 315). Některé z těchto změn mají například za následek vyšší úmrtnost seniorů v silničním provozu. Podle údajů z BESIP⁴ tvoří lidé ve věku 65 a více let 19 % ze všech osob usmrčených v souvislosti se silničním provozem a 44 % usmrčených chodců. Senioři jsou často také tzv. slabí účastníci v silničním provozu (chodci, cyklisté) a stávají se oběťmi nehod způsobených motoristy např. na přechodech (Čevela, Kalvach & Čeledová 2004, s. 41–42). Dochází tedy také ke zhoršení percepce, jak jsme si uvedli výše, seniorům se zhoršuje zrak a sluch a přirozeně tedy dochází také ke zhoršení vnímání podnětů z okolí. K negativním proměnám dochází také v oblasti pozornosti a paměti. Problémy nastávají v přetížení pozornosti

⁴ Vládní výbor pro bezpečnost silničního provozu (Čeledová, Kalvach & Čevela 2016, s. 41).

nadbytečnými podněty, které nejsou senioři sto odfiltrvat, a v rozdělování a přenášení pozornosti (Janiš & Skopalová 2016, s. 46).

Ač Říčan (2006, s. 315) považuje psychickou involuci za „demontáž“ osobnosti, Haškovcová (2012, s. 28) uvádí, že není třeba „házet flintu do žita“. Struktura mozku je plastická a jsou v ní někdy ukryty i netušené rezervy, zásadní vliv má i dosažená úroveň vzdělání, míra užívání paměti, životní styl jednotlivce apod. (srov. Haškovcová 2012, s. 28; Janiš & Skopalová 2016, s. 48). Důležitá je i míra motivace seniora k činnosti. Skinner (In Říčan 2006, s. 339) uvádí, že senior je méně okolím odměňován za svůj zájem a snahu, proto je poměrně lhostejný. Je třeba, aby si senioři vytvořili takové prostředí, které je bude za usilovnou činnost odměňovat, neboť, jak píše Haškovcová: „Každá aktivita je přínosná a to i tehdy když senior už své síly ztrácí“ (Haškovcová, 2012, s. 28). V další kapitole se budeme zabývat sociálním kontextem stárnutí.

.....

1.3 Sociální kontext stárnutí

V rámci sociálních (a socioekonomických změn) v oblasti stárnutí uvedeme dva milníky v životě seniora, kterými jsou: **odchod do penze** a **odchod vlastních dětí z domova** (Janiš & Skopalová 2016, s. 50).

V moderních společnostech starší lidé ztrácejí autoritu, zejména v rodině, ale i v širší sociální komunitě, protože již nežijí se svými dětmi a zpravidla již nevykonávají placenou práci, takže pro ně může být těžké cítit se v poslední etapě života užitečně a spokojeně (Giddens, 2013, s. 281). Giddens mimo jiné také naráží na **odchod do penze**, který je vstupem do fáze stáří, kterou nazýváme stáří sociální a je často spojován se začátkem stáří (Tomczyk, 2015, s. 20) a je určen dosažením jisté věkové hranice (Špatenková & Smékalová 2015, s. 50), čímž se dostáváme k dalšímu kritériu vymezení pojmu senior, kterým je kalendářní věk. Sýkorová píše, že ale existuje jistá disproporce

mezi věkem kalendářním, neboli chronologickým, a věkem ukončujícím ekonomickou produktivitu jedince, tedy věkem funkčním (Sýkorová, 2007, s. 48). To dále rozvádí Haškovcová, která tvrdí, že *„dosažení věku pro přiznání důchodu není samo o sobě důvodem pro to, aby byl někdo považován za starého, nicméně...v běžném životě je za starého člověka považován každý, kdo dosáhl důchodového věku“* (Haškovcová, 2010, s. 20). Přitom odejít od starobního důchodu je právo, ale není to povinnost, jak se píše na stránkách České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ, 2020). Průměrný věk odchodu do důchodu pak podle údajů z výzkumu Bakalové, Boháčka a Münicha v roce 2011 činí 57,5 let (2015, s. 13) a novela zákona o důchodovém pojištění stanovuje horní hranici odchodu do důchodu na 65 let (MPSV, 2020). Ten je spojen se ztrátou profesní role a s ní spojené společenské prestiže. Nová role důchodce má nižší sociální status a omezená privilegia. Zaměstnání a z něho vyplývající ekonomická nezávislost je jednoznačným indikátorem produktivního dospělého věku. Naproti tomu důchod neboli penzionování je jednoznačným znakem přechodu do stáří, potvrzením ztráty výkonnosti a společenské užitečnosti. Odchod do důchodu definuje stáří sociálním způsobem (Vágnerová, 2007, s. 365). Říčan považuje odchod do důchodu za nesmírně významný, mnohostranný předěl, který nás nutí přebudovat svou identitu. Zároveň říká, že: *„Jsou lidé, pro které je možnost odejít do důchodu vysvobozením z těžké dřiny, nudné rutiny nebo ponižující pozice. Pro jiné je perspektiva blížícího se důchodu noční můrou: půjdu do starého železa“* (2006, s. 346). Může se tedy jednat o hrozbu, ale odchod do důchodu s sebou také může přinášet do života jedince nové příležitosti. Vždy ovšem zahrnuje celou řadu proměn v oblasti sociálního statusu jedince, jeho práv a povinností a týká se také proměny ekonomické situace jedince.

Odchodem dětí seniorů (pokud je mají) z domova dochází k výrazným změnám rodinných poměrů, ale také k proměně režimu dne seniora. Odchod

děti z domova je často provázen tzv. syndromem prázdného hnízda (Honzák, 2005, s. 171). V důsledku těchto změn dochází k postupně diferenciované proměně či redukci různých sociálních dovedností, může nastat i tzv. desocializace (Vágnerová 2007, s. 350). Desocializace představuje extrémní případ a znamená chorobnou společenskou izolovanost starších lidí nebo omezení či úplnou ztrátu sociálních vztahů (Janiš & Skopalová 2015, s. 50). Senioři vyhledávají kontakty spíše se známými lidmi, které posilují jejich pocit jistoty a zároveň je příliš nezatěžují, protože vědí, co od nich mohou očekávat. Okruh lidí, se kterými se stýkají, se zmenšuje a senioři se mohou cítit osamělí. Pocit prázdnoty a osamění je jednou z častých zátěží stáří. Sociální skupiny, se kterými se senioři stýkají, se tedy redukují obvykle na rodinu, která stále hraje velmi důležitou roli v životě seniora, na přátele a známé ze sousedství, popř. na společenství obyvatel nějaké instituce (domova pro seniory, LDN). Tato redukce také mnohdy podporuje ubývání různých kompetencí, staří lidé mají percepční potíže, trpí nedoslýchavostí, dále paměťovými problémy, mění se také jejich jazykové kompetence a dochází v proměně tematické náplně, tedy obsahu, komunikace (Vágnerová, 2007). Dochází i k proměnám sociálních rolí, jež mají ve stáří spíše než instrumentální (výkonový) charakter, jak tomu bylo v produktivním věku, charakter expresivní (společensko-citový). Ten se vyznačuje malým rozsahem, malou diferencovaností a intenzitou (Janiš & Skopalová 2016, s. 50). Je třeba ale také dodat, že senior současně také role získává, stává se babičkou nebo dědečkem, může se stát posluchačem či účastníkem nějakého kurzu (Špatenková & Smékalová 2015, s. 70).

.....

1.4 Aktivní stárnutí

Odchod do důchodu a odchod dětí z domova jsou tedy nepochybně významným sociálním mezníkem přinášejícím proměny v charakteru sociálního statusu, v oblasti finanční situace jedince a v neposlední řadě i

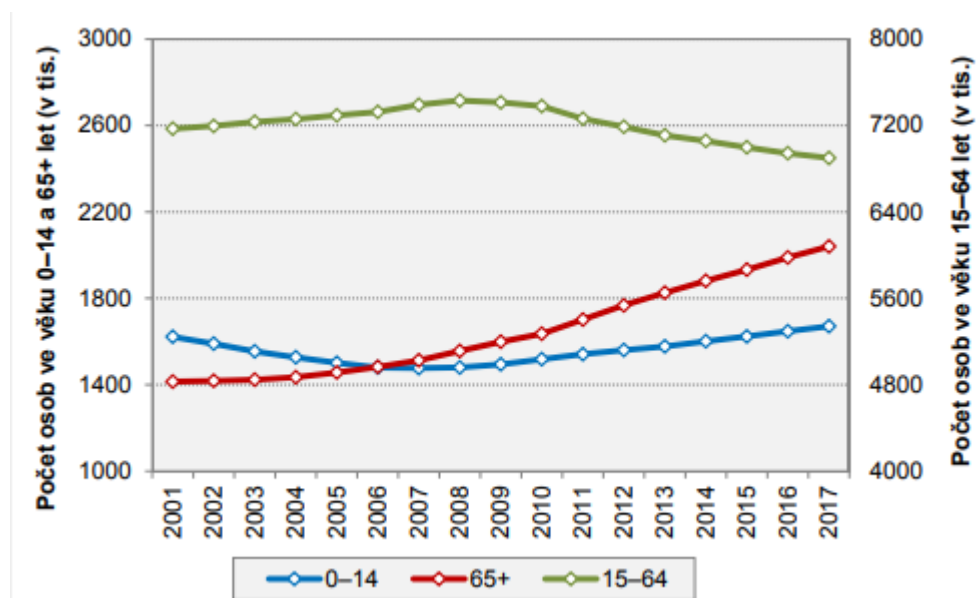
v proměně rolí, respektive redukcí jejich počtu. Je třeba si ale také uvědomit, že tyto změny nemusejí nutně mít pouze negativní charakter, nově nabitý čas může senior vyplnit aktivitami, které mu dělají radost, a může například začít navštěvovat vzdělávací kurzy. Jak si později ukážeme, v současné době dochází ke stárnutí populace, tedy ke zvyšování počtu obyvatel v seniorském věku, což způsobuje proměnu v uvažování, co to znamená stárnout (Hasmanová Marhánková 2013, s. 12) a objevuje se nové pojetí stárnutí, tzv. **stárnutí aktivní**. Jedná se o pozitivní a vzestupný přístup ke stárnutí a starým lidem, který se zakládá na principech solidarity, respektu k individualitě a jedinečnosti. Jeho cílem je zajistit vysokou kvalitu života i v pozdním věku a prohloubit mezigenerační vztahy. Základním stavebním kamenem je *inkluze*, tedy společenské zapojení a především právo na něj v každém věku. V současné době se dá o aktivním stárnutí mluvit jako o evropské strategii přípravy na stárnutí populace (Janiš & Skopalová, 2016, s. 60). V rámci aktivního stárnutí tedy nejde jen o to „přidat léta k životu“, ale především o to „přidat život k létům“, tedy život nejen prodlužovat, ale i zkvalitňovat. Klíčová je zde kategorie tzv. funkční kapacity, jež představuje možnost vést aktivní život, tedy realizovat různé životní úkoly, výzvy a zájmy (Špatenková 2015, s. 13). V současné době dochází ke zlepšování funkčního stavu seniorské populace a navíc lze předpokládat, že generace budoucích seniorů bude vzdělanější, v lepším zdravotním stavu a pravděpodobně i aktivnější než generace seniorů současných (Ondrušová, 2011, s. 24).

.....

1.5 Demografický kontext stárnutí

Koncept aktivního stárnutí, o kterém jsme se zmiňovali v minulé kapitole, souvisí s tzv. **stárnutím populace**: *„Populace naší planety stárne a nezbyvá než k tomuto celosvětovému fenoménu přistupovat aktivně“* (Macháčková, Holmerová & kol. 2019, s. 13). Předpokládá se, že v roce 2050 bude každý

pátý občan této planety starší 60 let. V součtu to bude celosvětově odpovídat 2 bilionům lidí (tamtéž). Stárnutí populace je procesem, během kterého se mění věková struktura populace dané společnosti, zvyšuje se procento osob starších 65 let a snižuje se procento osob mladších 15 let (Mühlpachr, 2009 s. 31). Seniorská populace v roce 2001 představuje podíl 13,9 % na celkové populaci, do roku 2017 tento podíl narostl na 19,2 % a podle odhadů ČSÚ bude v roce 2050 činit 28,6 % z celkové populace České republiky.⁵ Z grafu níže je patrné, že počet osob ve věku 65 a více let od roku 2001 do roku 2017 neustále roste.

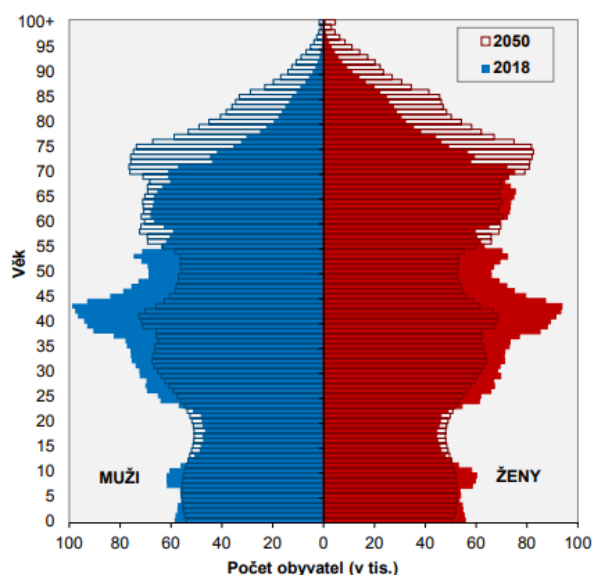

Graf č. 1: Počet osob ve věku 65 a více let 2001– 2017 (ČSÚ, 2019b).

Dalším ukazatelem stárnutí populace je tzv. **index stáří**, který je konstruován jako poměr počtu obyvatel ve věku 65 a více let k počtu obyvatel ve věku 0–14 let. Tento poměr činí podle údajů z ČSÚ 121,4 seniorů ve věku 65+ let na 100 dětí v roce 2017. Abychom tento podíl mohli nahlédnout v kontextu, je třeba si říci, že v roce 2001 měl *index*

⁵ Dětská složka by měla naproti tomu klesat a v roce 2050 by měla představovat 14,8 %. Také podíl lidí v produktivním věku klesne do roku 2050 na 56,5 % z původních 70,2% v roce 2001. Mění se také průměrný věk obyvatel Česka – v roce 2001 dosahoval úrovně 39,0 let, do roku 2017 narostl na 42,2 let a do roku 2050 by se měl podle projekce ČSÚ z roku 2018 zvýšit na 46,3 roku (ČSÚ, 2019a).

stáří v ČR hodnotu 85 – dětská složka byla tedy v převaze nad seniory (UZIS 2020).⁶ Ze srovnání věkové pyramidy z roku 2018 (reálná data) a projekce dat z roku 2050 (Graf č. 2) je také patrné, že v české společnosti dochází k populačnímu stárnutí, lze také mluvit o tzv. **šednoucí populaci**. Můžeme vidět, že česká společnost bude spíše tíhnout k regresivnímu věkovému rozložení, tedy bude se zvyšovat počet seniorského obyvatelstva a snižovat počet populace dětské. Jak poznamenává Sak & Kolesárová, regresivní věková struktura je charakteristická stárnutím populace, kdy se při nízké úrovni plodnosti a zlepšování úmrtnostních poměrů zvyšuje zastoupení starých osob a snižuje se podíl dětí a mládeže (2012, s. 19).

Graf č. 2: Obyvatelstvo podle pohlaví a věku, 2018⁷ a 2050 – projekce (ČSÚ, 2019b).

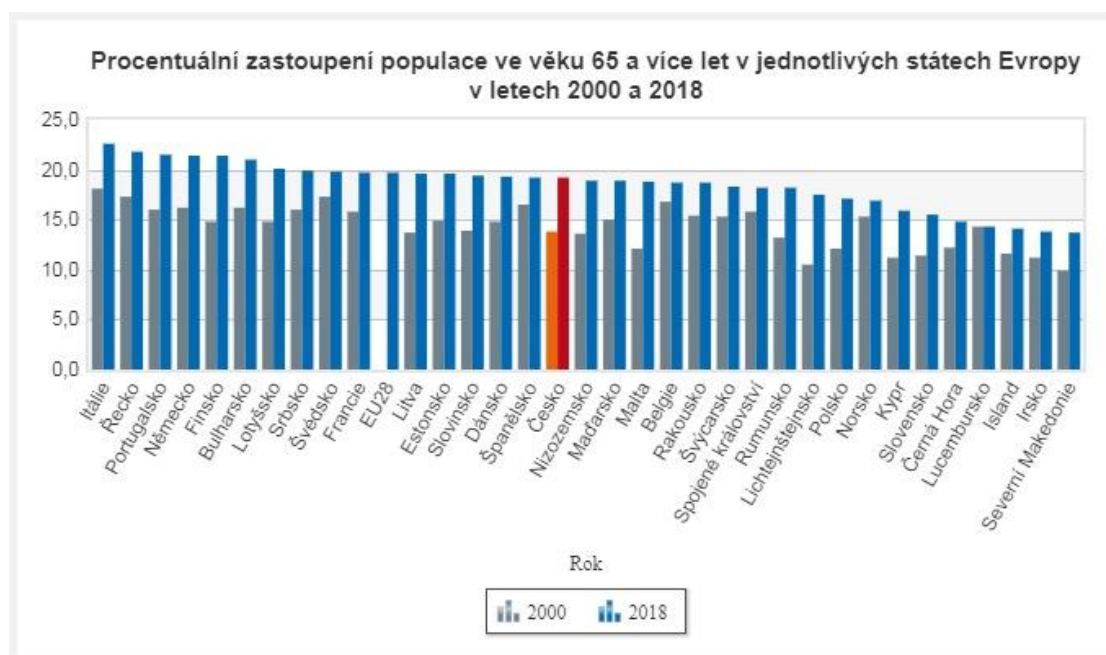
Graf se také věnuje srovnání obou pohlaví. Populaci starší 65 let tvoří celkem 664 125 mužů a 980 711 žen, poměr obou pohlaví v této věkové skupině tedy činí 40 % mužů ku 60 % žen. Strukturu obyvatelstva podle pohlaví lze vyjádřit **indexem feminity**, který udává poměr počtu žen na 100 mužů. V populaci seniorů nad 65 let index dosahuje hodnoty 148 žen na 100 mužů,

⁶ Co se evropských zemí týče, nejvyšší index stáří má Německo – 155,8 seniorů na 100 dětí v roce 2011 (ČSÚ 2014).

⁷ Reálné údaje (ČSÚ 2019b).

je zde tedy viditelná znatelná převaha žen. Tento rozdíl je markantnější ve starší generaci, v generaci nad 85 let. Zde na 100 mužů připadá 260 žen (ČSÚ, 2014), což je dáno nižší střední délkou života u mužů. Ti se dožívají 76,8 let v roce 2018 oproti 81,89 letům, kterých se dožívají v roce 2018 ženy (ČSÚ, 2020b). Liší se také např. rodinný stav, v populaci nad 65 let se vyskytuje více ovdovělých žen než mužů. V roce 2011 bylo ve věku 65–69 let 27 % žen ovdovělých, ale pouze 7 % mužů vdovců, ve věku 85+ byl ženatý každý druhý muž (50 %), ale jen 6 % žen. Tedy, jak poznamenává Rabušic: „*Svět starých lidí je především světem žen*“ (1995, s. 152). V populaci seniorů tedy převažují ženy, většinou vdovy.

Je třeba také zmínit, že v případě „boomu“ seniorské populace není Česká republika jedinou zemí. Všechny země Evropy, resp. Evropské unie, zaznamenaly nárůst seniorského obyvatelstva, jak je patrné z grafu níže (Graf č. 3). V tomto grafu je srovnáno procentuální zastoupení populace ve věku 65 a více let v jednotlivých státech Evropy v roce 2000 a 2018. U všech států je patrný markantní rozdíl mezi těmito dvěma roky.

Graf č. 3: Procentuální zastoupení populace ve věku 65 a více let v jednotlivých státech Evropy v letech 2000 a 2018 (ČSÚ, 2020a).

Příčin tohoto nárůstu seniorské populace je hned několik. Hlavní příčinu proměn popsaných výše spatřuje Petrová Kafková ve druhé **demografické tranzici**⁸, tedy ve snížení porodnosti dané hodnotovou proměnou společnosti za současného prodloužení života. Podle ní jsou tyto proměny důsledkem nejen medicínského pokroku, ale i racionalizací lidského života (2013, s. 14). K tomu se přidává i Špatenková a Smékalová, když zmiňují, že starší lidé jsou dnes v daleko lepší kondici než kdykoli dříve, což je zřejmě dáno tím, že **prodlužování průměrné délky života** je jedním z nejdůležitějších sociálních cílů (2015, s. 11). Ta se podle údajů z roku 2017 vyšplhala skoro na 80 let – pro srovnání v roce 1960 to bylo o 10 let méně (Světová banka, 2020). Sak & Kolesárová dodávají: *„Tuto strukturu ovlivnily především dvě světové války, hospodářská krize, ale i změna společenského uspořádání po roce 1989“* (2012, s. 19). Kromě příčin společenského charakteru autoři zmiňují i biologické důsledky tohoto populačního „boomu“. Změny v porodnosti, respektive její pokles, který je příčinou stárnutí populace a odkládání narození prvního dítěte na pozdější věk má za následek stále častější případy žen, které nemohou mít děti z biologických příčin. Hovoříme již o problému civilizačním, tedy o problému hojně rozšířeném v dané společnosti. Také věk odchodu do důchodu je hojně diskutovaným fenoménem, u nás i v celé Evropě, neboť důchod a důchodový věk patří k základním kamenům sociálního státu (Sak & Kolesárová 2012, s. 89–93). V této souvislosti má **„dlouhověký svět“**, jak píše Špatenková & Smékalová, i své stinné stránky – především velké ekonomické důsledky (2015, s. 11). Demografické stárnutí populace je spojováno s ohrožením prosperity

⁸ Tento termín se objevuje v reakci na novou velkou proměnu demografického chování, kterou zaznamenává Evropa od šedesátých let dvacátého století (Rabušic 2001, s. 176).

společnosti, na druhou stranu se ale vynořují nové pozitivní obrazy stárnutí; např. tzv. aktivní stárnutí (již zmíněné výše) a **třetí věk**, jehož myšlenku artikuloval Laslett (1991, In Petrová Kafková, 2013, s. 17) – jedná se o období bez povinnosti vykonávat placenou práci a bez povinnosti starat se o děti, protože ty jsou už samostatné. Není to střední věk, ani stáří, ale hybrid obou. Toto období lze charakterizovat sebenaplněním, angažovaností a společenskou užitečností.

Ač je tedy Česká republika považována za stát po demografické stránce ve srovnání s dalšími evropskými zeměmi poměrně „mladý“ – patříme ke státům s nízkým indexem stáří a poměrně vysokým podílem obyvatelstva v produktivním věku – i u nás dochází od devadesátých let minulého století k tzv. **šednutí populace**. Vzhledem k tomu, že je zřejmé, že tento jev zaznamená v nejbližších letech významnou akceleraci, je žádoucí obrátit pozornost k seniorům a ve světle těchto nedávných změn zahájit aktivity v oblasti státní sociální a ekonomické politiky (Tomczyk, 2015, s. 19). Rostoucí počty seniorského obyvatelstva představují výzvu pro společensky prospěšnější politiku v oblasti stárnutí, je třeba porozumět předpokladům zdravého stáří a nalézt cesty, jak proces stárnutí ovlivnit žádoucím směrem (Balcar, 2010, s. 63). Rozrůstající se seniorská populace představuje příležitosti v nejrůznějších sférách – od služeb péče počínaje, přes animaci, až ke vzdělávání. V důsledku jejich specifik je třeba vytvářet nové aktuální koncepce, které budou co nejvěrněji odrážet realitu jejich života. Tradiční sociodemografické kategorie již nestačí, k seniorům je třeba přistupovat na individuálnější rovině za pomoci osobnějšího přístupu, z čehož čerpají nejen samotní příjemci, ale také vzniká ekonomický užitek v makrosociálním měřítku.

Na závěr kapitoly si uvedme citaci Saka a Kolesárová, která výstižně shrnuje změny, kterými současná generace seniorů za svůj život prošla:

„Současná generace seniorů se narodila se v kapitalismu, dětství prožila v německé okupaci, žila v „socialismu“, střední věk žila v sovětské okupaci, stáří a smrt ji zastihla v globálním kapitalismu Evropské unie“ (Sak & Kolesárová 2012, s. 113). Současná seniorská generace tedy byla utvářena historickými a společenskými událostmi, kterými procházela a se kterými se musela vyrovnávat, dále nebývalým množstvím inovací, jež se za jejího života ve společnosti uplatňovaly.

V rámci této kapitoly jsme definovali pojmy senior, generace a pojmy s nimi související, dále jsme se zabývali biologickými, psychickými a sociálními aspekty života seniora, hovořili jsme o konceptu aktivního stárnutí a demografickém kontextu stárnutí. Nyní se pojdme podívat na život seniorů, definujme si pojmy každodennost, životní styl a volný čas.

.....

2 Život seniorů

Životem seniorů rozumím **každodenní život, každodennost**. V sociologii je každodennost chápána jako „*souhrn všedních, pravidelně se opakujících, časově i prostorově uspořádaných lidských činností, které se řídí známými, avšak nepsanými pravidly*“ (Linhart, Petrušek, Vodáková & Maříková 1996, s. 483). Podoba každodenního života je formována především rutinními aktivitami a jejich časoprostorovou orientací. V základním pohledu lze pak denní aktivity dělit na vázané či závazné aktivity (obligatory) a volné neboli výběrové aktivity (discretionary), existuje několik klasifikací, jejichž kostru tvoří většinou dimenze práce a studium, doprava, volný čas, péče o rodinu a domácnost, sociální aktivity, osobní péče a spánek (srov. Ira, 2001; Ira, 2006; Doležalová & Ouředníček, 2006; Novák & Sýkora, 2007), přičemž je třeba si uvědomit, že s posunem společnosti směrem k postmodernitě dochází k pluralizaci individuálních podob každodenního života jednotlivců. Tradiční sociodemografické kategorie jako věk, pohlaví, vzdělání apod. jsou v současné době překrývány novými rovinami, mezi kterými hraje významnou roli životní styl a individuální přístup k životu (Novák & Temelová 2012, s. 912).

Životní styl člověka se stává výrazem jeho lidské individuality, osobnosti a osobitosti, projevem jeho relativní samostatnosti a představ o plnohodnotném životě, ale i jeho schopnosti tyto představy naplňovat (Sýkorová & Chytil 2004, s. 146). Životní styl můžeme nejobecněji vymezit jako způsob, kterým lidé žijí, tedy jak bydlí, stravují se, vzdělávají se, chovají se v různých situacích, baví se, pracují, spotřebovávají, vzájemně komunikují, jednají, rozhodují se, cestují, vyznávají a dodržují určité hodnoty, starají se o děti, pěstují potraviny, vyrábějí atd. (Duffková, Urban & Dubský, 2008, s. 51). Životní styl jedince se vyvíjí po celý život, každá životní

fáze má svou podobu životního stylu odpovídající sociální pozici, potřebám a zájmům člověka v dané fázi (Sak & Kolesárová, 2012, tamtéž). Proměny životního stylu ve stáří souvisí se změnou jeho sociální pozice a s ní souvisejícími změnami v oblasti potřeb a zájmů seniora, přičemž dva klíčové momenty v životě seniora představuje odchod do důchodu (a tedy nepokračování v ekonomické aktivitě) a odchod vlastních dětí z domova (Janiš & Skopalová 2016, s. 50). Tyto proměny lze charakterizovat, jako přechod z jedné místnosti do druhé: „*Jedny dveře se zavírají a jiné se otevírají*“ (Křivohlavý 2011, s. 23). Než se ale podíváme, které dveře se seniorům otevírají, řekněme si pár slov o proměně sociálního pole a vnímání času v životě seniora.

2.1 Proměna sociálního pole seniorů

Společně se stářím nastává významná proměna životního stylu spojená s „osvobozením“ jedince od práce v pozitivním i negativním slova smyslu. Sak & Kolesárová se ve svém výzkumu⁹ zabývali sociálním polem seniora – sociální pole seniora se s jeho odchodem do důchodu výrazně promění, všechny prvky vyplývající z jeho pracovní aktivity náhle v sociálním poli nejsou. Tento fakt může seniorovi přinést ulehčení, ale také sociální frustraci, pocit izolovanosti, marginalizace a zbytečnosti. Nejživějšími prvky ve smyslu frekvence kontaktu jsou vnoučata, děti, zdravotnický personál, manžel či manželka a zvíře – pes nebo kočka. Nejvýznamnější prvky sociálního pole pak tvoří děti, vnoučata, manžel či manželka, zdravotnický personál, přátelé a zvíře. Pozice dětí a vnoučat je silnější než pozice partnera. To autoři komentují následovně: „*Potvrzuje se, jak je v české společnosti silná*

⁹ Výzkum s reprezentativním souborem čítajícím 1014 respondentů. Autoři zjišťovali, kdo a v jaké frekvenci se vyskytuje v sociálním poli seniora a jaký má pro seniora význam (Sak & Kolesárová 2012, s. 99).

vazba mezi dětmi, rodiči a prarodiči“ (2011, s. 101). O zhoršujících se pracovních vztazích svědčí velmi špatná pozice kolegů v sociálním poli seniora, sousedé také zaujímají poměrně slabou pozici (Sak & Kolesárová 2011, s. 99–101).¹⁰

.....

2.2 Proměna vnímání času seniorů

Se stářím tedy dojde v životě člověka k proměnám v mnoha oblastech života, proměňuje se i **vnímání času**. Po odchodu do důchodu a odchodu dětí seniora mají lidé zdánlivý dostatek nebo nadbytek času, zdánlivý proto, že ve skutečném stáří má většina lidí dojem, že čas nemá. Příčinou je nejen zpomalující se psychomotorické tempo, ale také proměna dlouhých perspektiv na krátké, neboť životního času ubývá. V souvislosti s těmito změnami je vhodné zmínit tzv. *vnitřní čas* (fyziologický neboli biologický). Fyzikální čas je samozřejmě stále stejný, ale jeho prožívání se v průběhu života mění (Haškovcová, 2012, s. 170). Čas seniorů plyne klidněji, stanovují si sami, co bude náplní jejich dne, mají dost času pro sebe, nikam nespěchají, v jejich životě dojde k určitému uvolnění. Jejich zájem se posouvá od práce k nim samotným, tito lidé se ponořují do sebe, věnují se sebepoznávání, vnitřnímu obohacování, mají zájem někým být. Na rozdíl od mladší generace, která si těžko uspoří nějaký volný čas, senioři na druhou stranu mají času „nekonečně“ mnoho, přesto se lidé před odchodem do důchodu obávají, že v rozprostírajícím se funkčním prázdnu, které je před nimi, jim paradoxně nezbyde na nic čas, neboť chybí program a realita dlouhých životních perspektiv. A skutečně, jakmile je člověk v důchodu, nemá na nic čas. Ovšem je třeba si uvědomit, že lidský život je konečný – smrt je, byla a bude součástí našeho života (Špatenková, 2015, s. 8), ale odchodem do důchodu život nekončí, (Haškovcová, 2010, s. 168) ba právě naopak. „Seniorský věk dnes reprezentuje téměř třetinu našeho životního času a je žádoucí, aby byl kvalitně žit, nikoliv promarněn,“ dodává Haškovcová (tamtéž).

¹⁰ Více viz kap. 1.3 Sociální kontext stárnutí.

V seniorském věku je tedy dobré pamatovat na hodnotné trávení volného času. Zprvu máme totiž času hodně, takže si nevíme rady s tím, co máme dělat. Tato situace vede ke zvolnění životního tempa a k celkovému uvolnění vůči pojetí času. Můžeme si relativně svobodně žít, a tak užívat dary důchodcovského věku (Křivohlavý, 2011, s. 26).

.....

2.3 Volnočasové aktivity seniorů

Volný čas představuje: „čas, ve kterém člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků vyplývajících ze společenské dělby práce, ani z nutnosti zachovávat svůj biofyzilogický či rodinný systém“ (Chorvát & Šafr, 2019, s. 133). Aktivity provozované ve volném čase se nazývají **volnočasové aktivity** a jedná se o „všechny společenské, kulturní a sportovní aktivity, kterým se občané věnují ve svém volném čase“ (Haškovcová, 2012, s. 170). Jejich klasifikace může být následující: volnočasové aktivity v domácím prostředí, pohybové volnočasové aktivity, volnočasové aktivity s rodinou, společenské volnočasové aktivity, vzdělávací aktivity (dle Janiš & Skopalová, 2016, s. 79–111). Pro seniory mohou volnočasové aktivity představovat „páteř jejich života,“ (Haškovcová, 2010, s. 179) na rozdíl od mladších generací, které si na své zájmové aktivity sotva najdou čas. Aktivita je považována za jedno z kritérií dobrého stáří, jak se ukazuje ve výzkumu stárnutí Institutu sociálního zdraví UPOL¹¹. Výzkumníci uvádějí, že mezi nejčastěji uváděnými aktivitami a zálibami je aktivita pohybová. Někteří účastníci výzkumu se pohybu věnují spíše rekreačně a chodí na procházky do lesa nebo pracují na

¹¹ V rámci spolupráce mezi Institutem sociálního zdraví na UPOL (OUSHI) a Health Experiences Research Group (HERG) na Univerzitě v Oxfordu probíhají výzkumy prováděné pomocí metody DIPEx, jejichž výsledky mají poskytnout vhled do žité zkušenosti člověka. V rámci prvního z projektů se výzkumníci zabývali stárnutím. Na stránkách hovoryozdravi.cz se dají nalézt zkušenosti zhruba 50 lidí, kteří tuto etapu prožívají (Hovory o zdraví, 2020).

zahradě. Právě aktivity spojené s přírodou jsou velmi oblíbené. Chodí také na houby nebo na túry s rodinou či turistickým oddílem. „Někteří seniori nachodí průměrně deset kilometrů denně, jiní jezdí pravidelně na kole, a pan Jan B. dokonce občas jezdí s vnučkou na kolečkových bruslích“ (Hovory o zdraví, 2020).

Nyní se pojdme podívat na pobyt na internetu jako specifický způsob trávení volného času seniorů a na jeho místo mezi dalšími volnočasovými aktivitami.

.....

2.3.1 Internet jako volnočasová aktivita

Práci s počítačem (potažmo internetem) lze spolu se sledováním televize, poslechem rozhlasu, četbou knih, domácími a ručními pracemi, pěstováním rostlin, chovem domácích zvířat, se sexuálními aktivitami apod. zařadit mezi **volnočasové aktivity v domácím prostředí**, přičemž domácí prostředí je chápáno jako intimní zóna, klidová a odpočinková oblast, synonymum bezpečí, ale i místo povinností, které mohou výběr volnočasových aktivit výrazně definovat (Janiš & Skopalová, 2016, s. 109). Využívání internetu se postupně stává významnější součástí života seniora, jeho životního stylu, včetně komunikace s okolním širším světem a především s jejich dětmi, vnuky či vnučkami a blízkými (Kolesárová, 2016). Zadražilová tvrdí, že pro současné seniory starší 65 let je využívání informačních technologií většinou koníčkem a dobrovolnou aktivitou, nikoliv nutností. Pro dvě třetiny z nich je využívání internetu pravděpodobně již zbytečnou záležitostí. Seznamování s internetem, překonávání přirozené nedůvěry, je pro ně nesmírně těžké (2017b). Přizpůsobení se moderní, digitální realitě vyžaduje rezignaci na některé starší způsoby chování. Zvládnutí obsluhy elektronických médií je v mnoha případech totožné s přizpůsobením se novému životnímu reáliím prostřednictvím procesu tzv. mediální socializace (Tomczyk, 2015, s. 130). Mediální socializace tedy představuje způsob přizpůsobení se novému životnímu stylu, který je podmíněn technickým pokrokem a rozvojem

v oblasti nových médií. Vzdělávání seniorů v oblasti nových médií představuje pro nejstarší generace reálnou výzvu vyžadující obrovskou míru angažovanosti a odhodlanosti. Udržet krok s novými fenomény podmíněnými technickým pokrokem je pro seniory těžší než pro generaci „digitálních domorodců“ (tedy jedince, kteří vyrůstali s novými technologiemi, podobně jako dnešní senioři vyrůstali s televizí), starší osoby nikdy nebudou schopny dosáhnout stejné úrovně kompetencí a rutiny této generace. Proto je nutné se v rámci vzdělávání starších generací v oblasti nových médií řídit zdravým, selským rozumem (Tomczyk, 2015, s. 129) a jednoduše je vzdělat v těch oblastech, které pro ně představují největší přínos. *„Každá aktivita je přínosná a to i tehdy když senior už své síly ztrácí“* (Haškovcová, 2012, s. 28). Význam vzdělávání pro seniory spočívá zejména v prevenci hrozících deficitů, hlavním cílem tohoto působení je udržení tělesných a intelektuálních sil. Významnou roli hraje také snaha o zajištění kvalitnějšího a důstojnějšího života (Šerák, 2009, s. 82). Pomocí internetu lze tedy trénovat kognitivní funkce, které ve stáří postupně ochabují.

2.3.2 Internet v kontextu volnočasových aktivit

Ač seniorů, kteří využívají internet ve svém každodenním životě, přibývá, stále většina seniorů prakticky polovinu svého času v domácím prostředí tráví před televizí (Janiš & Skopalová, 2016, s. 109). To může mít několik příčin – jedná se o technologii, která se vyvíjela souběžně s jejich životem, a oni ji postupně začleňovali do svého života. Pro sledování televize nejsou žádná zdravotní omezení a televizi mohou kdykoli vypnout či zapnout. Značným problémem může být nízká kvalita televizního vysílání, kterou si mnozí senioři uvědomují, ale jejich navyklost překoná i tuto nízkou úroveň. Ovšem někteří senioři se navracejí k rozhlasu, autoři dokonce uvádějí, že poslech rozhlasu dle jejich výzkumu i mírně stoupl (Sak &

Kolesárová, 2012, s. 103). V rámci výzkumu Saka & Kolesárové¹² můžeme pozorovat dynamiku jednotlivých aktivit – prvků životního stylu. Značné posuny vidíme v četbě knih – ač se senioři věnují četbě ve srovnání s mladšími generacemi nejvíce, tato aktivita ustoupila z 3 hodin na 2,6 hodin týdně. Na „vině“ mohou být aktivity spojené s počítačem a internetem – s internetem senioři nově tráví 0,8 hodin týdně. Míra adopce internetu u seniorské populace lze částečně vysvětlit nižší pravděpodobností přítomnosti (školu navštěvujících) dětí a mladých osob v jejich domácnostech (Lupač, 2015, s. 87).¹³

.....

2.3.3 Internet v kontextu médií

Média lze v dnešní době považovat za významného či dokonce hlavního hybatele společenského vývoje. V 80. letech přemýšlel Joshua Meyrowitz (In Chorvát & Šafr, 2019, s. 176–182) o rozdílech mezi situacemi, které vytvářejí tištěná a elektronická média. Zabýval se třemi oblastmi: spojováním informačních světů, rozdíly mezi soukromým a veřejným a připoutaností k fyzické lokalitě. Meyrowitz tvrdí, že proces **spojování informačních světů** zahájila televize; mizí rozdělení na svět dětí a dospělých, vytrácí se veškerá tabu. Internet podle něj tento proces završuje, děti mají téměř neomezený přístup k informacím o světě dospělých (o např. sexualitě, chorobách nebo zbraních mohou jednoduše vědět přinejmenším totéž, co jejich rodiče). Ovšem sledování televize je stále populární, což odůvodňuje tím, že internet vyžaduje určité aktivity, televize vyžaduje jen občasné přepínání kanálů, televize lépe odpovídá pasivním formám trávení volného času. Sledování sociálních sítí může být aktivitou srovnatelnou, ale jen do jisté míry, protože je zde na jednu stranu fenomén tzv. *scrollování* (prohlížení obsahu na sociálních sítích, pozn. autorky), na druhou stranu je zde ovšem

¹² Časové snímky 2001–2010.

¹³ Více viz kapitola 3.2 Adopce internetu mezi seniory.

možná účast na produkci mediálních obsahů. Také se mění způsob sledování televize; přičemž se zavádí pojem **odložená sledovanost**. Odložení sledování nabízí stále více televizních stanic i přístrojů, je možné sledovat televizi i v internetovém vysílání a to i několik dnů dozadu. V souvislosti s televizí také vzniká další nový fenomén, tzv. **kulisový poslech televize** – televizi máme zapnutou, ale současně jsme aktivní na jiném mediálním zařízení, např. sledujeme obsahy na internetu nebo přehráváme pořady z archivů YouTube (Chorvát & Šafr, 2019).

Co se týče **rozdílů mezi soukromým a veřejným**, Meyrowitz říká, že digitální média působí směrem individualizačních trendů, ale nemusí být tomu tak vždycky. Média podle něj sama nutně nemusí přispívat k individualizaci či sociabilitě, jde především o způsob jejich užívání. Pokud je v domácnosti jen jeden televizor dochází k jeho společnému sledování, k hovorům o mediálním obsahu, k jeho komentování, tedy k více interakcím způsobené mediálním zařízením. Ovšem více televizorů k individualizaci již vede, přičemž se zavádí nový pojem tzv. *zasířovaný individualismus*, který souvisí především s fenoménem sociálních sítí, a Meyrowitz říká, že dokonale odpovídá simmelovské potřebě někam patřit a zároveň se vydělovat. Na sociálních sítích jsme pak všichni spolu a přitom každý sám, přičemž jejich uživatelé často přestávají rozdílu mezi soukromým a veřejným rozumět. Meyrowitz komentuje goffmanovským výrokem: *„stále větší část zákulisí se stává jevištěm“* (In Chorvát & Šafr, 2019, s. 181).

Média jsou také stále méně vázána na **lokalitu**, čímž vznikají nové sociální situace. Lidé řeší své intimní problémy přes mobilní telefon v přeplněném autobusu. Pozornost se přesouvá o média od všech vázaných na lokalitu nebo materiální nosiče směrem k těm elektronickým. Průnik všech společenských procesů lze spatřovat ve zdánlivě banálním fenoménu sluchátek. Jedná se o nový sociální jev, který odpoutal poslech hudby od

lokality a nastolil nové hledání rovnováhy mezi sociabilitou a individualismem. Člověk poslouchající na veřejnosti hudbu zažívá individuální poslech (pokud není hudby slyšitelná nebo s ním sluchátka někdo nesdílí), zároveň se nachází mezi ostatními lidmi, kteří o něm vědí, že poslouchá: „sluchátka umožňují být mezi jakýmkoli množstvím lidí sám“ (In Chorvát & Šafr, 2019, s. 181).

Na závěr je třeba si uvědomit, že současní senioři jsou první generací, kterou od mládí provázelo stále se vyvíjející televizní vysílání, i první generací, jež ve stáří používá počítač a internet, proniká do kyberprostoru pro informace a zábavu (Sak & Kolesárová, 2012, s. 109). Značné posuny je tedy také možné pozorovat v užívání nových informačních a komunikačních technologií starší generací, čímž se budeme zabývat v následující kapitole.

.....

3 Senioři a internet

Lidé starší 65 let v současné době představují téměř pětinu obyvatel České republiky, mezi uživatele internetu¹⁴ lze zařadit třetinu (32,5 %) osob starších 65 let (Zadrazilová, 2017b). Jak jsem již nastínila v závěru předchozí kapitoly, internet se stává nedílnou součástí současné generace seniorů, dokonce lze předpokládat, že počet jeho uživatelů z řad starších generací bude dále narůstat. V rámci této kapitoly se podíváme, jaký význam mají nové technologie pro společnost, jak probíhala jejich adopce mezi seniory, dále se budeme zabývat fenoménem digitální propasti a specifiky seniorského užívání internetu.

3.1 IKT a internet

Internet je součástí širšího okruhu technologií, které nazýváme informační a komunikační (IKT) a rozumíme jimi takové technologie, které jsou založené na počítačích a na moderních telekomunikačních službách umožňujících jejich uživatelům vytvářet zpřístupňovat nebo distribuovat informace a pracovat s nimi v digitální, resp. elektronické podobě (Zounek, 2006, s. 101). „*ICT technologie neboli informačně komunikační technologie zahrnují veškeré technologie, nástroje a postupy, umožňující komunikaci a práci s informacemi*“ (Průcha & Veteška, 2014, s. 138). Internet představuje **celosvětově propojenou síť** dvou druhů počítačů, z nichž první jsou servery a druhým klienti. Server ukládá data v podobě informací, obrázků apod., která posléze předkládá počítačům, kterým se říká klienti. Počítač běžného uživatele je považován za klienta. Internet představuje největší a nejrozšířenější počítačovou síť na světě, čítá 812 milionů uživatelů z celého světa (Colmer, 2005, s. 15–16).¹⁵ První připojení k internetu proběhne v České

¹⁴ Jedinci, kteří použili internet alespoň jednou za poslední tři měsíce (Zadrazilová, 2017b).

¹⁵ Počítače byly prvně vnímány jako nástroje kontroly korporací a vlády, ovšem založení World Wide Webu (WWW, v roce 1991) přispělo ke změně pohledu na počítače; nyní jsou to

republice na půdě Českého vysokého učení technického v Praze v roce 1992. První tři roky jde o záležitost čistě akademickou, ale od roku 1995 se internet liberalizoval a vstoupila sem komerční sféra.¹⁶ V roce 2019 užívá internet 81 % uživatelů¹⁷ nad 16 let, což představuje 7,1 milionů obyvatel (ČSÚ, 2019c, s. 31).

Na závěr této kapitoly ještě zodpovíme otázku, kterou si klade Van Dijk (2005, s. 6) – jsou tyto technologie skutečně nezbytně nutné pro život v moderní společnosti? Zounek tvrdí, že znalost práce s počítačem, přístup k internetu či používání elektronické pošty se stávají stále důležitějším faktorem plnohodnotného začlenění jedince do společnosti, do světa práce apod. Na jednotlivce jsou kladeny stále nové požadavky, které se týkají zejména jejich vybavenosti a připravenosti žít a pracovat v době, která je charakteristická neustálými změnami, zvyšujícím se významem informací a vědění (2006, s. 101). Podle Tomczyka počítače začaly být během velmi krátké doby používané v mnoha oblastech lidské existence a postupně získaly status jednoho z nejdůležitějších technických zařízení vůbec, digitální informace totiž v dnešní společnosti představují nový typ kapitálu (2015a, s. 77). Sak a Kolesárová (2012) tvrdí, že stejně jako se člověk musel naučit číst a psát, aby zvládl život v předchozím typu společnosti, kde převládala tradiční média (např. noviny), dnes je pro život v informační společnosti nezbytné ovládat a využívat internet. Van Dijk (2005) podotýká, že čím větší podíl populace bude běžně komunikovat pomocí moderních technologií, tím větší

nástroje pro utužení sociálních vazeb, spolupráci, sdílení kreativních nápadů i znalostí a vědomostí (Dijk, 2013).

¹⁶ V roce 1996 vznikl internetový portál Seznam.cz a pomalu se začal dostávat do povědomí lidí. Přesto v roce 2000 využívá internet jen desetina populace nad 16 let, nejvyšší nárůst byl zaznamenán do roku 2012 (66 % populace) od té doby stoupá počet uživatelů pozvolněji – průměrně o 1,6 procentního bodu za rok. Z mezinárodního srovnání, které zahrnuje osoby ve věku 16–74 let, víme, že v roce 2018 používalo internet v České republice 87 % jednotlivců v tomto věku, což je o 2 p. b. více, než je celoevropský průměr. (ČSÚ, 2019c, s. 31).

¹⁷ Uživatel internetu je jedinec, který internet využil alespoň jednou v posledních třech měsících. Pravidelný uživatel využívá internet alespoň jednou týdně. Ve výzkumu se hovoří o uživateli internetu (ČSÚ, 2019c).

nevýhodou bude nepoužívání těchto technologií představovat pro ty s nedostatečnými uživatelskými dovednostmi. Ukazuje se tedy, že pro zvládnutí života v současné společnosti je zásadní osvojit si dovednosti pro práci s novými technologiemi.

3.2 Adopce internetu mezi seniory

V České republice se celkové tempo růstu nově připojených uživatelů internetu již několik let zpomaluje (špička v meziročním nárůstu uživatelů pravděpodobně nastala v letech 2003–2006). Hlavním tahounem dalšího růstu by nyní měly být starší generace, které tvoří v nepřipojené populaci většinu. Při zachování průměrného meziročního přírůstku z let 2005–2014 by se v ČR dostala věková skupina 65–75 let dostala na úroveň dnešní věkové skupiny 16–24 let kolem roku 2030, skupina starší 75 let by se na tuto úroveň dostala na konci 21. století.¹⁸ Nižší míra adopce internetu u seniorské populace lze částečně vysvětlit nižší pravděpodobností přítomnosti (školu navštěvujících) dětí a mladých osob v jejich domácnostech (Lupač, 2015, s. 87). Přítomnost (školu navštěvujících) dětí v domácnosti je možná ten „nejdůležitější stimul pro to, začít užívat internet“ (Van Dijk, 2005, s. 56). Je třeba ale myslet za rámec domácností, neboť na adopci počítače a internetu mají vliv sociální interakce v rámci sociálních sítí jedince: „pravděpodobnost osvojení inovace je u jedince spojena s množstvím uživatelů inovace v jeho nebo její sociální síti“ (Rogers, 2003, s. 359). Na řadě jsou tedy blízcí přátelé či děti seniora, kteří vystupují v roli „laskavých expertů“¹⁹, kteří přispívají ke zvýšení povědomí o užitné hodnotě IKT, jsou stimulem k pořízení či začátku užívání ICT – ať už darem, praktickým předvedením nebo zvýšením motivace – a pomáhají překonat počáteční uživatelské problémy a frustrace (srov. Rojas et

¹⁸ Tyto údaje předpokládají jednotný strop ve výši 98 % připojené populace ve všech skupinách, stálý meziroční nárůst ve výši průměrného meziročního tempa růstu mezi roky 2005–2014 a nezohledňují přesuny mezi jednotlivými věkovými kohortami z důvodu stárnutí populace (Lupač, 2015, s. 87).

¹⁹ Termín pochází od M. Bakardijevy (2005).

al., 2003, s. 120; Haddon, 2004, s. 72, Bakardijeva, 2005, s. 98–103). Ovšem, v čím pozdější životní fázi člověku vstoupí inovace v podobě nových technologií do života, tím si ji člověk osvojí v menší míře. Současná generace seniorů je první a poslední generací, která se naučila s novými technologiemi pracovat mimo vzdělávací systém, sama a ze zájmu a přesto tento úkol zvládla (Sak & Kolesárová, 2012). Senioři mají zájem získávat, zpracovávat a sdílet informace, dále seznámit se s nejrůznějšími typy online služeb. Být uživatel internetu pro ně představuje udržení tempa se současnou společností. Seniorsky dále motivuje spojení s rodinou a kamarády skrze informační prostředky, zvýšení vlastního potenciálu, nárůst sebevědomí apod., přičemž platí, že senioři, u kterých motivace přichází z vlastního zájmu, jsou spokojenější než ti, které k tomu donutily vnější podmínky (Tomczyk, 2015). Senioři jsou také od společnosti mírně izolováni, internet pak může být dobrým pomocníkem, neboť umožňuje nové formy socializace, což může pomoci zejména těm seniorům, kteří mají omezenou pohyblivost nebo jejichž příbuzní žijí dál od jejich bydliště (Štěpánková, Hoschl, Vidovičová a kol., 2014). Osvojení si ovládání nových technologií, vede ke zvýšení sebevědomí starších lidí a umožňuje jim zaujmout nové místo ve společnosti. Radost z překonání obtíží, i přes všechna individuální a sociální znevýhodnění, umocňuje víru seniorů ve vlastní schopnosti. Mediální socializace umožňuje řešit životní problémy rychleji než doposud a podporuje větší aktivitu. Uživatel internetu v seniorském věku se pro mladší členy rodiny stává atraktivním partnerem. Získání vhodných kompetencí je pro seniory spojeno s obrovskou mírou satisfakce, neboť jim umožňuje fungování v prostoru, který byl doposud téměř výhradně určený mladším generacím (Tomczyk, 2015, s. 130). Pro generace, které vyrostly a prožily svůj produktivní věk bez ICT technologií, může být obtížné pochopit jednání jedinců pohybujících se ve virtuální realitě. Tato skutečnost může být důvodem vzniku mezigeneračních rozdílů (Tomczyk, 2015, s. 77). Ovšem je

třeba si uvědomit, že starší generace se vyvíjí stejným směrem jako generace mladší – jen pomalejším tempem. Rozpory mezi mladou a starou generací pak vyplývají z výsledku tohoto pohybu, z rozdílných bodů, ke kterým na stejné dráze dospěli (Sak a Kolesárová, 2012). Mezigenerační rozdíly souvisí také s fenoménem tzv. **digitální propasti**.

3.3 Digitální propast

Sak a Kolesárová (2012) tvrdí, že počítač a internet představují významný mezník v životě seniorů, život před nimi a po nich je tedy zásadně rozdílný. Již výše jsme si ukázali, že ICT technologie proměňují život lidí a to velmi závratným tempem. Sak a Kolesárová to komentují následovně: *„Každá další věková skupina začínala s vyspělejší technologií umožňující další a další aktivity“* (2012, s. 115). Socializace, tedy proniknutí nových technologií do společnosti a celé lidské civilizace proběhla neuvěřitelně rychle, proto ve společnosti nyní souběžně žijí jedinci, kteří již byli v důchodu, když se společnost začala komputerizovat, a jedinci, kterým již vedle „kolébky“ stál počítač (Sak & Kolesárová, 2015, s. 115). V současné společnosti tedy žijí senioři, jež se s novými technologiemi začali seznamovat až ve svém seniorském věku, ale do seniorského věku se také dostávají ti jedinci, kteří je již byli zvyklí využívat ve svém pracovním i osobním životě (ČSÚ, 2018). Dnešní starou generaci lze označit za poslední generaci gramotné kultury a mladá generace představuje první generaci kyberkultury (Sak & Kolesárová, 2012).

Van Dijk přenesl pozornost od fyzických bariér komunikace k rozdílům ve schopnostech a dovednostech uživatelů. Podle něj tento fenomén souvisí s nerovným přístupem k informačním a komunikačním technologiím (2005, s. 6). Ragnedd a Muschart komentují následovně: *„Digitální propast je komplexní a dynamický fenomén, jedná se o formu stratifikace, která se promítá do nerovného přístupu k internetu a k jeho užívání...“* (2013, s. 2).

Zounek vnímá digitální propast, jakožto „*diference mezi těmi, kteří mohou profitovat z možností poskytovaných těmito technologiemi, a těmi bez této možnosti*“ (2006, s. 105). Dále upozorňuje na fakt, že rozdíly v možnosti přístupu k novým technologiím a jejich využívání mohou způsobit nový druh sociálních rozdílů a prohloubit dosavadní, založené na vzdělání, pohlaví, věku, rodinném zázemí, finanční situaci. Přístup k informačním a komunikačním zdrojům, který tyto technologie umožňují, čím dál více považován za klíčový faktor ekonomického a sociálního rozvoje (2006, tamtéž).

Van Dijk si klade otázku, zda je fenomén digitálního vyloučení skutečně problémem pro společnost. Tvrdí, že bez přístupu k digitálním technologiím nebude růst ekonomika, lidé budou vyloučeni ze společnosti, objeví se sociální, kulturní a ekonomické nerovnosti a bude také ohrožena otázka bezpečnosti, neboť lidé, kteří nemají přístup k digitálním technologiím, nemohou být dozorováni. Nehledě na to, že pro výkon mnoha pracovních pozic nebo pro vzdělávání je potřeba jistá úroveň digitální gramotnosti²⁰. V neposlední řadě, když nebudeme využívat sociální sítě, ztratíme kontakty s přáteli a přehlédneme pozvánky na nejrůznější akce, aj. (Van Dijk, 2005, s. 6).

Jak už jsem naznačila výše, v současnosti je přenesena pozornost od **primární digitální propasti**, jež byla v centru pozornosti v letech 1995–2003 a její podstatu představuje fyzický přístup k technologiím, k **propasti sekundární**, v centru pozornosti od roku 2004 až do současnosti, zaměřením na dovednosti a užívání technologií. Van Dijk je nazývá první a druhou úrovní rozdělení (2005). V rámci sekundární digitální propasti je tedy

²⁰ Digitální gramotností rozumíme soubor digitálních kompetencí (vědomostí, dovedností, postojů, hodnot), které jedinec potřebuje k bezpečnému, sebejistému, kritickému a tvořivému využívání digitálních technologií při práci, při učení, ve volném čase i při svém zapojení do společenského života (NÚV, 2020).

problémem využívání těchto technologií, ne ve smyslu základních počítačových dovedností, ale spíše v orientaci v široké nabídce, nalezení potřebných informací, internetové bezpečnosti, vyhodnocení získaných údajů, ovládání základních online nástrojů a běžných online úkonů jako je například internetbanking, nakupování přes internet, online vzdělávání, orientace ve zdravotnických informacích, e-government apod. Digitální propast tak znemožňuje jedinci či skupině přístup k informacím a možnostem, které jsou běžně dostupné pro populaci na opačné straně propasti. V této souvislosti začíná nabývat na významu zkoumání využívání internetu vybranou skupinou a implementace těchto poznatků zejména do struktury celoživotního vzdělávání (Zadražilová, 2017a, s. 105). Nedostatečné dovednosti v těchto oblastech jsou tedy označovány jako sekundární digitální propast. Ta postupně nahradila primární digitální propast, která spočívala v nerovném fyzickém přístupu k technologiím. Sekundární propast se vytváří mezi skupinami lidí, kteří tento přístup mají, ale jsou patrné rozdíly v jejich dovednostech a užívání ICT.

.....

3.3.1 Senioři a digitální propast

Zadražilová považuje seniory za skupinu, jež je nejvíce digitálním vyloučením ohrožena (2017a) a to i přesto, že počet uživatelů internetu vzrostl z 3 % v roce 2006 na 33 % v roce 2016 (Zadražilová, 2017b). Tomczyk, Határ a Špatenková (2016, s. 63) zkoumali zběhlost v užívání ICT, přičemž z řad seniorů 50+ byla tato zběhlost velmi nízká. Autoři se mj. zabývali také velikostí sídel v závislosti na zběhlosti v užívání ICT; především senioři z menších obcí (do 2 000 obyvatel) nemají žádnou ICT zběhlost a nejlépe jsou na tom s ICT zdatností senioři z obcí od 15 000 do 60 000 obyvatel, tedy žijící ve středně velkých sídlech.

.....

Sak a Kolesárová²¹ tvrdí, že mýtus o tom, že senioři neumí ovládat počítač a pohybovat se po internetu postupně mizí a počítačová (digitální gramotnost) a dostupnost internetu postupně narůstá. V generaci seniorů nad 60 let používá počítač 29 % osob a 25 % osob používá internet. Orientační počítačová gramotnost, která byla zjišťována sebehodnocením respondenta, dosahuje 43 % a autoři uvádí, že toto číslo stále poroste. Důležité zjištění je, že nejčastějšími bariérami, které brání seniorům internetu využívat, je počítačová negramotnost, nedostatek znalostí a dovedností a neschopnost nalézt požadované informace. Až na dalších místech se objevují problémy s přístupem k počítači nebo připojením na internet. Toto zjištění potvrzuje předpoklad sekundární digitální propasti, nelze tedy hovořit o tom, že starší generace je vyloučena kvůli primární digitální propasti. Důležitou činností v překonání propasti se jeví osvěta a vzdělávání této cílové skupiny, což je i jedním z výchozích bodů celého výzkumu. Senioři nemají problém se adaptovat na nové technologie a využívat je tak, jak potřebují (Sak & Kolesárová, 2012), ba právě naopak jakmile tyto technologie jednou přijmou do svých životů, budou je považovat za neocenitelné pomocníky a i přes bariéry, na které narazí, budou motivováni k jejich využívání (Nagle & Schmidt, 2012). Starší lidé mohou být kvůli nedostatku středně pokročilé dovednosti v efektivním využití internetu omezeni, oblast, ve které nedosahují žádných nebo nevelkých dovedností, může být rozsáhlejší, než je na první pohled patrné (Sak & Kolesárová, 2012).

Zásadním nástrojem na zmírnění sekundární digitální propasti a posílení dovedností u této cílové skupiny je **vzdělávání**, jehož potřebu starší lidé sami vnímají a deklarují a zatím ho realizují zejména pomocí svého okolí. Vzdělávání, ať už prostřednictvím speciálních lekcí a programů pro

²¹ Autoři shrnují ve své publikaci výsledky 18 empirických výzkumů, které osobně realizovali v rozmezí let 2007-2011 a které se z různých hledisek zaměřovaly na cílovou skupinu seniorů. Autoři se věnovali i problematice digitální propasti (Sak & Kolesárová, 2012).

seniory v knihovnách nebo jinou přístupnou formou, jim pomůže zůstat aktivní, zvládat každodenní situace a integrovat se do společnosti (Gonzáles, 2015).

3.4 Specifika seniorů na internetu

.....

Kopecký a kol. (2018)²² tvrdí, že senioři 65+ nejčastěji využívají notebooky, dále stolní počítače, mobilní telefony a tablety, přičemž začali v téměř polovině případů (41 %) používat internet sami, bez vlivu jiné osoby, k používání internetu přivedl jejich zaměstnavatel (28 %), případně jejich vlastní děti (15 %), známí a přátelé (6 %) či vnuci (5 %). Zajímavé je, že podle výzkumů autorů kurzy počítačové gramotnosti ve většině případů nejsou iniciátory aktivního užívání internetu.²³ Starší lidé také nemají potřebu využívat několik zařízení najednou, stačí jim pouze jedno konkrétní zařízení, se kterým se naučí pracovat. Senioři také na internetu netráví příliš mnoho času ve srovnání s mladší generací a využívají ho spíše k praktickým záležitostem. Pro současné seniory využívání IKT většinou není nutností, ale spíše koníčkem a dobrovolnou aktivitou (Zadrazilová, 2017b). S postupným pronikáním IKT do každodenního života seniorů se na trhu objevují zařízení, která byla vyrobena s ohledem na specifické požadavky seniorů. V roce 2010 byl např. zveřejněn model počítače zcela přizpůsobeného potřebám seniorů s klávesnicí zbavenou malých a nečitelných tlačítek a s klávesami dostatečně velkými, aby jejich ovládání nebylo problémem ani pro lidi, kteří trpí třesem rukou. Také polohovací zařízení (touchpad) bylo možné ovládat velmi jednoduchým způsobem. Senioři jsou také stále více považováni za

²² Data pochází z výzkumné zprávy „Starci na netu“, výzkum vznikl ve spolupráci serveru Seznam.cz a Univerzity Palackého v Olomouci. Sběr dat probíhal pomocí anonymního online dotazníku vytvořenému v dotazovacím systému společnosti Seznam.cz a distribuovanému do všech krajů ČR. Sběr dat probíhal od 1. 10. 2017 do 31. 12. 2017. Výzkum čítal 1072 respondentů (z toho 64 % mužů a 36 % žen) ve věku od 34 let. Data, která uvádím v práci, platí pro populaci 65+.

²³ Pouze 3 % všech respondentů připustila, že by iniciátorem mohl být právě absolvovaný kurz (Kopecký a kol., 2018).

spotřebitele nových technologií i v Česku, o čemž svědčí přístroje přizpůsobené potřebám seniorů (především mobilní telefony), dálkové ovladače, tablety, www stránky či podpůrná zařízení ve zdravotnictví (Tomczyk, 2015). Senioři oceňují možnosti získávání informací přes internet a možnost vzdělávání, méně už potom mají zájem o sociální kontakty, kromě posílání emailů (Sak & Kolesárová, 2012). Nejčastější činností na internetu je skupinami užívání e-mailu, následuje vyhledávání informací a čtení online zpráv. V menší míře pak komunikace s přáteli skrze chatovací aplikace (WhatsApp, Messenger, Viber, Skype), používání sociálních sítí (např. Facebook, Instagram), čtení elektronických knih, inzerce, seznamování, nakupování aj. (srov. Zadražilová, 2017b; Kopecký a kol., 2018). Pojdme se tedy na tyto činnosti blíže podívat.

3.4.1 E-mail

Užívání e-mailu neboli elektronické pošty je podle Zadražilové (2017b) nejčastější seniorskou aktivitou. Nejčastěji mají Kopeckého a kol. (2018) „starci na netu“ založené schránky na serveru Seznam.cz a Gmail.com, přičemž se autoři ve svém výzkumu zaměřovali i na obsah e-mailů. Výzkumníky zarazilo především vysoké procento seniorů, kteří prostřednictvím e-mailu šíří poplašné nepravdivé zprávy: *„Skoro každý druhý člověk ve věku nad 65 let bez rozmyšlení přeposílá e-mailem vymyšlené zprávy, a pomáhá tak šířit propagandu... U seniorů nás zarazilo především přeposílání spamů. Oproti mladším skupinám je to u nich až čtyřikrát častější,“* (Seznam.cz ©2018). S přibývajícím věkem podle autorů roste počet uživatelů, kteří rozšiřují spam, zahrnující pravdivé i nepravdivé informace.²⁴ Součástí přeposlaných e-

²⁴ Např. e-mailové zprávy, které varují před nebezpečím (např. nebezpečím migrace), rozšiřuje 47 % osob starších 65 let a 38 % osob ve věku 55–64 let. To je 3–4krát více, než u osob mladších (ve věku 35–44 let). Zprávy obsahující pravdivé i nepravdivé informace o aktuálním politickém dění šíří starší uživatelé internetu 3–6krát častěji, než osoby mladší (Kopecký a kol., 2018).

mailů nemusí být ale jen tento druh zpráv. Senioři si tímto způsobem přeposílají různé zajímavosti, obrázky, upozornění na novinky i zajímavé stránky. „Celkem 80 % seniorů přeposílané e-maily dostává často a 95 % z nich je posílá i dál,“ (eABM @2018). E-mail lze s jistou nadsázkou v současné době označit jako sociální síť pro české seniory.

3.4.2 Vyhledávání informací

Co se týče vyhledávání informací, více než 70 % z uživatelů internetu ve věku nad 65 let vyhledává informace o zdraví a více než třetina seniorů také vyhledává informace o cestování. Poměrně vysoké zastoupení pak má i vyhledávání informací o zboží a službách a čtení on-line zpráv (Zadražilová, 2017b). Podle Kopeckého a kol. (2018) je nejvyužívanějším vyhledávačem mezi populací 55+ Seznam.cz. Při vyhledávání se senioři mohou potýkat s různorodými potížemi. Štěpánková a kol. (2014, s. 236–237) uvádějí, že webové stránky navrhují především mladí lidé, kteří často neberou v potaz různá zdravotní omezení, se kterými se senior potýká. Velkou roli hraje také to, že senioři si jen velmi obtížně vytvářejí konceptuální modely toho, jak daná technologie (v našem případě webová stránka) funguje. Typickou ukázkou je neschopnost rozlišovat mezi místem, kam se zadává adresa určité webové stránky a místem, kam se zadává vyhledávací dotaz. Senioři shledávají práci s webem dvakrát těžší než mladí lidé. Významnou roli hraje také velikost písma; doporučeno je alespoň 12 bodů, aby byl text čitelný i pro lidi se slabším zrakem. Charakteristickým problémem seniorů je také práce s myší. I přes tyto potíže je mezi seniory vyhledávání informací druhou nejčastější činností na internetu.

3.4.3 Další aktivity

Senioři také využívají služeb internetového bankovníctví, telefonují přes internet, sledují na internetu filmy a videa a na internetu nakupují,

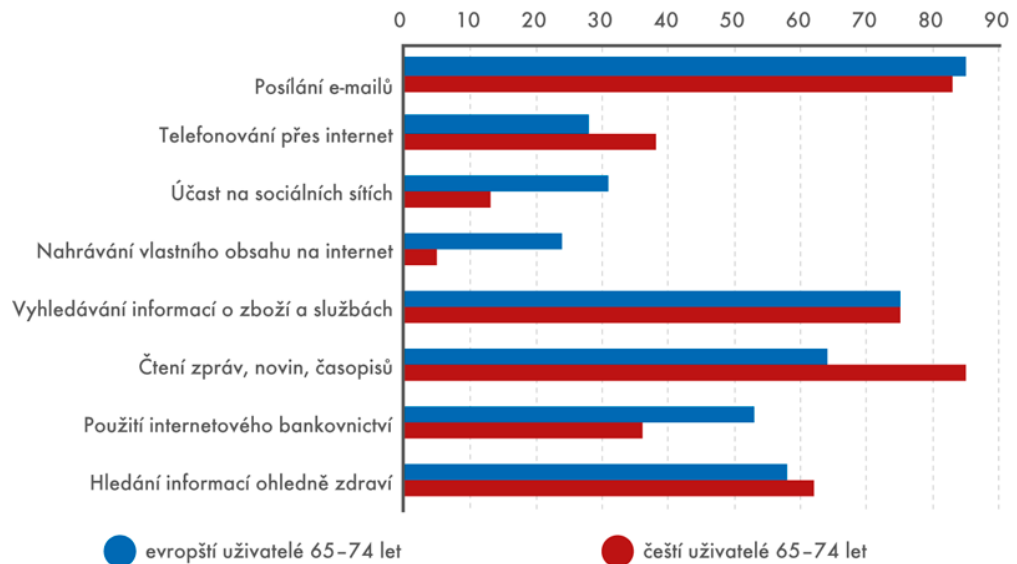
používají sociální sítě, poslouchají hudbu, hrají hry a nahrávají vlastní obsah (i když tato činnost je výhradou jen 8 až 15 % uživatelů starších 65 let). I mezi seniory se však najdou tzv. blogeři a uživatelé s vlastními webovými stránkami. Jedná se asi o 6 tis. osob, což odpovídá jednomu procentu uživatelů internetu starších 65 let (Zadražilová, 2017b). Například k seznamování senioři využívají spíše online seznamky než sociální sítě. Ty sice aktivně využívají, ale primárně se na nich neseznamují (Kopecký a kol., 2018).

3.5 Senioři a internet v číslech

Nyní se podíváme na seniory v kontextu českých a evropských výzkumů. Lidé starší 65 let v současné době představují téměř pětinu obyvatel České republiky, mezi uživatele internetu²⁵ lze zařadit třetinu (32,5 %) osob starších 65 let (Zadražilová, 2017b). Podíl osob nad 65 let, které používají internet, vzrostl z 27 % v roce 2014 na 39 % v roce 2019. Mezi osobami v předdůchodovém a mladším důchodovém věku (55–64 let) používalo internet v roce 2014 64 %, dnes je online už 81 % z nich (ČSÚ, 2019c). Co se týče srovnání s Evropou, Zadražilová (2017b)²⁶ tvrdí, že ještě v roce 2007 se čeští senioři s těmi evropskými nemohli v oblasti užívání internetu vůbec srovnávat; průměrný počet evropských uživatelů internetu 65–74 let byl totiž více než dvakrát vyšší než těch českých. V roce 2017 se k uživatelům internetu řadí 49 % evropských a 44 % českých seniorů. Zásadní rozdíl ovšem nastává při pohledu na zařízení, pomocí kterých senioři na internet přistupují. Mezi evropskými seniory je častěji využíván telefon.

²⁵ Jedinci, kteří použili internet alespoň jednou za poslední tři měsíce (Zadražilová, 2017b).

²⁶ Zadražilová srovnává data z vlastního výzkumu a Eurostatu, přičemž se zabývá skupinou 65–74 let, neboť věková skupina 75 a více let u Eurostatu chybí.

Graf č. 4: Internetové aktivity českých a evropských seniorů 65–74 let (v %, Zadražilová 2017b).

V grafu můžeme zaznamenat značný rozdíl v oblastech účasti na sociálních sítích a nahrávání vlastního obsahu na internet. Můžeme říci, že čeští senioři jsou v užívání internetu pasivnější a konzervativnější než ti evropští, v tom smyslu, že využívají internet spíše jako starší typy masmédií (televize, rozhlas, tisk). Raději tedy konzumují obsah, který na internetu vytvořil někdo jiný, než aby ho sami tvořili. Oproti nim jsou evropští senioři výrazně aktivnější, a to jak na sociálních sítích a při nahrávání vlastního obsahu na internet, tak při používání internetového bankovníctví (Zadražilová, 2017b).

4 Kontext výzkumu

Vzhledem k tomu, že vzorek populace empirické části práce tvoří seniorky – uživatelky internetu, které prožily ztrátu partnera (smrt či rozvod) a nyní žijí samy v domácnosti, je vhodné blíže si představit ztrátu partnera. Dále je součástí výzkumu také percepce internetu v době rozšíření onemocnění COVID-19, proto je třeba vysvětlit také okolnosti s ním spojené.

4.1 Ztráta partnera

Ztráta partnera jako je jeho smrt či rozvod s ním představuje **signifikantní ztrátu** v životě člověka, tedy výraznou ztrátu trvalého charakteru (Špatenková, 2014, s. 69). Ztrátu můžeme vymezit jako „náročnou životní situaci, která je charakterizována dlouhodobým ireverzibilním (nezvratným) odloučením od signifikantního (významného) objektu nebo funkce“ (Špatenková a kol., 2017, nestránkováno). Ztráta partnera představuje **ztrátu vztahovou**; tj. ukončení příležitosti být v kontaktu, komunikovat, mít společné zážitky milovat se či být jinak ve fyzické a emocionální příležitosti s určitou osobou. Tento typ ztráty může být mj. spojen s rozvodem či se smrtí. Ztráta partnera představuje ztrátu vztahovou *úplnou* (ovdovění) a *trvalou* (smrt blízké osoby). Smrt blízké osoby představuje jednu z nejtragičtějších ztrát v lidském životě, neboť se jedná o ztrátu definitivní; milovanou osobu ztrácíme „navždy“ (Špatenková, 2017).

Ztráta partnera ve stáří mj. znamená i **ztrátu komunikačního partnera**, ač se stárnutím dochází k proměně tematické náplně, tedy obsahu, komunikace. Komunikace starších manželů vyplývá z jejich dlouhodobého soužití, proto má často zkratkovitý charakter a podléhá komunikační stereotypizaci (Vágnerová, 2007). Po odchodu do důchodu se také zaměřujeme více na své blízké a rodinu, máme na ně více času a budování vztahů s nimi představuje nejdůležitější složku života. Jak stárneme, vážíme

si čím dál více přátelství z mládí, ovšem stále obtížněji navazujeme nové vztahy, proto je zde reálná hrozba opuštění a samoty. Ztráta partnera představuje ztrátu někoho, o koho jsem se mohl opřít v tísní, v těžkých chvílích, ve sporech s dětmi. Vyrovnat se s ovdověním bývá velice těžké, neboť znamená přeorganizovat svůj život, upnout se k hodnotným cílům, nepropadat pocitům méněcennosti a naučit se skromněji hospodařit²⁷ (Říčan, 2004, s. 174).

4.2 COVID-19

COVID-19 nebo také Covid-19 je vysoce infekční onemocnění, které je způsobeno novým typem koronaviru SARS-CoV-2 (dříve 2019-nCoV), jenž se začal šířit v prosinci roku 2019 z čínského města Wu-chan. První výskyty onemocnění v Česku byly oznámeny 1. března (WHO, 2020). V souvislosti s epidemií (někdy se dokonce hovoří o pandemii) byl 12. března v České republice vyhlášen nouzový stav, následovalo uzavření restauračních zařízení a podniků, uzavřeny byly také hranice a bylo nařízeno povinné nošení roušek (MVČR, 2020). K otevření vnitřních prostorů kaváren, restaurací, zoologických zahrad, hradů a zámků aj. došlo 25. května, opatření se však nadále týkají omezení volného pohybu osob, vstupu do země, maloobchodu a služeb, školní docházky, zdravotnictví a vězeňské služby. Přes léto došlo k rozvolňování, jehož následkem bylo, že v září 2020 se Česká republika řadila mezi nejhůře zasažené země Evropy, co se počtu nakažených týče. Od 5. října byl tedy opět vyhlášen nouzový stav, mj. byl zařazen i zákaz vycházení po určité hodině večerní, který by měl trvat až do 12. prosince (Vláda ČR, 2020).

V souvislosti s šířením této nemoci se také nedoporučuje navštěvovat starší členy rodiny, senioři mohou být tedy v důsledku těchto nařízení velmi

²⁷ Naopak pokud je partner ke konci svého života břemenem pro svou invaliditu, demenci, nesnášenlivost a jiné povahové rysy, pak může být ovdovění úlevou (Říčan, 2004, s. 176).

osamělí, zvláště ti, kteří žijí sami. Z tohoto důvodu mne zajímá, zda a jakým způsobem se proměnil charakter užívání internetu u těch seniorů, kteří ho využívají ke komunikaci s přáteli a rodinou, vyhledávání informací, zábavě apod.

EMPIRICKÁ ČÁST

5 Metodologický rámec výzkumu

V následující části práce budou představena metodologická východiska výzkumu, jehož cílem je zjistit jakým způsobem senioři vnímají internet ve svém životě. Vzorek populace tvoří uživatelky internetu (internet použily alespoň jednou za posledních 6 měsíců) z řad seniorů 65+, které prožily ztrátu partnera a nyní žijí v domácnosti samy (partner z domácnosti odešel nebo skonal). Je nutno podotknout, že vzhledem k epidemiologické situaci v České republice v průběhu výzkumu (květen 2020 – listopad 2020), proběhl výzkum v nestandardních podmínkách, které jsou komentovány níže.

5.1 Cíl výzkumu a formulace výzkumné otázky

Cílem magisterské diplomové práce je **porozumět, jakým způsobem senioři vnímají internet ve svém životě**. Internet představuje pro dnešní seniory specifický fenomén, neboť mnozí z nich s ním začali výrazněji pracovat až po odchodu do důchodu. Jak říká Sak a Kolesárová (2012, s. 104): *„Senioři jsou první a poslední generací, která se učila ovládat nové technologie mimo vzdělávací systém individuálně a ze zájmu, a přesto tento úkol zvládli.“* Z tohoto důvodu je nesmírně zajímavé zjišťovat, jakým způsobem se s tímto jistě nesnadným úkolem popasovali a jakou roli či význam tedy internet v jejich životě zaujímá, jak tento fenomén vnímají. Zaměřuji se na seniory z toho důvodu, protože věřím, že podobně jako podle Říčana (2007, s. 315) mládí přináší seniorům novou perspektivu a odvádí je od problémů stáří, i stáří přináší do našeho života nové vhledy a nevídané úhly pohledu, nejedná se jen o *„nedostatek mládí“* (jak píše Říčan 2007, s. 316).

Na základě teoretických poznatků, empirických výzkumů a výzkumných cílů je formulována následující výzkumná otázka: *Jakým způsobem senioři*

vnímají internet ve svém každodenním životě? Zajímá mne, jakým způsobem vnímají první setkání s internetem, okolnosti jejich vstupu na internet včetně důvodů pořízení. Dále se zabývám proměnou významu internetu v průběhu času, změnil se význam internetu v době pořízení a nyní? Jakým způsobem? Důraz je v neposlední řadě kladen také na vnímání smyslu internetu v jejich každodenním životě i s ohledem na aktuální epidemiologickou situaci související s rozšířením onemocnění COVID-19. Pozornost je soustředěna spíše než na charakteristiku respondentovy práce a dovednosti s internetem na významy, které pro něj tato činnost má. Výzkum je cílen na zjištění poznatků, jak jedinci v současné době přistupují k internetu, jak vnímají jeho místo a roli ve svém každodenním životě a jakým způsobem mu přisuzují ve svém životě smysl.

Vzhledem k formulaci výzkumné otázky jsem pro proces analýzy dat zvolila *interpretativní fenomenologickou analýzu* (dále jen IPA) – v rámci IPA je totiž výzkumná otázka primárně zaměřena na porozumění individuální zkušenosti a jejímu významu. Měla by explorovat, nikoli objasňovat, proto se spíše zaměřuje na proces než výsledek a spíše na význam než na konkrétní příčiny a důsledky událostí (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 12). Smith, Flowers a Larkin (2009, s. 46) upozorňují, že cíle a výzkumné otázky by se v rámci IPA měly zaměřovat na zkušenosti nebo porozumění určitému fenoménu, výzkumník by měl k tématu přistupovat otevřeně a zaměřovat se především na samotný proces. Creswell (2007, s. 61) říká, že v rámci výzkumu, který je podroben IPA, mají být zodpovězeny dvě otázky a to otázka týkající se zkušeností respondenta s daným fenoménem a otázka související s kontextem tohoto fenoménu. Creswell, stejně jako ostatní výše zmínění autoři, poukazuje na fakt, že otázky mají být formulovány otevřeně se zřetelem na to, že hlavním cílem shromažďování dat je rozsáhlý popis zkušeností respondentů, který zprostředkuje porozumění jejich každodenní

zkušenosti s fenoménem (2007). Výzkumná otázka se tedy v rámci IPA ptá, jakým způsobem jedinec vnímá či prožívá určitou situaci a jakým způsobem své zkušenosti přisuzuje smysl. Otázka zpravidla nevychází ze studia literatury, i když, jak uznává Smith, Flowers & Larkin (2009), teorie může pomoci identifikovat téma, které doposud nebylo zkoumáno.

5.2 Aplikovaná metodika

Vzhledem k charakteru tématu práce a k formulaci cíle práce volím při hledání odpovědi na výše uvedenou výzkumnou otázku **kvalitativní přístup**, v rámci něhož výzkumník získává podrobný popis a vhled při zkoumání fenoménu v jeho přirozeném prostředí. Cílem kvalitativně zaměřeného výzkumu je získání hloubkového popisu případů v jejich jedinečném kontextu, podmínkách a lokální situaci. Kvalitativní přístup užívá detailní studium jednotlivých případů (Hendl, 2005, s. 53), důraz je kladen na jedinečnost, neopakovatelnost a dynamiku v procesu vývoje jednotlivých případů (Hendl, 2005; Mioviský, 2006). Výzkumník vybírá výzkumné téma a určuje výzkumné otázky, sběr dat a jejich analýza probíhají v delším časovém intervalu, analýza dat a jejich sběr probíhají současně – výzkumník sbírá data, provede jejich analýzu a podle výsledků se rozhodne, která data potřebuje a začne znovu se sběrem dat a jejich analýzou. Výzkumník v průběhu těchto cyklů své domněnky a závěry přezkoumává. Kvalitativní výzkum se provádí pomocí delšího a intenzivního kontaktu s terénem nebo situací jedince či skupiny jedinců. Tyto situace jsou obvykle banální nebo normální, reflektující každodennost jedinců, skupin, společností nebo organizací (Hendl, 2005, s. 50).

V rámci zvoleného přístupu je výzkumné šetření realizováno formou **případových studií**, případem se rozumí zvolená cílová skupina, v našem případě uživatelé internetu²⁸ z řad seniorů²⁹. Případ je pak „*fenomén, který se*

²⁸ Internet použili alespoň jednou v posledních třech měsících (ČSÚ, 2019c).

objevuje v určité vymezené hranici a v daném kontextu“ (Miovský, 2006, s. 94). V případové studii sbíráme velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců, přičemž jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti (Hendl, 2005, s. 104). Yin doporučuje využití strategie případové studie tehdy, „když výzkumné otázky jsou typu proč a jak ... a pokud je zkoumaný problém aktuální, soudobý a v reálném životním kontextu“ (1989, In Miovský, 2006, s. 95).

Výsledkem našeho šetření je andragogická případová studie přehledně shrnující poznatky v rámci jednotlivých témat, která se v průběhu výzkumu ukázala být respondenty vnímána jako nejvýznamnější.³⁰

5.2.1 Metody získávání dat

Jako metodu získávání dat volím **polostrukturovaný rozhovor**³¹, který se vyznačuje tím, že je předem připraven soubor témat či otázek, které jsou jeho předmětem, ale není striktně dáno jejich pořadí (Reichel, 2009, s. 111). Jedná se o flexibilní metodu, která dává respondentovi možnost volně mluvit o tématu, reflektovat svůj postoj k němu a rozvíjet své myšlenky (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 15).

Ke zvolené metodě přistupuji se souhlasem s autory, kteří spatřují výhodu tohoto typu rozhovoru ve skutečnosti, že výzkumník může sledovat, co se v rozhovoru vynořuje, co je významné pro respondenta, ale zároveň může rozhovor usměrňovat tak, aby se neodchýlil od tématu. Za přínosné spolu s autory považuji momenty, kdy dochází k nečekaným obrátům v rozhovoru, vynořují se nové výzkumníkem nepředpokládané významy. Takové cenné momenty poukazují na aspekty fenoménu, o kterých jsme při přípravě rozhovoru nepřemýšleli. Respondenta představuje experta ve

²⁹ Ve věku 65 a více let.

³⁰ Viz kap. 6 Výsledky výzkumného šetření.

³¹ Také částečně řízený rozhovor, rozhovor pomocí návodu či polostrukturované interview (srov. Reichel, 2009, s. 111; (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, 15).

vztahu ke zkušenosti, kterou jako fenomén zkoumáme, proto by měl mít dostatek volnosti, aby mohl rozhovor směřovat k tomu, co on sám považuje za významné – zpravidla rozhovor směřuje od toho, co výzkumník považuje za významné, směrem k neočekávaným významům vynořujícím se z promluv respondenta (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 15). Další výhodou této metody tkví podle Reichela (2009, s. 112) v její volnosti – ta se jeví jako vhodná k vytvoření přirozenějšího kontaktu výzkumníka s respondentem, do jisté míry se dají akceptovat jeho osobní specifika, komunikace může lehčeji plynout atp. Jediná zaznamenaná nevýhoda spočívá v časové náročnosti metody, která může snižovat motivaci účastníků, a následná obsáhlá transkripce. Metoda polostrukturovaného rozhovoru byla v této práci někdy³² kombinována s přímým pozorováním.

Vzhledem k epidemiologické situaci v ČR během získávání dat (květen 2020 – listopad 2020) nebylo možné se s některými účastníky výzkumu setkávat přímo – kontakt probíhal prostřednictvím hovorů přes Skype či WhatsApp. V těchto případech byla zapnutá kamera a pořizován video záznam, s některými účastníky ovšem nebylo možné se spojit skrze videohovor, rozhovor byl proveden skrze běžný telefonický hovor, a tím pádem byl ochuzen o neverbální aspekty komunikace. Rozhovory tedy probíhaly ve dvou případech prostřednictvím aplikace WhatsApp, taktéž ve dvou případech prostřednictvím běžného telefonického hovoru, po jednom případě prostřednictvím Skype a „tváří v tvář“, přičemž bylo vždy respektováno přání respondenta. Rozhovorů bylo uskutečněno celkem třináct se šesti respondenty. Se všemi respondenty kromě jednoho byly uskutečněny rozhovory dva, s jedním tři.

Délka prvních rozhovorů se pohybovala od 80 do 26 minut, druhých od 40 do 5 minut, třetí rozhovor měl 10 minut. V jednom případě došlo

³² Viz dále.

k velmi pěknému momentu, kdy respondentka po uskutečnění prvního z rozhovorů odešla z místnosti, poté se vrátila s tím, že by ráda ještě jednou vše shrnula. Jedna z respondentek si na druhé „sezení“ nachystala poznámky na papíře. S jednou z respondentek byl navázán kontakt prostřednictvím Messengeru pro upřesnění demografických údajů k výzkumu, s další byl navázán kontakt pomocí e-mailu. Se dvěma z respondentek si tykám, s ostatními si vykám.

Průběh rozhovorů, které proběhly přímo, byl zaznamenán pomocí aplikace Easy Voice, která je součástí mého telefonu, rozhovory realizované skrze Skype byly nahrány pomocí funkce Pořízení záznamu v rámci Skype. Rozhovory, které probíhaly prostřednictvím aplikace WhatsApp (s videem i bez) či skrze běžný telefonický hovor byly zaznamenány pomocí aplikace Záznam zvuku, která je součástí operačního systému Windows v mém počítači. Výhodou této výjimečné situace bylo, že ze záznamů videohovorů bylo možné zpětně pozorovat neverbální projevy účastníků, během rozhovoru tedy nebylo nutné si dělat obsáhlé poznámky o těchto projevech. Nevýhodou spatřuji v pořízení zvukového záznamu rozhovorů, které probíhaly prostřednictvím běžného telefonického hovoru – výzkumník byl ochuzen o účastníkovu neverbální komunikaci i o jeho fyzický vzhled. Na druhou stranu bylo možné více zaměřit pozornost na jednotlivé promluvy respondenta a adekvátněji reagovat.

Při realizaci rozhovorů byly využity otázky formulované v rámci jednotlivých okruhů témat. Tato témata částečně vycházejí ze studia literatury, především jsou ale odvozené z povahy výzkumné otázky³³ a z povahy metody IPA³⁴. V souladu se zvolenou metodou nebylo pořadí

³³ Výzkumná otázka zní: *Jakým způsobem senioři vnímají internet ve svém každodenním životě?* Ptáme se tedy na význam internetu v jejich životě.

³⁴ V rámci IPA mají být zodpovězeny dvě otázky a to otázka týkající se zkušeností respondenta s daným fenoménem a otázka související s kontextem tohoto fenoménu

otázek pojmáno jako závazné a v průběhu jednotlivých rozhovorů se průběžně přizpůsobovalo kontextu a situaci. Důležité bylo získat odpovědi především na tzv. *jádro interview* (Miovský, 2006), jehož východiska jsou formulována v teoretické části práce a navazují na výzkumnou otázku. Smyslem otázek je otevřít prostor pro témata, o nichž se výzkumník domnívá, že mohou přispět k detailnímu poznání zkoumaného fenoménu. Struktura rozhovoru je tedy rozdělena **do pěti okruhů**:

- **okolnosti vstupu na internet,**
- **význam internetu v době pořízení,**
- **význam internetu nyní,**
- **internet a každodennost,**
- **internet a COVID-19.**

Ačkoliv je výzkum zaměřen na současné vnímání internetu seniory, jsou do struktury rozhovoru zařazeny i otázky, které pomohou respondentům reflektovat minulé zkušenosti s internetem a jeho užíváním a zprostředkovat tak komplexní pohled na fenomén internetu v jejich životě.

Na začátku prvního rozhovoru, ještě před zapnutím nahrávacího zařízení bylo respondentu představeno téma výzkumu a jeho cíl, způsob zpracování dat a byl podepsán informovaný souhlas, který je součástí příloh na konci práce (jeho znění bylo respondentům poskytnuto předem). Dále byl respondentu dán prostor pro dotazy, po jejich zodpovězení bylo zapnuto nahrávací zařízení a rozhovor mohl začít. Při představování výzkumu hovoří především výzkumník, proto je nutné seniora na úvod také do konverzace vtáhnout, což bylo provedeno skrze referenci na oblíbenou českou televizní soutěž AZ kvíz. Na začátku každého rozhovoru byl senior požádán, aby se

(Creswell, 2007, s. 61) – proto zařazují okruhy témat týkající se okolností pořízení, a dále okruhy týkající se významu respondentovy zkušenosti s fenoménem včetně aspektu každodennosti i okruh témat týkající se dopadů současné epidemiologické situace.

představil obdobným způsobem, jako se představují účastníci této soutěže. Cílem bylo navodit důvěrnou a bezpečnou atmosféru a otevřít prostor pro následující otázky. Respondent byl poté vyzván, aby si vzpomněl, kdy a za jakých okolností se prvně setkal s internetem. Po této otázce se většinou respondenti rozpovídali o důvodech, které je k pořízení internetu vedly, o případných bariérách, na které tenkrát při práci s internetem naráželi. Často také bez vybízení přešli do současnosti a hovořili o jejich pojetí internetu nyní. Někteří v této fázi začali hovořit o kontextu internetu vzhledem k dalším médiím (rozhlas, televize) či o kontextu vzhledem k volnočasovým aktivitám (čtení, pletení, zahradničení, výlety, hlídání vnoučat apod.). Respondenti se také ve svých promluvách často dotýkali mezigeneračních rozdílů a významu internetu v současné epidemiologické situaci. Někteří respondenti se odchýlili od tématu výzkumu, proto bylo třeba je vhodnou otázkou nasměrovat zpět. Na konci rozhovoru byly respondentu zopakovány hlavní body, kterých se v rozhovoru dotkl, a byla mu položena otázka, jakým způsobem vnímá smysl internetu ve svém životě. Dále mu byla položena otázka, zda by dokázal bez internetu žít. Na konci rozhovoru jsem respondentu požádala, aby mne neváhal kontaktovat, v případě, že by ho po ukončení rozhovoru napadly ještě další aspekty problematiky, které by považoval za důležité.

Mezi prvním a druhým rozhovorem proběhlo čtyři až sedm dní, mezi druhým a třetím téměř měsíc. V pomlce mezi rozhovory došlo k přepsání uskutečněného rozhovoru a k identifikaci pro respondenta významných témat. Dále byly formulovány otázky pro další rozhovor. Na počátku druhého rozhovoru byli respondenti, resp. respondentky, vyzvány, aby neváhaly promluvit v případě, že je po minulém rozhovoru napadly další informace. Dále byly zodpovězeny otázky, které vyvstaly po analýze předešlého interview. Na konci byly respondentky opět vyzvány ke

kontaktu v případě nutnosti doplnění dalších skutečností. Třetí rozhovor probíhal se značným časovým odstupem z důvodu pozdního zařazení okruhu COVID-19 do výzkumu.

5.2.2 Metody zpracování dat

Jako metodu zpracování dat jsem zvolila **interpretativní fenomenologickou analýzu** (*Interpretative Phenomenological Analysis*, dále jen IPA), která představuje kvalitativní přístup k výzkumu a zabývá se porozuměním zkušenostem jedince s daným fenoménem. Zahrnuje podrobný průzkum životního světa jedince, zejména toho, jakým způsobem jedinci přisuzují svým zkušenostem smysl (IPA, 2020a). Jejím zakladatelem je britský psycholog Jonathan Smith, počátky tohoto přístupu se datují do 90. let minulého století a souvisí především s oblastí psychologie zdraví. Výzkumníci se v rámci IPA snaží dostat „zpět k věcem samým“, jak nabádal zakladatel moderní fenomenologie³⁵ Edmund Husserl (Smith, Flowers & Larkin, 2009).

Teoreticky je IPA zakotvená ve třech zdrojích – ve fenomenologii, hermeneutice a idiografickém přístupu. V rámci **fenomenologie** se „výzkumník snaží vstoupit do vnitřního světa jedince, aby porozuměl významům, jež fenoménu přikládá“ (Hendl, 2005, s. 128). Klíčovým pojmem je *žitá zkušenost*, v jejímž rámci je prozkoumáváno, jakým způsobem je svět zažíván (zkoušen) konkrétními lidmi v konkrétním kontextu a čase. Součástí IPA je práce s **hermeneutickým kruhem** tzv. **dvojitá hermeneutika** (*double hermeneutics*)³⁶ – „respondent se snaží porozumět své zkušenosti s daným fenoménem, zároveň výzkumník se snaží porozumět tomu, jakým způsobem k tomuto porozumění respondent dospívá...“ (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 11). Výzkumník tedy prozkoumává zkušenost konkrétního člověka z jeho

³⁵ Mj. také prostějovský rodák (pozn. autorky).

³⁶ Hermeneutika znamená teorii interpretace (IPA, 2020b).

perspektivy a zároveň si uvědomuje, že v tomto porozumění hraje ústřední roli také výzkumníková zkušenost a jeho pohled na svět, stejně jako interakce mezi ním a participantem.³⁷ **Idiografický přístup** spočívá v zaměření se na konkrétní jedince v jejich specifické životní situaci (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 12). IPA se tedy zabývá porozuměním žité zkušenosti jedince a způsobem, jakým jedinec této zkušenosti připisuje smysl, přístup k těmto informacím je zprostředkován skrze interpretace žitého světa, které formuluje respondent a skrze interpretace, které formuluje výzkumník (IPA, 2020b).

V rámci IPA je nutné, aby **tvorba dat** probíhala způsobem, který poskytne bohatý a detailní popis respondentovy zkušenosti v první osobě (Smith, Flowers & Larkin, 2009), k čemuž nejčastěji slouží *polostrukurovaný rozhovor*. Data z rozhovorů jsou zpracována způsobem, který Miovský (2006, s. 195) označuje jako *data management*, jedná se o způsob zacházení s kvalitativními daty, který zahrnuje dílčí úkony a procedury propojující fázi získávání dat a fázi analýzy dat. Součástí tohoto procesu je tzv. *fixace dat* neboli jejich uchování, které proběhlo pomocí pořízení audio či videozáznamu z každého rozhovoru a jeho následnou doslovnou transkripcí. Metoda audiozáznamu umožňuje výzkumníku soustředit se na samotný rozhovor více, než kdyby docházelo k okamžitému ručnímu přepisu výpovědi respondenta. Pomocí videozáznamu se navíc zachycují také neverbální projevy, výzkumník si tedy nemusí v průběhu dělat poznámky týkající se mimoslovních charakteristik rozhovoru. Ovšem tyto poznámky v kombinaci se záznamem interview poskytují materiál pro dodatečnou

³⁷ Na rozdíl od čistě fenomenologického přístupu nejsou výzkumníkovy prekoncepce a přesvědčení v IPA vnímány jako něco, co by mělo být eliminováno či usměrněno – jsou naopak nezbytné k tomu, aby byl vůbec schopen formulovat, jaký význam pro respondenta jeho zkušenost má. Z povahy IPA tedy vyplývá, že i výzkumník je participantem výzkumu. Subjektivita je vnímána jako přednost – umožňuje nám vstup do zkušenosti své i druhého, reflektujeme ji a slouží i jako nástroj validizace (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 11).

rekonstrukci atmosféry. Záznam rozhovoru má i další výhody: autenticky zachycuje mluvený projev, je zcela neustranný a vše je dokumentováno tak, jak se ve skutečnosti odehrálo.

Po každém rozhovoru došlo k jeho *transkripci* neboli k procesu převodu mluveného projevu z interview do písemné podoby. Jedná se o velmi náročnou proceduru nezbytnou pro podrobné vyhodnocení výzkumu pomocí níž lze určitá místa textu zdůrazňovat podtrháváním, opatřovat různá místa komentářem na kraji stránky nebo vytvářet seznamy a srovnávat jednotlivá místa textu (Hendl, 2005, s. 208). Koutná Kostínková & Čermák (2013, s. 15) tvrdí, že je užitečné přepsat první rozhovor předtím, než provedeme rozhovor další, neboť přepis rozhovoru je vhodné použít k revizi plánu a strategie toho, jak je rozhovor veden. Doslovný přepis nahrávky je v IPA klíčový – zásadní je ale spíše obsah než prozodický či neverbální doprovod (smích, váhání atd.) – ten zaznamenáváme pouze v takové míře, abychom neztratili nuance. Autoři dále doporučují vytisknout si text se širokými okraji, já jsem text přepsala do mnou vytvořené tabulky se širokými okraji po obou stranách pro systematictější strukturování analýzy a opatřila ho o komentáře mimoslovních projevů respondenta zaznamenané během pozorování v rámci rozhovoru (pokud bylo možné). Toto pozorování bylo zaznamenané do výzkumného deníku, který si vedu od počátku výzkumu (první záznam ze 17. března 2020). Výzkumný deník obsahuje (inspirováno Hendl, 2005):

- Záznamy důležitých výzkumných aktivit opatřených datem,
- Výzkumníkovu reflexi průběžných fází výzkumu,
- Reflexi výzkumníkovy zkušenosti s tématem výzkumu,
- Terénní poznámky,
- Úvahy o výzkumu v podobě řečnických otázek,
- Osobní postřehy, poznámky, obavy,

- Informace, které respondenti stačili „vychrlit“ ještě než došlo k zapnutí nahrávání či při technických potížích,
- Popis postupu analýzy rozhovorů.

Ve výzkumném deníku je největší pozornost věnovaná prvnímu z rozhovorů, v následujícím úryvku je uvedena reflexe před uskutečněním rozhovoru:

„Za chvíli jdu poprvé do terénu provést první rozhovor. S respondentkou si tykám, odstup od role její přítelkyně a přijetí role tazatelky bude zřejmě těžší, než u participantů s nimiž nemám tak blízké vztahy. Oblékám si formální oblečení, tisknu podklady. Třeba mi tyto pomůcky skutečně pomohou vstoupit do role výzkumnice. Tak uvidíme.“

Pro úplnost uvádím úryvek obsahující postřehy po provedení prvního z rozhovorů:

„Musím říct, že po uskutečnění prvního z rozhovorů jsem si nebyla zcela jistá, zda jsem vedla rozhovor správně, zda jsme skutečně s respondentkou hovořily o tom, co je předmětem mého výzkumu a zda jsem tedy zjistila nějaké klíčové informace. Dnes jsem dokončila přepis rozhovoru a mám pocit, že jsem rozhovor vedla správně a zkušeně. Nicméně bude třeba ještě uskutečnit další rozhovor pro doplnění.“

Následují komentáře průběhu analýzy a jejích výsledků, zaznamenávám seznam témat identifikovaných během analýzy rozhovoru a formulaci otázek pro příští rozhovor, včetně jejich reflexe zakončené řečnickou otázkou: *„Ač si s respondentkou tykáme, pozoruji, že otázky formuluji s vykáním. Může to být znak úspěšného uzávorkování přirozeného postoje a vklouznutí do role výzkumnice?“*

5.2.3 Proces analýzy dat

Smith, Flowers a Larkin (2009) doporučují začátečníkům postup prezentovaný Koutnou Kostínkovou a Čermákem (In Řiháček, Čermák &

Hytych, 2013, s. 16–22), nicméně podporují výzkumníky v kreativním přizpůsobení IPA svým účelům se zřetelem na cíl analýzy, kterým je „formulování témat, která zachycují esenci fenoménu, jenž je předmětem výzkumu“ (s. 16). Cílem analýzy v rámci této práce je tedy formulování témat zachycujících fenomén internetu v každodenním životě seniorů. Při analýze textu jsem se tedy rozhodla postupovat obdobným způsobem, který autoři doporučují, neboť nemám zatím žádnou předešlou zkušenost s IPA.

Jako nultou fází v procesu analýzy autoři vnímají **reflexi výzkumníkovy zkušenosti s tématem výzkumu**. Před vstupem do terénu je třeba nejprve zvolit metodu uzávorkování zkušenosti výzkumníka (Řiháček, Čermák & Hytych, 2013, s. 16). Rozhodla jsem se své zkušenosti, předpoklady a postřehy spojené s tématem diplomové práce reflektovat zápisem ve výzkumném deníku.³⁸

Následuje první krok analýzy, kterým je **čtení a opakované čtení**, tento krok představuje aktivní zájem o data, rozvíjí se tzv. *insider's perspective*, chceme vědět, jaké je to být v respondentově kůži a dívat se na svět jeho očima. Autoři doporučují před uskutečněním dalšího z rozhovorů nejprve analyzovat již proběhlý, nahrávku je třeba si poslechnout několikrát, přepis několikrát přečíst.³⁹

Další fází jsou **počáteční poznámky a komentáře**, tato fáze vyžaduje výzkumníkovu plnou otevřenost k datům, to znamená, že není žádoucí apriorně zavrhnout žádné části výzkumného materiálu. Cílem je dle autorů *tvorba komplexních a detailních poznámek, které mají deskriptivní povahu*, poznámky jsou v souladu s fenomenologickým postojem, díky němuž

³⁸ Součást příloh práce.

³⁹ V průběhu výzkumu jsem si každou nahrávku poslechl dvakrát, prvně při prvotním přepisu, později, abych zkontrolovala, zda přepis obsahuje všechny údaje z nahrávek, a také, abych nasála atmosféru rozhovoru při popisu jednotlivých případů. V průběhu analýzy došlo zhruba ke čtyřem až šesti čtením.

zůstáváme blízko respondentovu vidění světa. Užitečné je rozdělit komentáře do třech kategorií: *deskriptivní* (zaměřují se na obsah toho, co respondent říká, na strukturu myšlenek a zkušeností, jež utvářejí jeho svět), *lingvistické* (zaměřují se na respondentovo specifické používání jazyka včetně metafor) a *konceptuální* (více interpretativní, mají např. povahu otázek, které se vynořují při čtení textu).

Při čtení jsem nejprve podtrhávala vše významné a až posléze jsem se snažila podtržené útržky promluvy vhodně okomentovat. Analýzu jsem prováděla nejdříve ručně, neboť „*poznámky psané rukou navozují intimnější sepětí výzkumníka s textem, příběhem i samotným výzkumem*“ (Řiháček, Čermák & Hytych, 2013, s. 18). Přepis rozhovoru jsem si tedy vytiskla, komentáře jsem poté oddělila barevně podle jednotlivých typů. Vzhledem k tomu, že „*cílem analýzy v IPA je formulování témat, která zachycují esenci fenoménu, jenž je předmětem výzkumu*“ (Řiháček, Čermák & Hytych, 2013, s. 16), snažila jsem se barevně oddělit také postupně se vynořující témata. Analýzu jsem poté provedla také v textovém souboru Word v počítači. Zejména z konceptuálních komentářů vyvstávaly další otázky. Pro analýzu rozhovorů jsem si vytvořila jednoduchou tabulku, která obsahovala: jméno respondenta, datum uskutečnění rozhovoru, jeho délku a způsob provedení (doma, prostřednictvím Skype, WhatsApp, apod.), dále pořadí rozhovoru, samotný text rozhovoru, po jehož stranách je vlevo prostor na počáteční poznámky a komentáře, vpravo pak prostor pro identifikaci vynořujících se témat. Součástí jsou terénní poznámky zkopírované z výzkumného deníku, které se objevují vždy na začátku a na konci přepisu (**tučně** a *kurzívou*).

Promluvy výzkumnice jsou zaznamenané *kurzívou*, promluvy respondentky jsou nezměněné.⁴⁰

Datum: 5/11/20 Délka: 28 min Způsob:WhatsApp	LUDMILA	(1)
Počáteční poznámky	Text rozhovoru	Témata
	<p><i>S paní Ludmilou si voláme přes WhatsApp, já z bytu v Olomouci, ona z obce v Králověhradeckém kraji. Přes počáteční technické problémy se nám nakonec daří navázat dobré spojení a rozhovor může začít.</i></p> <p><i>Já Vás ještě jednou vítám u rozhovoru. A chtěla bych se na začátek zeptat, jestli sledujete AZ kvíz.</i></p> <p>No, někdy jenom, někdy.</p> <p><i>Ale znáte ten princip?</i></p> <p>Vím, o co jde, ano.</p>	

Obr. č. 1: Tabulka pro přepis a analýzu rozhovorů (vlastní dílo autorky dle doporučení Řiháček, Čermák & Hytych, 2013).

Tvůrci IPA (Smith, Flowers & Larkin, 2009) doporučují se zaměřit na to, co by bylo možné se v ideálním případě respondenta dotázat po každém jeho výroku, a srovnat to s tím, na co se výzkumník zeptal ve skutečnosti. Souhlasím s Koutnou Kostínkovou & Čermákem (2013, s. 18), kteří tvrdí, že dobrým pomocníkem je dekonstrukce textu. Text jsem podle jejich doporučení rozstříhala do odstavců, který jsem poté četla jako oddělené jednotky, což mi umožnilo vidět zkušenosti, které respondent popisuje

⁴⁰ Jak už jsem zmiňovala výše, nahrávka prvního z rozhovorů začínala již samotným rozhovorem, představení výzkumu a podepsání informovaného souhlasu proběhlo ještě před zapnutím nahrávacího zařízení.

z jiného úhlu pohledu.⁴¹ Opět platí zlaté pravidlo kvalitativní analýzy – text čteme opakovaně.

V další fázi – **rozvíjení vznikajících témat** – redukuje se objem dat a našich poznámek prostřednictvím tzv. *rodících se témat*. Nyní pracujeme více s vlastními poznámkami a komentáři než s původním přepisem textu, ovšem musíme mít na paměti, že je stejně důležité respondentovo i výzkumníkovno vnímání fenoménu (viz dvojité hermeneutika) – aplikujeme *princip hermeneutického kruhu*: „to, co na začátku bylo celkem, se stalo postupem analýzy částmi, které se na jejím konci spojí v nový celek“ (Koutná Kostínková & Čermák, 2013 s. 19). Dále musí být patrné provázání s původními komentáři a poznámkami, i když jsou názvy témat na vyšší úrovni abstrakce, jsou však stále konkrétní a zakotvené v textu. Jako názvy témat mohou (ale nemusejí) být použity citace a metafory respondentů – tím pádem je analýza ještě více ukotvená v textu (*transkribované zkušenosti*), témata je možné zaznamenávat na opačnou stranu než počáteční poznámky (tamtéž). Smith, Flowers & Larkin (2009, s. 91) dodávají, že výzkumník se může cítit nepříjemně, když identifikuje vynořující se témata, neboť narušuje narativní proud rozhovoru. Tato fáze analýzy odvádí výzkumníka dál od respondenta a zahrnuje více výzkumníka samotného (tamtéž, s. 92), což mohu z vlastní zkušenosti potvrdit.

Dále dochází k **hledání souvislostí napříč tématy**, poté, co jsou témata formulována, se můžeme pustit do mapování jejich vzájemného propojení. V kontextu již provedené analýzy je možné uvidět témata v novém světle. Je výhodné si sepsat témata podle toho, jak se objevovala v textu, to pak usnadňuje manipulaci s tématy, když je přeskupujeme podle

⁴¹ Rozstříhaný text jsem opatřila poznámkami spíše chaotického charakteru, které jsem potom přehledněji přepsala do tabulky v textovém editoru Word. Tam jsem s nimi později pracovala, upravovala je a identifikovala vynořující se témata. Fotografie rozstříhaného textu je součástí příloh práce.

různých interpretačních klíčů. Tématům spadajícím do jedné oblasti dáváme nadřazené jméno, cílem je vytvořit seznam nadřazených témat s podtématy. Důležité je, že i nadřazená témata jsou zakotvena prostřednictvím přímých citací respondentů, čímž jsou i nadále spojena s původním textem, byť jsou formulována z interpretativní pozice (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 20). Hledat vztahy mezi tématy lze následujícími způsoby (dle Smith, Flowers & Larkin, 2009, s. 96):

- *Sepsat seznam témat v chronologickém pořadí, s tématy pohybovat a vytvářet shluky témat, některá témata budou fungovat jako magnety – přitáhnou další témata,*
- *Seznam témat vytisknout a rozstříhat na jednotlivá témata, poté je možné s tématy libovolně hýbat, je vhodné využít podlahu či tabuli na poznámky, prostorová reprezentace názorněji ukáže související témata, ta která se zdají být paralelní nebo stejná lze položit na sebe, protikladná témata mohou vytvořit opačné póly. Důležité je mít na paměti, že význam tématu není odvozen (ale může být) od frekvence jeho výskytu.*

Sepsala jsem si tedy seznam témat chronologicky dle toho, v jakém pořadí se objevovala v textu. Vyřazena byla ta témata, která nesouvisela s předmětem práce (popis pracovní náplně, bydliště apod.). Témata jsem identifikovala nejprve čtením vytištěného textu, později v textovém editoru Word. Každé téma bylo opatřeno promluvou nebo promluvami respondentky, názvy některých témat byly formulovány na základě slov samotných respondentek.

Následovalo hledání souvislostí napříč tématy a vytváření nadřazených témat. Někdy šla analýza lehce a provedena byla pouze v textovém editoru Word, někdy bylo nutné si seznam témat vytisknout, rozstříhat a hledat témata nadřazená pomocí rozmístění a pohybu po pracovní ploše. Kromě

seznamu témat jsem také vypsal všechny výrazy, které respondentka v souvislosti s tématem výzkumu používá.⁴² Po provedení analýzy mohl být uskutečněn další rozhovor.

Následuje tedy **analýza dalšího případu** opět podle výše popsaného postupu. Po provedení analýzy všech uskutečněných rozhovorů hledáme **vzorce napříč případy** – v tomto posledním kroku se posouváme k propojení jednotlivých analýz, přičemž si klademe otázku: *Jaká je mezi zkušenostmi našich respondentů souvislost?* V kontextu ostatních případů můžeme vidět, co jsme předtím neviděli, je tedy možné odpovědět na otázku: *Které z témat napříč analýzami vystupuje jako nejsilnější?* Výsledkem může být např. grafické nebo tabulkové znázornění vztahů mezi tématy a ilustrování tématu, jak se jeví u každého respondenta (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 21). V IPA má zásadní místo **interpretace**, v rámci které jdeme „za“ zjevný obsah textu, přičemž věrohodná interpretace je v IPA založena především na výrazech, jejichž autorství patří respondentovi, a je doložena přímými citacemi (Smith, Flowers & Larkin, 2009). Je to vždy výzkumník se svým životním kontextem, kdo je jejím autorem. Vzhledem k tomu, že není možné předvídat, co z našeho předporozumění bude pro danou situaci významné a naše prekoncepce se mění s průběhem analýzy, je interpretativní proces dynamický a opakující se, je součástí hermeneutického kruhu ve vzájemné souhře mezi částmi a celkem, stejně jako mezi tím, kdo a interpretuje a tím, jehož zkušenost je interpretována. **Cílem IPA studie je zprostředkovat čtenáři vyprávění ze dvou perspektiv: z perspektivy témat a z perspektivy jednotlivých případů/respondentů** (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 22). Jedná se o obousměrný proces, v němž *„účastník se snaží pochopit svoji zkušenost, zatímco výzkumník se snaží pochopit, jak účastník chápe svoji zkušenost“* (Smith & Osborn, 2003, s. 51). Představujeme tedy témata, která dle naší

⁴² Neboť součástí analýzy je také zaměření se na respondentovo specifické využívání jazyka včetně metafor (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 18).

interpretace osvětlují esenci zkušenosti respondentů s fenoménem internetu v jejich životě.

Identifikování souvislostí napříč případy proběhlo následně: všechna témata z rozhovorů všech respondentek opatřená příslušnými promluvami byla vytisknuta, rozstříhána a následně došlo k jejich pohybu po pracovní ploše a přiřazování, některé souvislosti byly zjevné již při identifikování témat v rámci případů, proto jsem je již a priori opatřila nadřazeným tématem (velká písmena), můj předpoklad o zařazení se při následující analýze napříč případy potvrdil, někdy bylo nutné zařazení daného tématu ještě uvážit.⁴³

5.3 Organizace a průběh výzkumného šetření

Tvorba dat probíhala průběžně od května 2020 do začátku listopadu 2020. V květnu byli telefonicky, osobně nebo skrze sociální sítě osloveni známí, kteří by ve svém okolí mohli mít jedince ve specifické životní situaci se zkušeností s internetem. Takto jsem získala čtyři respondentky pro výzkum (Eliška, 69 let; Marie, 79 let; Miriam, 67 let; Ludmila, 74 let), se všemi kromě Ludmily jsem se již znala (s Marií jsem dokonce již dříve prováděla rozhovor v rámci výzkumu jiného zaměření), se dvěma z nich si dokonce tykám. Všechny byly kontaktovány jimi zvolenou formou (osobně, telefonicky, skrze Messenger a WhatsApp), následoval pilotní rozhovor. Ten musel být z důvodu epidemiologické situace v České republice a vládních nařízení odložen až na léto 2020. V létě tedy proběhl první rozhovor⁴⁴, jehož primárním účelem bylo ověření proveditelnosti výzkumu, zjištění časové náročnosti, případné vylepšení či revize strategie a plánu výzkumu. Podle Dismana (2002, s. 121) ověřujeme, zda se informace, kterou si přejeme zkoumat, v dané populaci nachází a zda je dosažitelná. Dále sledujeme, zda

⁴³ Příklad sepsání témat je součástí příloh práce.

⁴⁴ Dle přání respondentky u ní doma.

je formulace otázek pro respondenta jednoznačná a srozumitelná. Z toho důvodu je nutné vybrat vhodného respondenta. V zápisu z výzkumného deníku uvádím: „Respondentku jsem vybrala pro první rozhovor z toho důvodu, že vím, že bude ke mně otevřená, upřímná a nebude se bát vedení rozhovoru také kriticky zhodnotit.“

Přepis rozhovoru je vhodné použít jako revizi plánu a strategie toho, jak je rozhovor veden. Na základě tohoto rozhovoru nedošlo ve strategii vedení a plánu rozhovoru k výraznějším změnám, doplněny byly jen dílčí otázky do rozhovoru, okruhy ani výzkumná otázka změněny nebyly, proto je rozhovor zařazen mezi další rozhovory.⁴⁵

Následovalo předání kontaktu první respondentkou na tři další potenciální účastníky výzkumu, které jsem poté telefonicky oslovila, žádný z nich ovšem nevyhovoval kritériím, proto jsem se rozhodla pro příspěvek na sociální síti Facebook do skupiny Univerzita Palackého v Olomouci se žádostí o kontakt na známé či příbuzné, kteří odpovídají uvedeným kritériím.⁴⁶ Celkem na příspěvek zareagovalo šest lidí, z toho čtyři byli osloveni a z nich dva respondenti (Hana, 65 let; Helena, 67 let) odpovídali kritériím a souhlasili s účastí na výzkumu. Celkem bylo tedy osloveno 12 respondentů a z toho šest odpovídalo kritériím a souhlasilo s výzkumem. S dalšími respondenty jsem hovořila v průběhu září a října 2020, následoval proces analýzy a formulace výsledků a závěrů.

5.4 Etické problémy a způsob jejich řešení

Vzhledem k povaze výzkumného šetření bylo třeba zvážit veškeré citlivé aspekty práce. Při oslovování respondentů bylo sděleno, čím se výzkum zabývá, tedy jeho téma, dále účel a způsob provádění rozhovoru. Respondent byl ujistěn o anonymitě výzkumu a způsobu fixace dat. Před

⁴⁵ Jedná se o respondentku Elišku.

⁴⁶ Viz přílohy.

zapnutím nahrávání byly na začátku prvního z rozhovorů opět zopakovány aspekty výzkumu, včetně zpracování dat, bylo rozebráno znění informovaného souhlasu, který byl následně respondentkami podepsán. Informovaný souhlas byl vytištěn ve dvou vyhotoveních, z nichž jedno zůstalo respondentkám, jedno výzkumnici, obsahoval mj. poznámku, že platí pro všechny uskutečněné rozhovory s respondentem. Po jeho podepsání byl vyžadován slovní souhlas respondenta se zapnutím nahrávacího zařízení, po dání souhlasu bylo nahrávání zapnuto a rozhovor mohl začít.

Citlivé údaje z rozhovorů byly zpracovávány dle zákona č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů, jména respondentek byla změněna, na místo jmen příbuzných, přátel, obcí a dalších, o kterých se respondenti v průběhu rozhovorů zmiňují, jsou uvedeny vysvětlivky v závorkách, příkladem může být následující promluva Miriam: „*A ještě (dcera) teďko nám udělala skupinku, mě, (dceru), (vnučku) a (druhou dceru) a nazvala to tak poeticky Slepčinec (smích)*“. V této promluvě neuvádíme citlivá data, ale přitom pomocí poznámek v závorkách neztrácíme přehled o vztazích ani nuance rozhovoru.

5.5 Charakteristika zkoumané populace a popis vzorku

Zkoumanou populaci představují senioři, kteří žijí v domácnosti sami (po ztrátě partnera) a zároveň jsou uživateli internetu. Pojem senior jsem vybrala zejména proto, že vystupuje v nejmenší pejorativní konotaci (Janiš & Skopalová 2016, s. 32) a definuji ho kalendářním věkem, který lze považovat za jediný objektivní faktor, na základě kterého lze příslušného jedince zařadit do kategorie senior, protože je jednoduše statisticky zachytitelný (Ondráková, 2012); „*věková hranice pro označení jedince za seniora je jednoduše lehce uchopitelná*“ (Janiš & Skopalová 2016, s. 35), přičemž jsem zvolila dolní hranici 65 let podle Neugartenové (srov. Haškovcová 2012, s. 21; Špatenková & Smékalová 2015, s. 49), která zavedla tyto pojmy:

- mladí senioři (young old; 65–74 let),
- staří senioři (old old; 75–84 let),
- velmi staří senioři (very old old; 85 a více let).

Seniora tedy definuji jako osobu, která dosáhla 65 a více let. V roce 2011 žije na území České republiky 1 644 836 osob starších 65 let, což je 16 % z celkového počtu obyvatel, přičemž v populaci seniorů převažují ženy, většinou vdovy (ČSÚ, 2014), což potvrzuje i struktura našeho vzorku.⁴⁷ Populaci starší 65 let tvoří v roce 2011 celkem 664 125 mužů a 980 711 žen, je zde tedy znatelná převaha žen, index stárí dosahuje hodnoty 148 žen na 100 mužů⁴⁸ (ČSÚ, 2014), přičemž v prosinci 2010 pobíralo v ČR vdovský důchod 579 tisíc žen průměrně ve věku 57 let. ČSÚ také vede statistiku jednočlenných domácností nepracujících důchodců, ty tvoří 77 % z celkového počtu seniorů, opět je zde vyšší podíl mužů než žen (ČSÚ, 2013, s. 38).

Za uživatele internetu považuji jedince, který internet využil alespoň jednou v posledních třech měsících (ČSÚ, 2019c). Mezi seniory nad 65 let se za posledních deset let zvýšil podíl uživatelů internetu ze 4 % na jednu třetinu. V roce 2017 šlo o 660 tisíc seniorů, přičemž toto číslo zřejmě stále poroste: *„I do budoucna lze očekávat, že se počty uživatelů internetu z řad seniorů budou výrazně zvyšovat. Do důchodového věku se dnes totiž dostávají lidé, kteří jsou zvyklí automaticky využívat internetové technologie jak v pracovním, tak v osobním životě. Vloni používaly internet tři čtvrtiny lidí v předdůchodovém věku 55 až 64 let“* (ČSÚ, 2018).

V rámci IPA je podstatnou zásadou výběru respondentů **homogenita vzorku**, klíčovým požadavkem však zůstává, aby respondenti reprezentovali

⁴⁷ Jedná se o ženy z řad mladých seniorů (Hana, 65 let; Miriam, 67 let; Eliška, 69 let; Ludmila, 74 let) a starých seniorů (Helena, 76 let; Marie, 79 let). Jedná se o ženy z řad mladých seniorů (Hana, 65 let; Miriam, 67 let; Eliška, 69 let; Ludmila, 74 let) a starých seniorů (Helena, 76 let; Marie, 79 let).

⁴⁸ V roce 2011 připadalo v české populaci 104 žen na 100 mužů (ČSÚ, 2014).

daný fenomén (téma), které nás zajímá, což klade nárok na výzkumníka, aby pečlivě vybral takové participanty, kteří jsou nositeli daného jevu (Smith, Flowers & Larkin, 2009). Homogenita vzorku je zajištěna splněním následujících kritérií, respondent je tedy:

- senior, tj. ve věku 65 a více let,
- žije sám (partner z domácnosti odešel nebo skonal),
- je uživatelem internetu, tj. internet užil alespoň jednou v posledních třech měsících.

Smith, Flowers a Larkin (2009) doporučují pro studentské projekty typu magisterské práce vzorek o 3–6 respondentech, který umožňuje detailní analýzu každého případu a zároveň poskytuje prostor pro provedení následné mikroanalýzy podobností a rozdílů napříč případy. Cresswell (2007, s. 61) doporučuje 5–25 jednotlivců se zkušeností s daným fenoménem.

Vzorek populace v rámci této práce tvoří celkem šest žen (ač pohlaví nehrálo při výběru roli); čtyři ženy z řad mladých seniorů (Hana, 65 let; Miriam, 67 let; Eliška, 69 let; Ludmila, 74 let) a dvě z řad starých seniorů (Helena, 76 let; Marie, 79 let). Všechny mají vzdělání středoškolské, kromě Miriam, která má základní a Hany, která má vyšší odbornou školu. Všechny jsou vdovy, kromě Ludmily, která je rozvedená, všechny bydlí v domě se zahradou, kromě Miriam, která bydlí v bytě. Samy v domácnosti jsou od dvou do šestnácti let a internet si pořídily před dvanácti až dvěma lety. Více podrobností nalezneme v tabulce *Údaje o respondentech*.

	Věk	Věk v době pořízení internetu	Vzdělání	Pozice před penzí	Rodinný stav	Místo bydliště ¹	Sam ¹	Realizace rozhovoru	Délka rozhovoru
Eliška	69	57	SŠ	Zdravotní sestra	vdova	Středočeský kraj	4	doma	1. 80 min 2. 40 min 3. 10 min
Marie	79	69–73 ¹	SŠ	Projektantka ČSAD	vdova	Středočeský kraj	4	telefon	1. 26 min 2. 05 min
Miriam	67	56	Z	Šička	vdova	Ústecký kraj	10	Skype	1. 52 min 2. 16 min
Ludmila	74	72	SŠ	Pracovnice technologií v Tesle	vdova	Královehradecký kraj	15	WhatsApp	1. 28 min 2. 15 min
Helena	76	74	SŠ	Asistentka prodeje	vdova	Středočeský kraj	2	WhatsApp	1. 44 min 2. 30 min
Hana	65	52	VOŠ	Sekretářka na základní škole	rozvedená	Olomoucký kraj	16	telefon	1. 73 min 2. 31 min

Tab. č. 1: Údaje o respondentech (vlastní dílo autorky).

V následujícím *vyprávění z perspektivy respondentek* (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 22) okomentuji údaje uvedené v tabulce a doplním je o další informace, čímž přiblížím specifickou životní situaci respondentek. Zmíněny budou především okolnosti rozhovorů, základní charakteristiky respondentek, užití výrazy, okolnosti jejich vstupu na internet, využívaná zařízení a služby a dále témata vynořující se z uskutečněných rozhovorů nejsilněji.⁴⁹ Nejvýstižnější pasáže v citacích jsou pro rychlý přehled a snazší orientaci v textu zvýrazněny podtržením. Nepodstatné a nesouvisející části výpovědí, kdy se respondenti odchýlili od tématu, byly vynechány a nahrazeny třemi tečkami. Jiné než verbální projevy jsou uvedeny v závorce; např. (*smích*).

5.5.1 Eliška, 69 let

Eliška pochází z obce ve Středočeském kraji, je jí 69 let, internet si pořídila ve věku 57 let, má středoškolské vzdělání a před důchodem působila jako zdravotní sestra, v důchodu je již 13 let, sama žije 4 roky, s manželem spolu žili 43 let. Působí energicky a dojem člověka ošlehaného životem, který se jen tak něčeho nezalekne. Získala jsem na ni kontakt z řad známých,⁵⁰ a byly s ní provedeny celkem tři rozhovory,⁵¹ druhý s odstupem šesti dní, třetí s odstupem 28 dní.⁵² Respondentka při představování zmiňuje svou slovenskou národnost, což dokazují některé výrazy z jejích promluv (např. *zhovorčivý* či *zo psom*). Jelikož ale většinu života žije ve středních Čechách (což dokazují výrazy jako *nafurt*, *jabka*, *vořezávám*, *vokna* aj.) slovenštinu zapomíná, sama říká, že už neumí česky ani slovensky a když píše dopis slovenské kamarádce, musí využívat internet. V jejích promluvách se také objevují

⁴⁹ Zdrojem těchto informací jsou přepisy rozhovorů a zápisy ve výzkumném deníku.

⁵⁰ Stejně jako na další dvě respondentky – Marii, 79 let a Miriam, 67 let).

⁵¹ V případě prvního rozhovoru se původně jednalo o pilotní rozhovor, na základě jeho přepisu nedošlo však k zásadním změnám ve strategii vedení rozhovoru (byly přidány jen dílčí otázky do rozhovoru, okruhy témat i výzkumná otázka zůstává nezměněna), proto je zařazen mezi ostatní rozhovory.

⁵² Delší časový úsek mezi druhým a třetím rozhovorem je způsoben pozdnímu zařazení okruhu COVID-19 do výzkumu.

přirovnání, metafory, expresivní a vulgární výrazy: *tak si rozbiju hubu, od buka k buku, práce jak na kostele, i kdyby na chleba nebylo, ty vole, ty vogo, sral, zkurvený cigarety a ta kurva moje noha. S Eliškou si tykám, známe se ještě před uskutečněním rozhovoru.*

Dále respondentka hovoří o svém zdravotním omezení,⁵³ které ovlivňuje i její čas strávený na internetu, protože dlouho nevydrží sedět, přičemž svůj volný čas popisuje jako sled povinností kolem domu a zahrady⁵⁴ a vnímá ho následovně: *„...no já mám všecek čas volnej, že jo. Ted' už jako pro mě neexistuje neděle, pondělí nebo pátek. Jako abych v pondělí řekla, dobrý bože, nech mě umřít, tak to už nedělám, protože, někdy ani nerozlišuju, co je za den“.*

Internet se rozhodla pořídit si před dvanácti lety na základě reklam v rádiu, ve kterých byly zmiňovány webové stránky. Také zmiňuje, že její manžel často chodil z práce a říkal, že *„...chlapi našli na internetu“*. Internet si pořizovali zhruba rok po pořízení počítače a se zavedením jim pomohl zeť. Paní Eliška vlastní **stolní počítač**, který využívá ke čtení zpráv zejména na serveru Seznam.cz, dále ke čtení e-mailů od přátel a rodiny, ke sledování filmů, videí na YouTube (YT) a dalších stránkách, dříve internet využívala také pro účely vlastního podnikání (jak sama říká) a pro komunikaci přes Skype (který je nyní mimo provoz). Z toho důvodu význam internetu dříve vnímá jako pracovní a nyní spíše zábavní: *„Dřív jako hlavně skrz to podnikání že jo, ted' už jako se tam jdu pobavit“*. Pobyt na internetu je pro ni **příjemný a milý**, internet tedy působí v jejím životě jako **příjemný společník**, dále velmi výrazně jako **prostředek vzpomínání**, ať už na vlastní dětství či na zesnulého partnera. V souvislosti s internetem často hovoří o večeru, dříve si

⁵³ *„...jsem po dvou operacích totální endoprotézy kyčelního kloubu“ (Eliška).*

⁵⁴ *„No vařím, uklízím, peru, shrabuju si listí na zahradě, pěstuju si zeleninu, brambory, který mě letos shnily, rajčata mě shnily, cukety se povedly, suším jabka ted', zavařila jsem osum sklenic na štrůdl na zimu, popadaných, co se strašně kazej no tak co ještě, no vořezávám stromy, mám tam binec no práce jak na kostele, bud' uklízím půdu nebo sklep nebo čistím vokna, no tak co jinýho“ (Eliška).*

s partnerem **večer** povídali, dnes už si, podle jejích slov, *povídá akorát se psem a se slepicemi*, a občas s vnukem a vnučkou, internet slouží jako rozptýlení od dlouhého večera a odpoutání se od vlastního smutku a tesknoty: *„Ono dřív to bylo jiný, ten táta taky koukal na ten počítač, nebo spíš já jsem vlastně po večerech dělala to podnikání a on koukal na televizi a byli jsme tu spolu a teď jsem tu sama no, tak jdu na ten počítač se rozptýlit (smutný úsměv)“*. Paní Eliška působí dojmem silné ženy, která se nezalekne před ničím, natož před novými technologiemi, což dokazuje i její iniciativa pořízení internetu: *„já jsem řekla tátovi ... já si budu platit internet ze svého a to tenkrát byl drahej internet, tenkrát se platilo třeba devět set na měsíc, jakože hodně a já jsem tenkrát řekla, já si ho budu platit, občas potřebujeme někde něco najít“*.

5.5.2 Marie, 79 let

Marii je 79 let, bydlí v obci ve Středočeském kraji, má středoškolské vzdělání, její poslední pracovní pozice před důchodem je projektantka u ČSAD, žije sama přes 4 roky a s manželem spolu byli 52 let. Kontakt na ni jsem získala z řad známých, v minulosti jsme spolu již jeden rozhovor pro účely jiného výzkumu prováděly. Rozhovory probíhají dva s odstupem pěti dní na přání respondentky telefonicky. S Marií se znám ještě před uskutečněním rozhovoru, ale vykáme si. Působí dojmem křehké a milé starší dámy s laskavým srdcem.

Internet jí před šesti až deseti lety (přesný údaj si nevybavuje) zřídila dcera. Zajímavé je, že Marie se o nové technologie zajímala ještě před pořízením počítače a internetu, navštěvovala kurz počítačové gramotnosti v rámci svazu tělesně postižených (kterého je členem) a kurz práce na počítači a internetu v základní škole, které vedla jedna z tamějších učitelek. Marie svou motivaci pro vstup do světa nových technologií shrnuje takto: *„...to bylo něco novýho, tak já nevím, proč jsem se rozhodla, no ostatní kolem mě ho taky měli, tak já taky, takže takhle nějak (smích)“*. Významnou roli hraje při

pořízení její dcera: „to mi dcera tady zřídila,“ což je patrné i z následující promluvy: „...jsem tam chodila na ty kurzy a to jsem ještě ani neměla počítač a pak časem jsem si ho pořídila, no po (dceři) jsem měla nějaký počítač“. Využívá e-mail, jak sama říká pro úřední účely, dělá zápisy ze svazu tělesně postižených, na komunikaci s rodinou preferuje telefon, pro jeho efektivnost: „hned vím, na čem jsem,“ nechce na odpověď čekat, jak by tomu bylo v případě e-mailu. Navštěvuje server Centrum.cz skrze něj vyhledává Seznam: „...když si já na tom Centrumu nechám vyhledat Seznam, tak ten seznam se mi objeví, že má větší písmena, když si dám jako jenom přímo Seznam, tak to jsou jenom takový blešky, blešky, ale když jako na tom Centrumu, tak to jsou krásně velký písmena“. Dále si vyhledává jízdní řády nebo informace na stránkách bydliště či obcí v okolí. Respondentka neuzívá žádné specifické výrazy, snad kromě koncovek, které napovídají, že žije ve středních Čechách: *vyjadřujou, nemocnej, informovanej*. V rozhovoru silně vystupuje téma **vzdělávání** se, v kurzech se naučila veškeré dovednosti, v této oblasti nehrála (a nehraje) rodina nebo známí téměř žádnou roli. Respondentka je se svými dovednostmi v oblasti vyhledávání informací spokojená: „Mně stačí ty informace, který jsou na tom Centru a Seznamu...ted' mi to stačí,“ podtržené slůvko *ted'* nám může ukazovat, že hraje roli aspekt stáří respondentky – ve svých 79 letech je nejstarší účastnicí tohoto výzkumu.

5.5.3 Miriam, 67 let

Kontakt na Miriam jsem rovněž získala z řad známých, Miriam je 67 let, bydlí v Ústeckém kraji, má základní vzdělání a její poslední povolání před důchodem bylo šička. Sama žije deset let a s partnerem spolu byli 37 let. Rozhovory probíhají dva s odstupem sedmi dní prostřednictvím Skype⁵⁵. S Miriam se také znám před uskutečněním rozhovoru, tykáme si, na rozhovor s ní se obzvláště těším, neboť si vždy výborně popovídáme. Z toho

⁵⁵ Měla jsem tedy možnost skrze video zaznamenat i neverbální projevy promluv respondentky a nemusela jsem se s jejich zápisem zdržovat během samotného rozhovoru.

důvodu ale často v rozhovorech utíkáme od tématu internetu k našim životům. Při představování vystupuje do popředí její psí mazlíček: *„Já jsem Miriam, je mi šedesát sedm let, jsem vdova, mám akorát pejska a dvě dcery, blablalabla, mám nějaký vnoučata, ale hlavně mám pejska, se kterým teď momentálně žiju“*. Také jako jediná při představování zmiňuje, že je vdova. Často využívá výraz *blablalabla, nořas, krávořinky* a obraty jako *být rychlejc v obraze, mít všechno po ruce a ta bestie* (v souvislosti s rakovinovým onemocněním, které prodělala). Svého pejska označuje termínem *moje rochnátka* a pomáhá jí překonat těžké chvíle po smrti manžela: *„...když to na mě přijde, já si jí vezmu do náruče, ona na mě koukne a já jí brečím do toho kožíšku, občas mě olízne a ono to zase přejde“*.

Internet si pořídila před jedenácti lety, zaváděl jí ho syn kamarádky, Miriam využívá notebook i chytrý telefon, který si – podle jejích slov – *odhodlala* koupit. Při vstupu na internet hrál významnou roli její manžel, jeho pobyt v nemocnici proces uspíšil, říká: *„...že mu tam třeba i stáhnu film, že se tam podíváme na film, abych ho dostala z té jeho letargie, protože on to začal tak trošku vzdávat, takže na tohleto jsem chtěla ten počítač, za jedno kvůli sobě, ale i ta stránka toho manžela tam hrála roli“*. Využívá celou řadu služeb; serverem Seznam.cz a iDNES.cz počínaje, přes Messenger, Facebook, WhatsApp a Skype, serverem Blesk.cz konče. V jejích promluvách nejsilněji vystupuje téma sociální sítě **Facebook**, v souvislosti s ním zmiňuje i **závislost na internetu**, dále **komunikace s rodinou** skrze Messenger a WhatsApp, **vztah televize a internetu** a **nakupování přes internet**. Za povšimnutí stojí také témata (z praktických důvodů uvedená jako seznam):

- **vybírám si;**
- **důvěřuj, ale prověřuj;**
- **zdvojená radost;**
- **internet jako alternativa**

- **či ty hajzle, ty mě nedostaneš.**

Množství uvedených témat ukazuje na bohatost získaných dat i na specifické užívání jazyka paní Miriam.

5.5.4 Ludmila, 74 let

Paní Ludmila pochází z Královehradeckého kraje, je jí 74 let, žije sama 15 let, přičemž měla dvě manželství, která trvala 15 a 16 let. Má středoškolské vzdělání a její poslední pracovní pozice byla pracovnice technologií v Tesle. Rozhovory s ní proběhly dva prostřednictvím aplikace WhatsApp s časovým odstupem čtyřech dní. Kontakt na ní byl získán prostřednictvím známých.

Internet si pořídila před dvěma lety, přičemž významnou roli při vstupu na něj hrála dcera. Paní Ludmila uvádí, že k Vánocům dostala chytrý telefon a hned si založila Facebook a Instagram, protože se jí to líbilo u dcery. Kromě telefonu využívá ještě tablet a chytrou televizi, ze služeb dále WhatsApp, Netflix nebo internetové bankovníctví. Internet využívá **ráno a večer**, hovoří o **sociálních sítích** a tématu **reklamy** v souvislosti s nimi. Zvláště pyšná je na svoji chytrou televizi, pochvaluje si zejména službu **odložené sledovanosti**. Internet v jejím životě hraje důležitou roli, ve výčtu jejích zájmu se však neobjevuje: *„No, moje zájmy, pletení, pletení ponožek, luštím sudoku a čtu knížky, který si chodím půjčovat do knihovny, no mám vnoučata, hlídání vnoučat, no tak nějak, ráda piju kafe, no tady doma, no to je tak zhruba všechno“*. Možná je součástí života tak samozřejmou, že ho ani nezmiňuje, neboť využívá i chytrou televizi, s televizí jako takovou si dnes ještě běžně internetové připojení nespojíme.⁵⁶

⁵⁶ Slovy Trávníčka na tomto příkladu můžeme vidět, že: *„Funkce se proplétají, hranice se zastírají“* (2014, s. 116).

5.5.5 Helena, 76 let

Kontakt na Helenu byl získán prostřednictvím příspěvku ve skupině Univerzita Palackého v Olomouci na platformě Facebook. S odstupem šesti dní s ní byly provedeny dva rozhovory skrze WhatsApp. Helena bydlí ve Středočeském kraji, je jí 76 let, má středoškolské vzdělání, její poslední pracovní pozice byla asistentka prodeje, žije sama dva roky a s partnerem žila 54 let. **Samota** se velmi výrazně promítá do jejích promluv: *„měla jsem psa, jorkšírku, ta mě, je to taky rok, jako zemřela, než jsem se z toho dostala (pomlka) ach (hlas se zlomil pláčem)...bohužel teď jsem sama v baráku (plačtivě),“* stejně jako **strach** (*bojím si tam na něco kliknout*) a **vzdělávání, udržování se**.

Internet si pořídila před dvěma lety spolu s chytrým telefonem, který dostala jako dárek k Vánocům od syna. Respondentka nezmiňuje, že v pořízení telefonu hrála roli stránka manžela. Využívá WhatsApp, e-mail a na telefonu také hraje hry na paměť (aby *nezblbla*, její slova). V jejích promluvách se objevují středočeské výrazy jako *nějakej*, *žádnej* a *řikám* a obraty jako (na to) *máknout*.

5.5.6 Hana, 65 let

Poslední respondentkou byla Hana, která bydlí v Olomouckém kraji, je jí 65 let, vystudovala vyšší odbornou školu a její poslední pracovní pozice byla sekretářka na základní škole. Z popisu této pozice získáváme představu o jejím užívání jazyka:

„...potom se mi namanula práce a to byl horor pro mě životní v té škole a tam prostě bylo všechno na počítači, a já nevím, z jakýho důvodu jsem v sobě našla tu odvahu a drzost přímo a sebevražednou naprostou jakousi odvahu do toho jít, já jsem se s tím vším popasovávala, sice to pro mě byly horory otřesný a situace šibeniční, ale nějak jsem to prostě dávala“.

Respondentka žije sama 16 let, s partnerem byli spolu 27 let, jako jediná je rozvedená (ostatní jsou vdovy) a jako jediná zmínila, že má v současnosti přítele, vztah s ním popisuje takto: *„...to není takový stabilní vztah, že bysme měli společnej životní program, a máme zachováno každej svoje bydlení a není to prostě takovej jako, takový sepětí, je to volnější,“* stále tedy žije sama.

Poprvé se setkala s počítačem, když po něm zatoužil její syn: *„Syn měl patnáct roků v roce devadesát dva. Tak si myslím, že tehdy jsem poprvé viděla počítač, v jaké fázi tehdy byl internet, netuším, ale nějaký začátky se tam určitě rýsovaly“*. Podle svých slov se netoužila s počítačem či internetem blíže seznamovat, což komentuje následujícími slovy: *„...měla jsem k tomu velký respekt tehdy, nějak mě to prostě, nevstřebávala jsem to tak nějak, samozřejmě, nebo ve větší míře, nějak mě to netáhlo, a ani mi to moc nešlo, měla jsem prostě k tomu přílišnej respekt, no a technickej typ nijak zvlášť nejsem“*. Za život vykonávala řadu prací, často byla nezaměstnaná a setkávala se i s následujícím odmítnutím: *„...narážela jsem i na takový situace, že prostě v zaměstnání, kde jsem se ucházela o práci, mě nevzali, protože jsem nebyla vybavená počítačem“*. Z toho důvodu podstoupila několik rekvalifikačních kurzů zaměřujících se na práci s počítačem a internetem, až se jí naskytla výše uvedená pracovní pozice, kde jí ovšem práce s internetem přinášela *horory otřesný a situace šibeniční*. Jeho světlé stránky objevila až v penzi, využívá ho na tabletu a notebooku ke komunikaci přes WhatsApp, Messenger a e-mail a ke zjišťování zajímavých informací skrze *stabilní kanály alternativního charakteru*. V jejích promluvách nejvýrazněji vystupuje role internetu právě jako **alternativního zdroje informací**, dále nebezpečí s internetem spojená (v tématech **Egregor**, **cenzura** a **reklama**), **mezigenerační vnímání** a **sociální sítě**. Částečně skrze internet také v minulosti navštěvuje univerzitu třetího věku. Význam internetu velmi

výstižně shrnuje slovy: „...všechno, co mě vlastně teď v životě posunuje, pochází z toho internetu“.

Co se týče specifického užívání jazyka respondentky, kromě příkladů uvedených výše lze zmínit následující: respondentka označuje počítač a internet za *záležitost citlivou*, využívá obraty, jako *začátky se rýsovaly* a občas nenachází slova: „...no neznám ani tu terminologii, tak nevím, jestli se umím správně vyjadřovat, no prostě takový to uživatelský rozhraní, nebo, jak se tomu říká, různý prostředí, který vidím na tom monitoru...“. Objevuje se také hanácké su (*na to su zvědavá*).

6 Výsledky výzkumného šetření

Následující část práce představuje *vyprávění z perspektivy témat* (Koutná Kostínková & Čermák, 2013, s. 22), přičemž jsou témata tvořena s vědomím ohledně doporučení autorů: „*témata studií se vzorkem 4–8 respondentů by měla být podpořena výroky od více než poloviny respondentů*“ (tamtéž, s. 41). Celkem byly identifikovány čtyři tematické okruhy, která tvoří jednotlivá témata. V rámci jednotlivých témat jsou výrazy použité samotnými účastnicemi zvýrazněny *kurzívou*, také využívám **tučné písmo** nebo podtrhávání pro zvýraznění stěžejních pojmů, opět nechávám respondentky, aby se k jednotlivým tématům vyjadřovaly samy – kurzívou uvádím citace jejich promluv; zařazuji i mimoverbální projevy (*plačtivě*) a části promluv, kde se respondent odklání od tématu, vynechávám a nahrazuji třemi tečkami (...). Jsem si vědoma toho, že dochází k tematickému prolínání – některá témata by bylo možné zařadit i k dalšímu tematickému okruhu, snažila jsem se vždy zohlednit, co se vynořovalo nejsilněji. Následuje přehled o tematických okruzích a tématech, jež je naplňují, přičemž všechny se týkají zkoumaného fenoménu – internetu v životě seniorů.

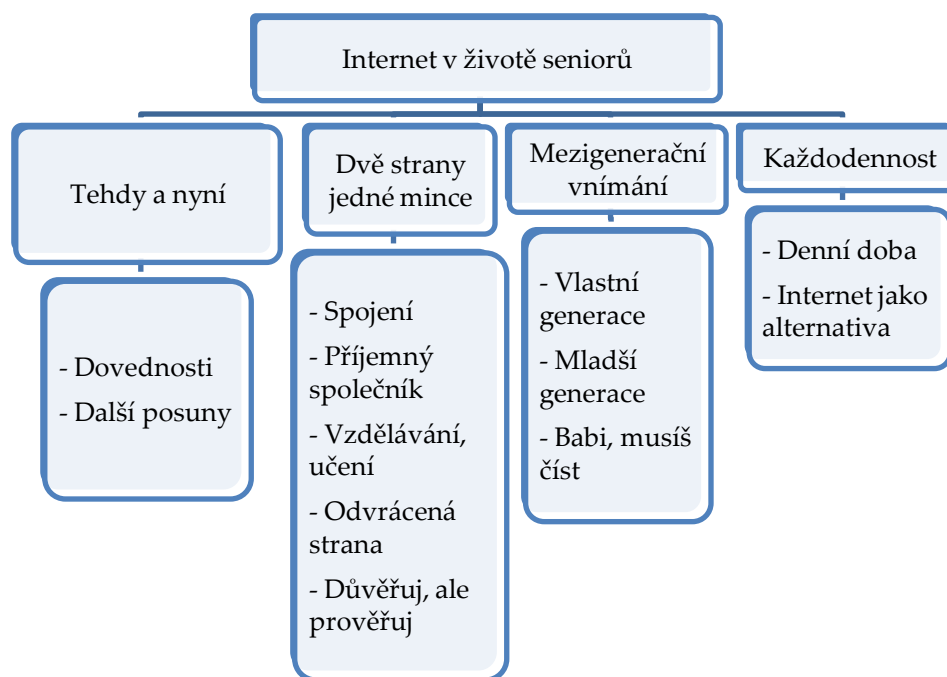

Schéma č. 1: Výsledky výzkumného šetření – tematické okruhy (vlastní dílo autorky).

Součástí tabulky nejsou témata **Ztráta partnera** a **COVID-19**, protože se nevynořují z rozhovorů nejčastěji, ale vzhledem k tomu, že vzorek populace výzkumu této práce tvoří seniorky, jež prodělaly ztrátu partnera (partner ze společné domácnosti odešel či zemřel) a nyní žijí samy, je vhodné okomentovat také tyto dva aspekty. Kapitoly týkající se těchto témat se nacházejí na konci kapitoly o výsledcích.

6.1 Tehdy a nyní

Do tohoto okruhu byla zařazena všechna témata, která se nějakým způsobem týkala posunu v oblasti internetu v životě seniora, ať už se jednalo o proměnu v oblasti dovedností v práci s internetem, jeho významu nebo role v seniorově životě v kontextu ostatních médií či v kontextu smrti partnera. Cílem tohoto okruhu je zachytit dynamičnost procesu adaptace nové technologie do seniorova života. Byla sem tedy zařazena následující témata:

- **Dovednosti,**
- **Další posuny.**

6.1.1 Dovednosti

Miriam si chtěla pořídit první počítač, hlavně kvůli fotkám, které jí vnučka s dcerami posílaly, poté její manžel musel dlouhodobě pobývat v nemocnici, což tento proces ještě uspíšilo, neboť ho chtěla fotkami a filmy rozptýlit od letargie, do které podle ní upadal. Miriam shrnuje svoje tehdejší dovednosti následovně: *„já jsem četla zprávy, dívala jsem se, co by mě zajímalo, něco jsem objednávala, takový jako běžný, no hlavně zprávy jsem četla...filmy jsem stahovala,“* přičemž za hlavní aktivitu považuje užívání Skype: *„A pak hlavně ten Skype, že jsme spolu mohli mluvit...pak si pořídila moje (dcera) nořase a*

kamarádi a takhle jsme si začali volat přes Skype“. Dnes již nevyužívá ke komunikaci Skype, ale aplikace WhatsApp a Messenger, neboť si v roce 2015 pořídila chytrý telefon, ten nyní využívá současně s notebookem, převažuje ovšem telefon: *„...protože mám velké telefon, takže tenhle ten nořas když zapínám, to už musí bejt...“* Nově si nechala zavést např. internetové bankovníctví do telefonu, se kterým je spokojená, neboť nemusí vytahovat notebook: *„Takže mě to teďkon vyhovuje v tom telefonu...“* pochvaluje si. Dovednosti se tedy rozšiřují o schopnost práce nejen na notebooku, ale i v rámci chytrého telefonu.

U **Heleny** je posun v dovednostech vidět ještě markantněji, po pořízení chytrého telefonu (jediného zařízení, které vlastní) uměla jen psát nebo odepisovat na SMS zprávy a volat, nyní je schopná podívat se na e-mail (neumí však odepsat, jen e-mail přeposlat) a využívá i WhatsApp: *„...když mě pošlou teda nějaký obrázky nebo povídání, teda to si jako přečtu...“*.

U **Ludmily** se dovednosti rozšiřují s pořizováním dalších zařízení, Ludmila nejprve vlastnila chytrý telefon, dále dostala k Vánocům od dětí tablet a později si také pořídila chytrou televizi, na které využívá i službu YouTube a Netflix. Její motivace spočívala především ve spojení a komunikaci s rodinou, dále nechtěla platit za zprávy a volání. Podle jejích slov se její dovednosti příliš nemění: *„No, tak to je pořád stejný...taky ty zprávy a novinky si tam čtu, ty běžný věci no, maily posílám, no mám tam i bankovníctví...všelijaký takový novinky tam mám, mám tam i jednu hru, sudoku luštím a můžu číst i knížky“*.

Co se týče **Elišky**, u ní se proměňovaly dovednosti s internetem dle toho, k čemu aktuálně internet využívala. Nejprve s manželem pouze vyhledávali informace a četli zprávy, poté, co si oni i jejich přátelé založili mailovou adresu, si začali posílat i e-maily zábavní či naučné povahy: *„...jsme si mezi sebou posílali takový ty přírodopisný nějaký krásný videa z přírody*

nebo zas pak nějaký humor a prostě takový jako zábovný...". Respondentka dále doplňuje: „...no tenkrát jsme ještě nenakupovali přes internet nebo nehledali něco, ani nebylo potřeba, ani jsme tenkrát neměli to internetové bankovníctví“. Poté ovšem začala podnikat přes internet, jehož význam se proměňuje na zdroj získávání peněz. Nejvíce dovedností se učí od svojí supervizorky: „...je pravda, že teprve u toho podnikání jsem se naučila různě pracovat s tím internetem, protože já jsem neuměla zkopírovat si zprávu, dát do faxu, odfaxovat něco, dát to do wordu, odeslat někam, já jsem neuměla ani odeslat a přijmout e-mail...“. Pracovní účel internetu se pak v průběhu podnikání mění, prolíná se zde osobní rovina: „Nejdřív jako kvůli těm penězům, ale pak prostě jsme si s těma lidma i povídali, se mi svěřovali a já byla ráda, měla jsem radost, když jim to šmakovalo a šlo a pochvalovali si to“. Internet se tedy stává zdrojem radosti a po skončení podnikání ze zdravotních důvodů je jeho účel čistě zábavní a komunikační. Eliška to shrnuje následovně: „Dřív jako hlavně skrz to podnikání že jo, teď už se jako tam jdu pobavit“.

Hana s internetem začínala v práci: „...jsem zpracovávala veškerou korespondenci školní, která chodila...i elektronicky, taky jsem dělala objednávky, tak to jsem napsala mail...komunikovala jsem s různýma institucema, co se týče dětí, třeba pedagogicko psychologická poradna, to probíhalo elektronicky“. Ač pro ni situace spojené s internetem tehdy nebyly lehké, internetu se postupně začala věnovat i ve svém volném čase, který byl tenkrát velmi omezený: „...začala jsem s tou alternativou...esoterika, takový ty alternativní léčebný metody...i různý ty filozofický školy...“. Plně se tedy internetu začala věnovat až v důchodu, kdy se její dovednosti rozšířily o sledování filmů, videí na YouTube, komunikaci přes WhatsApp a Messenger, využívání služby internetového bankovníctví, na internetu sleduje stabilní kanály, které jí přinášejí informace mimo mainstream. Z počátečních nesnází se jejími slovy: „vybabrala,“

internetem se v práci v podstatě živila (jak sama zmiňuje) a nyní je dovednou uživatelkou.

U **Marie** je vidět posun téměř nepatrný, internet sice zařadila do svého repertoáru zdrojů informací: „...když se dívám na televizi, musím se ještě jako podívat na ten internet...“, ale tvrdí, že je u ní rádio na prvním místě, potom televize a pak internet, protože: „...můžu u toho něco dělat, no a vlastně je to od mého mládí, my jsme měli jenom rádio.“ Podobné pojetí vidíme i u **Miriam**: „...dřív bylo rádio puštěný nebo pak ta televize“.

6.1.2 Další posuny

Respondentky (Helena, Ludmila, Miriam, Hana) vnímají internet jako **levnější variantu komunikace**, internet se tedy stává v jejich očích konkurencí stávajícím mediálním zdrojům. Velmi pěkně je tento posun vidět v promluvě **Miriam**: „...nebudu utrácet za noviny, když mám internet jako (smích)“.

Respondentky (Eliška, Miriam, Helena) zmiňují **samotu a absenci komunikačního partnera**, přičemž se na základě tohoto mění význam internetu v jejich životě, **Eliška** to komentuje následovně: „...večer se cítím taková osamocená, jak jsme si s tím (manželem) povídali a teď tu není s kým si povídat“. V jiné promluvě to komentuje poněkud peprněji: „...teď už si povídám akorát se psem a se slepicemi...“ Osamocená se cítí především večer, protože: „Ono dřív to bylo jiný, ten táta taky koukal na ten počítač, nebo spíš já jsem vlastně po večerech dělala to podnikání a on koukal na televizi a byli jsme spolu a teď jsem tu sama no, tak jdu na ten počítač se rozptýlit (smutný úsměv)“. **Helena** užívání internetu odůvodňuje slovy „No, že slyším nějaký hlasy jinak to bych tady už zblbla...“ – přičemž v jejích promluvách také silně vystupuje pocit samoty. Helena svou samotu vyvažuje hraním her na telefonu či puštěním televize: „...obzvlášť když si nemám s kým povídat, když třeba vařím tady, tak si pustím televizi, ne že bych na ní koukala, ale že tam někdo mluví“. Zde můžeme

vidět, že posuny v oblasti užívání a významu internetu nemusí být vždy jen pozitivní.

6.2 Dvě strany jedné mince

V této kapitole jsou respondentkami zmíněné přínosy a světlé stránky internetu (Spojení, Příjemný společník, Vzdělávání, COVID-19) dány do kontrastu s jeho stinnými stránkami (Důvěřuj, ale prověřuj; Odvrácená strana). Z promluv respondentek je patrné, že si uvědomují, že výhody i úskalí internetu jsou jen dvěma stranami téhož – tedy dvěma stranami jedné mince, což je velmi dobře vidět u Hany, která tvrdí, že na internetu jsou: *„...věci konstruktivní i destruktivní“*.

6.2.1 Spojení

Častou motivací pořízení i zmiňovanou výhodou je právě spojení, ať už **spojení se světem, s rodinou, přáteli a známými či s vlastními vzpomínkami**. Ludmila uvádí, že má internet: *„...protože jsem ve spojení s dětma všema,“* internet jí tedy přináší **spojení s rodinou**. Píše si skrze e-mail s bratrem a se známými, je to pro ni důležité zejména proto, že ví, co se děje ve světě a v životě rodiny a známých: *„...já jsem spokojená,“* libuje si.

I pro Hanu je důležité **spojení s kamarádkami**: *„...ta mailová komunikace je dosti důležitá, já mám kamarádky, co bydlí dosti daleko, vyměňujeme si i různý prostě cokoliv se dá, legrácky, odkazy na zajímavý pořady...tak je to takový komunikační kanál“*. Výhody internetu shrnuje následovně: *„...hodně to ušetří člověku času, různý starání, je to pohotový, je to finančně taky šetrný...“*. Hana také vnímá internet jako spojení s informacemi – vyhledává informace o dění ve světě, léčení apod., dále recepty, přednášky, informace o bylinkách aj. *„Vždycky tam něco ulovím,“* říká. I Miriam oceňuje spojení s rodinou a kamarádkami a vůbec lidma jako takovejma, přičemž opět zmiňuje nízké finanční náklady jako výhodu komunikace skrze internet: *„...každý má jinej*

system placení...jsem si musela hlídat minuty a když to přes Messenger nebo WhatsApp můžu volat komukoliv nebo psát zprávy a nemusím to hlídat, komukoliv, kdo tedy má ten Messenger nebo WhatsApp“.

Marie zase spatřuje v internetu **lepší spojení s informacemi**: „...že mám ty informace přístupný doma“. Pro Miriam je internet spojením ve více oblastech, je to: „...spojení se světem, když to řeknu takhle zjednodušeně. No se světem, s informací, s tou rodinou mě to spojuje...s lidma zkrátka“. Pro ni je to: „...zkrátka mít telefon, mít internet, mít všechno po ruce...“.

Eliška vyzdvihuje internet jako **prostředek vzpomínání**, se vzpomínkami **na zesnulého manžela** se spojuje hlavně večer skrze poslech jeho oblíbených písniček na YT: „...poslouchám, co poslouchal děda, když je mi teskno...vzpomenu si na dědu, že si občas pouštím toho André Rieu, to Bolero, to on měl rád,“ nebo naopak internet funguje jako **rozptýlení od emocí**, znovu respondentku **spojí s lepší náladou**, odpoutá ji od smutku, uklidní ji, což dokazuje slovy: „No, mě je pak líp a jdu pak v klidu spát“. Také skrze internet **vzpomíná na dětství**, sama dodává, že ani po tolika letech v Česku to tu nevnímá jako domov, což zdůvodňuje slovy, že: „...doma seš tam, ne kde ses narodila, ale kde sis rozbíjela ty kolena, kde sis prostě hrála na schovávanou, kde jsi prostě kopala do mičudy, tak tam jsi doma...“. Na dětství vzpomíná zejména prostřednictvím fotografií produktů, které znala v dětství, které jí posílají kamarádky a známí skrze e-mail. **Hana** také skrze internet vzpomíná prostřednictvím poslechu písniček z mládí, u ní však téma internetu jako prostředku vzpomínání ustupuje do pozadí jiným, silnějším tématům.

E-mail, Messenger a WhatsApp jsou tedy hlavní nástroje spojení s rodinou a přáteli a YouTube, který slouží v případě Elišky jako prostředek vzpomínání. Dalšími platformami, jež respondentkám zprostředkovávají spojení a komunikaci jsou sociální sítě: **Facebook** aktivně využívá Miriam jako nejčastější způsob komunikace a získávání informací, dále **Ludmila**,

kteřá má po vzoru dcery i **Instagram**, vztah mezi těmito dvěma platformami komentuje následovně: „...na tom Instragramu mám to, co chci já, takže na Facebook, tam to tak nějak projíždím“. Facebook má i **Hana**, podle jejích slov je její účet ale: „...neaktivní naprosto, prostě tam jen figuruju jako jméno, ale já s tím nechci nic mít⁵⁷“. Syn jí Facebook založil kvůli aplikaci Messenger. U Elišky a svým způsobem i u Heleny (kteřá umí e-mail přijmout a přeposlat, nikoliv napsat a odeslat) slouží **e-mail jako sociální síť**, Helena používá pro spojení s rodinou také WhatsApp. Co se týče **Marie**, ta shrnuje účel e-mailu jako **úřední** a s rodinou a přáteli je radši ve spojení skrze telefon pro jeho efektivitu: „...nemusím na odpověď čekat, hned vím, na čem jsem“.

6.2.2 Příjemný společník

Respondentky často zmiňují, že je internet pro ně **příjemný a milý** (Eliška), **pozvednutí nálady** a **pro potěchu** (Hana) a **zdroj zábavy** a **zdvojená radost** (Miriam), dále vyzdvihují jeho **příjemné vlastnosti**, jakou jsou **rychlost** a **snadná dostupnost informací**: „...nemusím jít moc za těmi vědomostmi“ (Hana); „informaci si seženu během chvilky“ (Miriam); „...lepší informace, že mám ty informace přístupný doma“ (Marie); „...kliknu a vidím a je to“ (Eliška). Miriam komentuje konkrétněji: „...když si něco potřebuju zjistit, třeba když ke mně přijde kamarádka na kafe a nemůžeme se (smích) nemůžeme se shodnout, kolik je tomu člověku let, tak já jdu na wikipedii a tím pádem si to zjistím, takže obohacení, informace teda...a rychlost, hlavně ta rychlost“. Velmi cení, že si **informace** nyní sežene **během chvilky**. Miriam si také nechala zavést rychlejší internetovou síť: „...abych byla rychlejc v obraze“.

Miriam s Ludmilou a Hanou dále oceňují **možnost výběru informací**⁵⁸: „...když mě něco zaujme, tak si to rozkliknu a hledám dál jo, ale když

⁵⁷ „Nechce s tím nic mít“ zejména z toho důvodu, že to „odvádí od přímé komunikace s lidma“ (Hana) – viz kapitola *Odvrácená strana*.

⁵⁸ Často v kontrastu s televizí, kteřá představuje pro jejich generaci hlavní médium, více viz kapitola *Internet jako alternativa*.

*mě to nezajímá, tak to nerozkliknu, já už jsem v tom věku, že si vybírám jo...prostě, co právě chci, na to se podívám“ (Miriam). I Hana oceňuje internet pro možnost výběru informací, zejména alternativních informací ve smyslu mimo hlavní proud zprostředkovaný televizí. Internet je tedy příjemným a efektivním nástrojem pro **vyhledávání zajímavých informací**.*

Příjemný a milý je internet pro Elišku zejména proto, že jí na e-mail kamarádky posílají kvízy, přírodopisná videa, která má schovaná, stavby mostů aj. Elišce se především líbí, že skrze internet může komunikovat s kamarádkami, pouštět si videa, filmy a hudbu a komentuje to následovně: *„...to já miluju takový věci...je to příjemný pro mě, něco si tam najdu, pobavím se, zavzpomínám no a s těma kamarádkama si píšu a posíláme si jako srandu takovou po mailu...jako já tam jdu a líbí se mi to no...je to příjemný pro mě se tak pobavit...ted' jsem koukala na Ženy mají své dny, to je nádherný (smích)...“ Eliška shrnuje následovně: *„...vtipy si posíláme nádherný, jsi to viděla...jak ho na tom vozejku vez a pak se tam (smích) vymlátili (smích). Dyť to je relax, to tě vyvede z těch chmurných myšlenek, dyť to je nádhra, to prostě nemá chybu (smích)“.**

Internet se podle Hany dá použít jako **pozvednutí nálady**, když člověk upadne do depresí nebo když: *„...ho něco takzvaně válcuje po kontaktu s nějakýma nepříjemnýma lidma, nebo se nahnou nějaký situace, který prostě člověka sráží dolů, tak není špatný si to [internet, pozn. autorky] pustit a svět je hned hezčí...“.* Hanu baví cestovatelské a přírodovědné záležitosti, z internetu se podle ní dá čerpat i humor – filmy, komedie, zkrátka cokoli co: *„...toho člověka vrátí do toho módu veselí, takovýho toho vyladění“.* **Pro potěchu** je podle ní, když: *„...mě člověk pošle nějaký videjko se zvířátkama nebo nějaká úžasná hudba, ted' přišla i Schumannova frekvence...taková frekvence života, taková úžasná záležitost, to je taková živá voda na dušičku...“.* Také jí chodí motivační videa od přítelkyně terapeutky.

Miriam internet vnímá jako **zdroj zábavy**: „...s kamarádkama, psaní zpráv, posílání obrázků, jak (vnučka) chodí, jak papá, no holky z toho měly Vánoce, já teda taky...“. Dcera založila společný chat na Messengeru: „...nazvala to tak poeticky *Slepíčinec (smích)*...že to pošlu do týhle skupinky, vždycky ty odpovědi a takovýhle. A občas je z toho *legrace*, takže jsem *spokojená*“. Miriam také zmiňuje v souvislosti s nakupováním přes internet dvousloví **zdvojená radost**, která pramení z pobytu v prostředí internetu, z vybírání zboží a z jeho následného fyzického vlastnictví po doručení.

6.2.3 Vzdelávání, učení⁵⁹

Hana navštěvovala *Univerzitu třetího věku (U3V)* a *rekvalifikační kurzy*, Marie *kurzy počítačové gramotnosti*. V těchto případech tedy probíhá **neformální vzdělávání**⁶⁰, v případě **Hany** se jedná o *vzdělávání zájmové (U3V)* a *profesní* (rekvalifikační kurzy). Hana byla v rámci jednoho pobytu na pracovním úřadě na počítačovém *rekvalifikačním kurzu*, kvůli dlouhodobé nezaměstnanosti, jak jsem uváděla výše, se setkávala i se situacemi, kdy ji nepřijali kvůli tomu, že nevladla počítač a neuměla se tudíž v jeho prostředí orientovat. Na U3V v místě bydliště se účastnila jednosemestrálního kurzu oboru astronomie, pro následující semestry byly vybrány obory pro ni nezajímavé a dostupné i z jiných zdrojů (např. Baroko), takže dále nepokračovala – zajímaly by jí např. rostliny tradiční čínské medicíny v našich zahradách nebo podobná méně běžná témata. Testování v rámci kurzu probíhalo přes internet: „...na hodiny jsem sice chodila

⁵⁹ **Vzdělávání** je organizované a cílevědomé zprostředkovávání vědomostí, dovedností a zkušeností (Jarvis, 2008). **Učení** je na rozdíl od vzdělávání spojeno s vnitřními psychickými procesy člověka a může probíhat jak ve vzdělávacím systému, tak zcela mimo něj (Palán, 2002).

⁶⁰ **Neformální vzdělávání** probíhá po dosažení určitého stupně formálního (školního) vzdělávání či po opuštění vzdělávacího systému nebo po vstupu na trh práce. Může být realizováno v institucích formálního vzdělávacího systému (střední a vysoké školy) nebo neformálního (mimoškolního) vzdělávání. Je zaměřeno na různorodé spektrum vědomostí, dovedností a kompetencí důležitých pro uplatnění jedince v osobním, občanském a pracovním/profesionálním životě. Člení se na *profesní, občanské a zájmové vzdělávání* (Průcha & Veteška, 2014, s. 64).

přímo ve městě, zkoušky a testy probíhaly přes internet. Ty prezentace byly takový přednášky jednou týdně dopoledne a z každé hodiny se dělaly nějaký testy na internetu a i závěrečný zkoušky se dělaly na tom internetu“. Proč výuka probíhala takto kombinovanou formou, netuší. Hana se ráda účastní různých kurzů, objevila dokonce obchůdek, který pořádá kreativní kurzy a hned si na jejich stránkách prostudovala celou nabídku, nakonec se zaregistrovala na kurz enkaustiky (malování horkým voskem). Veškerá komunikace ohledně kurzů probíhá e-mailem a chodí jí také newsletter. Zaregistrovala se také na kurz vitráží před Vánoci, výtvarné pomůcky a potřeby bude muset pro toto nové tvoření (jak sama říká) obstarat také na internetu, neboť tento sortiment není běžně dostupný. Také si na internetu hledá návody na „domácí projekty“, naposledy to byla výroba domácího mýdla a svíček. Také se bude registrovat na bezplatný úvodní kurz s Dr. Joe Dispenzou s názvem *Poznej sílu své mysli*, vše probíhá online.

Marie se účastnila zájmového vzdělávání a to *kurzů počítačové gramotnosti*; první z nich pořádal Svaz tělesně postižených, kterého je členem: *„...to jsem se naučila na těch kurzech, tam mi založili e-mail, naučili jsme se tam dělat s tím internetem...“* (Marie). Marie na kurzy chodila, protože: *„...to bylo něco nového...“*, ač ještě nevlastnila počítač ani žádné jiné zařízení s přístupem na internet. Dále chodila na kurz počítačové gramotnosti, který vedla základní škola v místě jejího bydliště a vyučovala jedna z tamějších učitelek. Marie si na náplň kurzu příliš nevzpomíná: *„...tak my jsme tam asi řešili i ten internet, já už nevím“.*

U ostatních respondentek (Eliška, Miriam, Helena, Ludmila) probíhá osvojování si dovedností často metodou *pokus omyl*, jak zmiňuje Miriam, nebo alespoň ze začátku s pomocí příbuzných, přátel a známých, tzv.

mezigenerační učení⁶¹, Ludmila shrnuje, jak si poradí v případě nesnází: „*Zkousím, zkousím, a když to nejde, tak zavolám dceři a ta mě poradí*“.

Trénování paměti a dalších kognitivních schopností probíhá skrze hraní her, ke kterým přivádí respondentky významný člen jejich sociálního kruhu, např. vnoučata: „...*pak mi na telefon (vnučka) dala hru*“. Hry jako prostředek učení figurují u dvou respondentek (Miriam a Heleny) **Miriam** říká: „...*hraju tam hru vlastně (smích). No ale jenom takový košíčky skládám, je to taky na paměť trošku*“. **Helena** komentuje důvod stáhnutí hry následovně: „*No, abych prej, to mi zase říkala céra, nebyla úplně blbá...aby si skládala slova, aby z tebe nebyl úplnej blbec...tu paměť musíte cvičit...*“ dodává.

V rámci všech zmíněných druhů vzdělávání probíhá tzv. proces **informálního učení**⁶². Internet tedy slouží jako předmět vzdělávání a učení se (rekvalifikační kurzy, U3V, kurzy finanční gramotnosti), ale také jako prostředník těchto procesů (hry).

6.2.4 Odvrácená strana

Kromě pozitivních emocí mohou být s internetem také spojovány negativní pocity jako např. **strach** z nového a neprobádaného prostředí. Ten působí velmi silně u **Heleny**, když dostala nový telefon, měla strach, že se ho nenaučí používat nyní je její strach spojen především s finanční stránkou: „...*[bojím se] abych na něco neklikla...abych pak neplatila spousty peněz, no ten můj důchod, to už by nebylo dobrý*“. Helena den před naším prvním rozhovorem měla *incident se zimními bundami* – chtěla si prohlížet zimní bundy, ale když chtěla telefon vypnout, nešlo jí to. „...*tak mě vám to odradilo, že se už bojím na to šáhnout,*“ komentuje sklesle. Strach u ní velmi silně působí jako bariéra, za

⁶¹ Proces vzájemného předávání učebních podnětů a obsahů mezi lidmi různých generací (Rabušicová a kol., 2017, s. 17).

⁶² Jedná se o reflexivní zpracování zkušeností získaných v práci, v rodině, ve styku s jinými lidmi, ve vyhodnocování vlastního jednání nebo v rámci vlastních „vzdělávacích projektů“ – např. když se učím tapetovat nebo pěstovat kaktusy. Pokrývá zhruba 75 % všeho lidského učení (Beneš, 2014, s. 77).

stěžejní funkci svého telefonu považuje rychlé spojení s dalšími lidmi a bojí se, že kdyby se jí telefon znovu zasekl a jí se něco stalo, nemohla by se spojit s nikým: „...se pak bojím na něco ťuknout, abych něco nezblblá a mohla se pak dovolat“. Velmi silně zde působí taky její **samota**: „...bála jsem se na něco máknout, abych něco nezvorala, protože nemám tady nikoho, kdo by mě poradil...abych pak zase nehonila někoho, aby mě to dali dohromady“. Nejlépe strach jako bariéru v práci na internetu vyjadřuje tato promluva: „...holky si najdou něco a pak si to prohlížejí, a to já bych taky mohla, ale mám strach, že už by mi to pak nešlo vypnout“. Jako významný faktor u Heleny působí její **stáří**, to spolu se strachem a samotou v kombinaci s neznámým online prostředím, se kterým má, jak je z jejích promluv patrné, spojené spíše negativní pocity formuje její sebepojetí: „...já jsem už tak pitomá, já jsem na něco klikla a nemůžu vypnout ten internet, no bohužel nejsem ten typ, co by, no znáte to, už jsem stará, bohužel, vždyť do kolika tady můžu bejt, když už jsem takhle stará“.

I **Miriam** tvrdí, že v případě pořízení chytrého telefonu to chce jistou dávku odhodlání: „...jsem se odhodlala si koupit ten chytřej telefon, kde mám i Facebook...“. Miriam také telefon při neschopnosti řešení problému, který se ve virtuálním prostředí vyskytl, odkládá se slovy: „...už se na tebe vykašlu“ nebo zahájí řešení metodou „pokus omyl“. Miriam dále zjišťuje, že je na internetu mírně závislá, což zjistila, když jí internet doma nešel: „...nešlo to čtyři hodiny, a já si říkám, ty vado, já si nemůžu přečíst zprávu, přitom je to jako krávoovina jako jo, ale v tu chvíli, já jsem po tom internetu toužila, takže už takovej jako trochu závislák jsem“.

Závislost komentuje i **Hana**, která hovoří o energetickém útvaru zvaný **Egregor**. Podle ní se jedná o energetický útvar, který se vytvoří většinou tam, kde se mentálně sejde více lidí: „No a ten Egregor, ten si už drží ty svoje dušičky, protože on z nich saje energii a na základě téhle energie on funguje a potřebuje jí čím dál víc“. Uvádí závislost na internetu do kontextu s jejími

dalšími druhy: „Je to v podstatě princip jakékoli závislosti, jak na alkoholu, tak na hrách, na tabáku, třeba na pornu, když hrábnu úplně do kanálu a sport je třeba taky otřesnej Egregor, všechno to šílenství na těch stadionech, to je práce tohoto systému“. Hana hovoří o Egregoru zejména v souvislosti se **sociálními sítěmi**: „...člověk se dostane do vleku a ty energetický útvary už ho do toho nutí...všechno je energie, i informace je energie, prostě ty Eggregory tady jedou fenomenálně“. O nich mj. tvrdí, že odvádí od přímé komunikace s lidmi: „...když si s někým zatelefonuji nebo se s ním dokonce vidím, tak je to úplně o něčem jiném, než když si to tam někde hodím...na svou stránku a tam se na to podívají lidi, prostě bez osobního kontaktu, já chci mít prostě kontakt s lidma a ne rozesílat informace a obrázky“.

O sociálních sítích hovoří i **Miriam** v souvislosti s anonymitou na platformě Facebook: „Na Facebooku mě vadí, že lidi jsou na sebe zlí, někdo tam dá dotaz a oni ho hnedka...sepsou...mě připadá, že jsou zákeřní a zlí, jestli je to ta anonymita toho Facebooku“. Dále hovoří o otázce soukromí: „Jsou nějaký věci, který na ten fejs nepatří, fotky ano, ale jaký fotky...fotka dětí a hlavně genitálií...no a to se mi nelíbí, co lidi dávají na fejs, protože to pak tím pádem vidí všichni“. Na Facebooku se tedy ze soukromé fotografie stane věc veřejná.

Další bariérou může být samotná **podoba internetového prostředí** – to vnímá **Hana**: „...to různý prostředí, co já vidím na tom monitoru...já se nějak v tomhle nedokážu orientovat, nějak samozřejmě a akčně...to prostředí je prostě pro mě nepochopitelný, neznámý, neuchopitelný“. Respondentka také označuje internet za **záležitost citlivou**: „...člověk někam klikne a objeví se úplně někde jinde“. Vadí jí, že: „tam teďko něco cenzurují z těch alternativních zpravodajství...globálním vládcům to vadí, tak to vyhodí z toho tu zprávu, takže taková jako nesvoboda jakási“ – tedy **nesvoboda** internetu a jeho **cenzura**. Hana také hovoří o reklamách, ty pro ní představují *hroznej nešvar*, který naprosto rozbije dojem ze sledovaného pořadu na YT, ale nejen tam: „...no na mě

koukají i v mailu, vše je prošpikované reklamou...reklama hrozně člověku tříští ten informační zážitek z toho, i vlastně tu pozornost, protože se neustále vyrušuje“. O reklamách hovoří i **Ludmila** podle jejích slov je jich čím dál víc: „...je to protivný, já si to vyškrtnu, aby mi ji neposílali, ale prostě stejně tam za chvíli jsou znova, třeba na Seznamu, když si čtu zprávy, tak tam na mě pořád vyskakují“.

O **zdravotním riziku** se zmiňují Hana a Eliška. **Hana** říká: „...ten obor šíleně letí dopředu, zpětný sledování těch přístrojů, je to nebezpečný pro lidi a už vůbec to záření je nebezpečný“. **Eliška** shrnuje následovně v kontrastu s technickým přínosem: „Je to opravdu velká vymoženost, ale jestli je to dobrý pro lidi, ze zdravotních důvodů, to už si nemyslím, já si myslím, že tý elektroniky je tolik a teď to na nás září ze všech stran...to si myslím, že to strašně působí na zdraví těch lidí, že držet telefon u hlavy, že to vopravdu poškozují ty mozkový buňky“. **Hanu** irituje, že si přístroj „žije vlastním životem,“ když se zařízení vypne a samo aktualizuje, podle jejích slov: „už to s náma začíná moc mávat, začíná si to moc dovolovat...dělá si to, co chce, a to si myslím, že by nemělo bejt“. Říká, že by přístroje neměl být tak dominantní.

6.2.5 Důvěřuj, ale prověřuj

Hana říká, že si člověk musí zachovat zdravý rozum při výběru sledovaného obsahu na internetu aby: „nenatahoval do sebe všechno, co internet nabízí,“ přičemž velmi pěkně vystihuje jeho ambivalentnost: „...tam jsou věci jak ve všem konstruktivní, tak destruktivní. Člověk se nesmí nechat vtáhnout do věcí, který jsou nevhodný špatný a destruktivní“. V další promluvě kontrastuje stinné a světlé stránky internetu: „Vytahuje z nás tu energii, má to určitě pro nás přínos, pozitivní, konstruktivní stránky, ale prostě tady ta daň za to je dosti tristní no,“ přičemž ale konstatuje, že veškerý pokrok v jejím životě souvisí s internetem: „...všechno, co mě teď vlastně v životě posunuje, pochází z toho internetu“.

Elišce chodí různé tipy na e-mail, kterým věří, neboť: „...to je vyzkoušený, to jsou věci od lidí, který já znám jako, takže bych tomu i věřila...“

Sama také některé tipy zkouší: „Mě přišlo od nějakýho jako generála armádního nebo, co já vím, že on jako dává na bodnutí nějakým jako tím malarickým hmyzem...hlínu, prostě normální hlínou to potřou a ono to přestane svědit a zahojí se to, no a mě přišel krásnej e-mail s tímhle povídáním a on tam jako někdo k tomu komentoval, že se to dá použít na bodnutí veškerým jako hmyzem, i včelou, no a já mám tu alergii a v létě jsem byla na zahrádce a bodla mě včela a já skutečně jsem hrozně rychle nabrala tu hlínu a třela to s ní no a ono to fakt jako pomohlo...tak tomu jako věřím, když si to takhle sama jako ozkouším no“.

Miriam si prověřuje informace od té doby, co měla rakovinu (o které hovoří jako o *nemoci* či *bestii*) a zabrousila na diskuzní fóra. Svou zkušenost popisuje následovně: „já mám nemoc a já jsem si to rozklikla a po pár přečteních, co tam ty paní psaly, tak jsem to zavřela a řekla jsem si, že už to v životě neotevřu, protože pro mě bylo *depressioní* a já jsem nechtěla spadnout do *deprese*...“ Nyní věří jen prověřeným stránkám a radám, například z blogu doktora Mlčocha, který podle jejích slov spíše doporučuje, na jeho radu několikrát dala a vyplatilo se jí to: „...mám *naložený kaštany*, protože mě *bolej nohy*, ale to už mám *asi jako druhéj nebo třetí rok*“. Respondentky tedy důvěřují pouze takovým informacím, které ověřil někdo z okruhu jejich blízkých nebo které dokonce vyzkoušely s pozitivním účinkem samy.

6.3 Mezigenerační vnímání

Již v předchozích kapitolách jsme si mohli všimnout, že se generace seniorů střetává s mladší generací, neboť pro mladší generaci je většinou virtuální prostředí internetu běžnou záležitostí často už od útlého věku, v případě seniorů je to záležitost posledních dvaceti let jejich života (naše respondentky vstoupily na internet před 13–2 lety). Hlavními zařízeními seniorské generace je hlavně rádio a televize, k čemuž se v mnohých případech staví do opozice internet, jež mění pojetí **vlastní generace** respondentek. Také v souvislosti s internetem respondentky zmiňují jejich

vnímání **mladších generací**. Děti a vnoučata často vystupují v roli tzv. *laskavých expertů* (termín od M. Bakardijevy, 2005), i se od nich respondentky dočkávají ústrků, o čemž pojednává kapitola **Babi, musíš číst**.

6.3.1 Vlastní generace

Jak už jsem uvedla v úvodu této kapitoly, respondentky často uvádějí, jak na základě nových technologií, internetu vnímají vlastní generaci. Je třeba mít na paměti, že všechny kromě Hany se setkaly s internetem až v důchodu, do té doby v jejich domácnostech dominovala další mediální zařízení, jako je rádio či televize. Hana říká, že princip internetu špatně chápe, neboť: *„...já jsem prostě vyrostla na psacím stroji, to byl pokrok, já jsem úplně z jinýho těsta, co nevidím, to nechápu“*. **Hana** naráží na častý problém, kterým je neuchopitelnost digitálního prostředí – virtuální realita je novodobý pojem a rozumět jeho podstatě může být pro starší generace problém, neboť vyrůstají na zařízeních, jejichž prostředí a mediální obsahy jsou daleko více založené a vázané na fyzické. Jak už jsme si uváděli výše, Hana celkově považuje internet za *„záležitost citlivou,“* jeho neuchopitelné prostředí je pro ni nepochopitelné označuje ho za abstraktní a říká, že je: *„...takový jako celý nekonkrétní, su zvyklá používat své smysly, byla jsem vychovávána používat své smysly a když se pohybuju v té virtualitě, tak jsem taková zaskočená a nevím si třeba rady, ale zlepšuje se to“*. Když v tomto prostředí proběhne jakákoliv změna, nastávají uživatelské potíže: *„No mně úplně stačí, když se změní to grafický uspořádání, to prostředí, no já se v tom pak plácám“*. Hana ale říká, že navzdory všemu u sebe vidí nějaký pokrok či vývoj: *„...já jsem vyrostla na psacím stroji a kalkulačce, napřed počítadle, ve škole jsme měli ještě klasický kalamáře na inkoust, tak je to docela dlouhá trasa, co člověk ušel“*.

Eliška hovoří o pojetí vlastní generace, když popisuje, jaké vzpomínkové e-maily jí poslal její nadřízený z práce. Zajímavé je, že ač je onen nadřízený o deset let starší, stále ho považuje za příslušníka svojí

generace. Eliška se tedy vyděluje od ostatních generací následovně: „...tak mi pošle, jak jsme se měli dříto, to vy nemůžete pamatovat...tam je slabikář, co jsme měli, aktočky takový bakelitový, co tenkrát byly, astry, který jsme kouřily“. Eliška říká, že se často v těchto e-mailech objevuje, že se jejich generace měla v mládí a dětství lépe: „...to někdo nafotí a dá to na internet, jak nám bylo líp...ted' jsou tam vyfocený děti, který lezou po stromě...a je tam napsáno, nikdo se o nás nebál, kolena jsme měli rozbitý“. Eliška má dojem, že dnes rodiče příliš zasahují do výchovy dětí: „...nešli to vyšetřovat rodiče, proč tenhle kluk strčil do mého kluka...“, což bylo podle ní dobře.

Miriam říká, že na základě frekvence užívání internetu by ji příslušníci její generace spíše zařadili ke generaci mladší: „No, některý by mě přiřadili k těm mladým, že jsem blázen, že mám telefon pořád v ruce“. Z této promluvy je patrné, že není pro její generaci časté užívání telefonu běžné. Rozdíl mezi Miriam a mladší generací je v tom, že mladší generace se často narodí „s myší v ruce“ (jak podotýká Hana) a Miriam neměla v mládí v místě bydliště ani zavedenou pevnou linku. Její sestra ji měla a Miriam říká: „...já jsem vždycky toužila po telefonu, to byl můj sen, mít telefon...“. Později pro ni ale telefonování přechází do prostředí internetu, ke komunikaci především využívá Skype, později WhatsApp a Messenger, prohlíží si Facebook, stahuje filmy apod. Způsob, jakým se dostala k využívání internetu, je tedy zcela odlišný od způsobu mladších generací.

6.3.2 Mladší generace

Mladší generace se s novými technologiemi často setkávají již od útlého dětství, internet je přirozenou součástí jejich života daleko více než u generací starších, které se s touto technologií poprvé setkali v posledních pracovních letech nebo v důchodu. **Hana** říká, že internet je pro generace mladší naprostou samozřejmostí: „Někdo se narodil s tou myší v ruce, tak to pobral jako vrozený...pro vás je to víceméně běžná součást života,“ přičemž v této

promluvě řadí sama sebe do starší generace, pro kterou není internet samozřejmou součástí života a tazatelku do generace mladší, která internet běžně využívá. Názor Hany na mladší generaci je zřejmě silně ovlivněn její poslední pracovní pozicí sekretářky na základní škole, Hana při udávání důvodu proč nechce aktivně využívat svůj Facebookový účet říká: *„...vidím to u mladejch, co to s nima dělá, hlavy skloněný a někde prostě rejdiou a je mi to odporný, když tam furt někdo vylepuje, co měl k snídani a jak šel někam oblečenej a tohle né“*. Zejména na výroku „někde rejdiou“ se ukazuje, že se činnost na sociální síti odehrává v abstraktním nepochopitelném prostředí, které je svou neuchopitelnou podstatou nedefinovatelné a je nutné užít neurčitý výraz „někde“.

Miriam uvádí, že jí internet zakládal syn kamarádky, který jí ale nechtěl vytvořit účet na síti Facebook, protože řekl, že *„...je to pro mladý“*. Miriam dále říká: *„...ale já jsem se naštvála, a když přijela (vnučka), tak jsem ji požádala, aby mi udělala Facebook“*. U Miriam tedy můžeme být svědky **střetu dvou generací** – syna kamarádky, jehož definice uživatele z řad seniorů nezahrnuje uživatele sociální sítě Facebook a Miriam, představitelkou seniorské generace, která si ovšem tuto sociální síť přála využívat, neboť: *„chtěla být v obraze,“* (podle jejích slov). U Miriam jsme si uváděli, že by ji příslušníci její vlastní generace snadno zařadili na základě frekvence užívání telefonu do řad generací mladších. Miriam ovšem říká: *„Nedělám to jako ty mladý na tý zastávce, když čekám na autobus, ale jinak jo, doma jinak často“*. Z této promluvy je patrné, že ona sama sebe řadí někam „mezi“ svou vlastní generaci a generaci mladší, přičemž mladší generace se od ní odlišuje frekvencí užívání internetu a místa jeho užívání – mladší generace podle ní využívá internet ještě častěji a na veřejných místech.

6.3.3 Babi, musíš číst

Název této kapitoly je odvozen od promluvy respondentky Miriam, když hovoří o pomoci vnučky při potížích spojených s užíváním internetu. Budeme zde hovořit o roli členů sociálních sítí seniorů jako **laskavých expertů**, ale i o **generačních střetech** na poli internetu. U osvojování si dovedností a získávání schopností v práci s internetem často hrají roli členové rodiny, přátelé a známí. V případě **Elišky** je to její dcera a její supervizorka, které jí především naučily internet používat, zeť jí internet zavedl a nyní jí pomáhají vnoučata.

U **Miriam** hrála významnou roli její vnučka, která jí posílala fotografie, Miriam se chtěla na fotografie dívat, tím pádem byla nucena si pořídit zařízení s připojením na internet. Další významnou roli v pořízení internetu sehrála kamarádka, jejíž syn jí internet pomohl zavést, vnučka jí poté založila Facebook (po střetu se synem kamarádky, viz předchozí kapitola), nyní jí vnučka pomáhá při potížích, což komentuje Miriam slovy: *„...měla jsem jednu blbou vlastnost, kterou mě moje vnučka odnaučila, protože já vždycky, potřebuju pomoci, mě to nejde a ona, babi, už ti to říkám poněkolkátý, když se ti něco takovýho stane, musíš číst. A tak jako já když se mi něco stane, tak mě probleskne hlavou, babi, musíš číst, tak já čtu“*. Vnučka tedy naučila Miriam řešit potíže samostatně, nespoléhat se na ostatní, což je velmi pěkný moment **mezigenerační spolupráce a učení**. Miriam ovšem dodává, že jsou ale i takové problémy, na které sama nestačí, to volá o pomoc kamarádce.

Marii internet zřídila její dcera „*aby nebyla pozadu*“, Marie se ale ještě před pořízením počítače a internetu sama v oblasti vzdělávala prostřednictvím kurzů počítačové gramotnosti (viz kapitola Vzdělávání). Marie konstatuje, že se nyní zeptá vnuček, pokud jí něco nefunguje, ale dalšímu vzdělávání se již nevěnuje, protože jí stačí její současné dovednosti.

Helena dostala chytrý telefon půl roku po manželově smrti (říká, že ta nehrála žádnou roli v pořízení) od syna, který jí s pomocí dalších členů rodiny s telefonem naučil pracovat. Nyní jí pomáhá především vnučka, ta ovšem v omezené míře, protože nebydlí ve stejné obci, dále sousedka nebo příbuzný, který bydlí ve stejné obci a „*dělá s počítačema*,“ jak konstatuje Helena.

Ludmile pomáhala se zavedením její dcera, která hraje významnou roli i jako „laskavý expert“ – respondentka si po dceřiném vzoru zakládá Facebook a Instagram. Později je jí pořízen tablet od dětí k Vánocům, u kterého spatřuje výhodu v jeho větším obraze, dále se jí pokazila televize, tak jí děti koupily novou, chytrou. Ludmila je spokojená: „*...ted' na tý televizi mám všechno*,“ pochvaluje si. Dceři Ludmila také volá, pokud se něco pokazí a sama na vyřešení potíží nestačí.

Hana jako jediná z respondentek pracovala s počítačem a internetem ještě před završením aktivního pracovního procesu, přičemž se naučila počítač a internet užívat v rámci rekvalifikačních kurzů, které podstoupila, protože nemohla sehnat práci. Její syn pracuje v IT, zavedl jí internet i doma, daroval jí k notebooku ještě tablet, založil jí účet na Facebooku a v případě potíží je to právě on, komu Hana volá. Syn Hanu tedy seznamoval s novým prostředím internetu, vysvětloval jí to následovně: „*...ten počítač nebo internet je jako šuplíčky, že jak se dostanu do nějakýho šuplíčku, tak je to jako bych se dostala do nějakýho oddělení v knihovně nebo chytla po nějaký knize*“. Na této promluvě můžeme opět vidět **střet dvou generací**, syn Haně vysvětluje podstatu internetu způsobem, kterému ona sama rozumí, ví, jak vypadá knihovna a jak jsou knihy roztříděné na jednotlivá oddělení. Zde opět vidíme střet starší generace, která podle slov Hany: „*věří tomu, co si může osahat*,“ a generací mladších, které jsou na virtuální prostředí internetu zvyklejší. Pro Hanu z užívání internetu plyne ještě jeden střet, což vysvětluje, když hovoří o

sociálních sítích, o kterých říká, že odvádějí od přímé komunikace, že jsou bez osobního kontaktu a že ona by ráda měla kontakt s lidmi nikoliv v podobě rozeslaných obrázků či videí. V tomto nastává konflikt se synem, který žije od Hany poměrně daleko, má dvě malé děti a cestování s nimi je natolik složité, že Hanu navštěvuje jen málo. Místo toho posílá videa přes Messenger, což Hana komentuje slovy: *„...já o nich vím jen přes ten Messenger, oni prostě pošlou videjko bez nějaké osobní účasti, nic k tomu nepřipíšou, nezavolají, bez nějaké osobní účasti...pořád mám kontakt mimo to, že tam tak jednou za měsíc přijedu, jinak vlastně jenom přes ten Messenger a to mi příjemný není“*. Jejich důvody vidí v tom, že *„jsou tak nastavený, v tom ponoření, že v tom jedou naplno a nějaká ta komunikace lidská je minimální, je mi to líto, ale v podstatě jim ten internet brání v normálním kontaktu s rodinou, kdyby internet nebyl, tak by aspoň zavolali“*. Hana říká, že u rodiny očekává širší kontakty než s přáteli, ale je vděčná i za videa, i když to není tolik osobní. Hana také říká, že když volá synovi, někdy se na ni zlobí, že ho otravuje s banalitou, ovšem jak sama podotýká, syn si neuvědomuje, že ona nevstřebává ty vědomosti ohledně práce s internetem samozřejmě, že k němu má přílišný respekt, že není technický typ a že její cesta k tomu internetu byla naprosto odlišná než jeho. Členové mladší generace někdy nevidí za pokrok, který musel dnešní senior ujit – od klasických kalamářů, počítadla přes psací stroj a kalkulačku až k moderním zařízením typu chytrý telefon, televize nebo počítač.

6.4 Každodennost

Všechny respondentky kromě Elišky a Marie říkají, že se na internetu vyskytují denně, což je zřejmě dáno zařízeními, která vlastní. Marie i Eliška jako jediné nemají chytrý telefon, skrze něj je internet snadněji dostupný, nemusí zařízení zapínat, čekat, než se načte apod. – jak vyjádřila Miriam *„...když zapínám notebook, to už musí bejt...“*. Eliška i Marie říkají, že se frekvence užívání internetu mění: *„...někdy každý den, ale někdy tři dny*

nemusím na ten internet“ (Marie). Eliška na to někdy nemá vzhledem k povinnostem kolem domu a zahrady čas: „...to je furt něco, takže kolikrát ani nechci ten počítač zapínat. To já padnu do postele a spím“. Někdy se ale zase ráda podívá, co jí kdo napsal a na novinky.

6.4.1 Denní doba

Co se týče denní doby, u **Elišky** silně vystupuje **večer** jako čas užívání internetu: *„stejně večer, hlavně v zimě, když je tma no a venku fakt zima to já se cejtim sama a prostě mi to tak pomáhá překlenout ten dlouhý večer“.* Eliška říká, že přes den počítač nepoužívá zejména z toho důvodu, že u něj nevydrží kvůli zdravotním potížím s kyčli sedět dlouho. Důležitou roli hrají také denní povinnosti kolem jejího domu a zahrady. Ale večer, když je sama, pustí si počítač a: *„...dám si tam nějaký věci, který jsou pro mě hezký, abych přežila ten večer, protože když jsem tady sama, tak je to prostě pro mě dlouhý, stresující, smutný“.* Počítač jí tedy večer slouží jako nástroj odpoutání se od smutku a samoty, když si přeje vzpomínat na zesnulého manžela, se kterým si po večerech povídali, pustí si skladbu z repertoáru jeho oblíbených.

Večer chodí na počítač také **Marie**, což zdůvodňuje tak, že: *„abych nešla (smích) moc brzy spát“.* Marie říká, že se moc nedívá na televizi, po zprávách jí nebaví seriály, a proto zapne počítač a čte si zajímavé zprávy nebo články na serverech Seznam.cz nebo Centrum.cz. U toho podle vlastních slov vydrží zhruba hodinu a potom jde spát. Takže svým způsobem u ní funguje internet podobně jako u Elišky k překlenutí doby než půjde večer spát.

Helena naopak internet **vůbec večer** neužívá. Říká, že na internetu je jen chvilku, potom telefon odloží, jde koukat na televizi nebo do osmisměrek.

Ludmila využívá internet především ke čtení zpráv a novinek **ráno a večer**: *„Ráno tak třeba půl hodiny, si přečtu novinky všechny, se chci dozvědět, co je*

novýho, pak to odložím a tak nějak až k večeru spíš a zase znova si to zapnu, zase slídím, kde je co novýho“. Ráno si čte novinky u snídaně, především politiku, večer pak novinky z rána porovnává: *„...hlavně ty zprávy jsou jiný ráno a večír“.* Po večerním přečtení novinek zapíná televizi a plete⁶³ u toho.

I **Miriam** využívá internet **ráno a večer**, někdy, když má čas i **po obědě**. Ráno jde s pejskem ven, poté snídají a u toho si otevře Facebook a přečte si zprávy a novinky. Sled dalších povinností popisuje takto: *„jdu zase dělat takový ty krávoinky běžný denní jako třeba úklid nebo vaření“.* Po obědě, když má čas, se s pejskem natáhne na gauč a opět si čte novinky na Facebooku, poté opět následují běžné denní povinnosti a k internetu (potažmo Facebooku) se dostává až večer: *„...když nemůžu spát, to já si pustím nějaký písničky z YouTube do sluchátek“.* Miriam jako jediná konstatuje, že je na internetu *„každou chvíli“*, ale přesto dokázala říci, ve kterých denních dobách využívá internet nejčastěji.

Hana stejně jako Eliška bydlí v domě, který musí udržovat, se zahradou, o kterou se musí starat. Velmi silně u ní vystupují povinnosti s domem a zahradou spojené. Jako jediná z respondentek nezmiňuje konkrétní denní dobu, kdy internet využívá, ale internet využívá denně, protože tam komunikuje s rodinou a přáteli a zpravodajské stránky, které sleduje, každý den své zprávy aktualizují, takže: *„...na to su zvědavá“.*

6.4.2 Internet jako alternativa

V této kapitole se podíváme na internet jako **alternativu k jiným volnočasovým aktivitám**, o kterých se respondentky zmínily a jako **alternativu k dalším médiím**. Co se týče ostatních aktivit, **Eliška** uvádí, že v případě špatného počasí využívá internetu: *„Když už jo venku leje a nedá se vylízt nebo je ledovka nebo hodně sněhu, nebo prostě nemůžu vylízt, tak si skutečně*

⁶³ Pletení ponožek je jedna z jejích zálib, uvedla ho, když jsem se jí zeptala na trávení volného času a zájmy.

čtu nebo si zapnu ten internet“. Z této promluvy vidíme, že Eliška preferuje pobyt na čerstvém vzduchu, když není umožněn, uchyluje se ke knížkám nebo internetu. Eliška dále hovoří o vztahu **internetu a televize**: „...jelikož tam dávají prd [v televizi] nebo hodně všecho opakují, co už jsem stokrát viděla, tak prostě se na televizi téměř nedívám, tak se podívám na něco v tom počítači“.

O televizi hovoří i **Hana**: „...na televizi netrpím...nejsem vůbec televizní typ, to mám tak maximálně na nějakou detektivku nebo nějakou AZ kvíz.“ Hana se tedy spíše pohybuje v internetovém prostředí, protože tam nachází, co jí zajímá. Odůvodňuje to slovy: „V televizi, tam se člověk prakticky nic nedozví, tam melou vyložený nesmysly, občas nějaký pořad se tam objeví, ale to je rarita, takže jenom to internetový prostředí, ty osvědčený záležitosti, prostě propátrávám i dál, co mě kde osloví...mailovou sítí a ty odkazy, linky, z toho těžím“. Hana navíc zmiňuje, že televize má i ivysílání, takže se může kdykoliv vrátit, když jí nějaký pořad v televizi uteče (tzv. **odložená sledovanost**).

Helena se jako jediná neuchyluje k internetu, když v televizi nedávají pro ni zajímavý pořad: „...když v televizi nic není, to já si vezmu knížku nebo časopis a v tom si čtu,“ což je zřejmě dáno jejím strachem z používání internetu (jak jsme se o něm zmiňovali v kapitole *Odvrácená strana*). Přičemž internet nepovažuje za součást svého života, ale telefon jako takový ano.

Stejně jako Hana říká, že v televizi *melou nesmysly*, **Miriam** to komentuje podobně: „[v televizi] tam se nic nedozvím, tam když jsou zprávy, tak tam kecaj a já si nemůžu vybrat, televize není taková akutní u mě“. Zajímavé je, že Miriam přesto, že říká, že televize není pro ni zásadní, ji má zapnutou celý den jako kulisu. U ní pak dochází k tzv. **kulisovému poslechu televize** – Miriam má zapnutou televizi, ale současně ještě užívá telefon k prohlížení si novinek na Facebooku. Přesto říká, že bez televize by si dokázala svůj život představit spíše než bez internetu: „...internet je pro mě lepší, že mám možnost ty zprávy přejít, podívat se, co mě zajímá“ – ale také říká, že když televize

nefunguje, je naštvaná, protože je v bytě ticho. Někdy také vyhledává zprávy, které ji zaujaly, ale plně je v televizi nezachytila, na internetu. Miriam říká, že když jí v televizi nezaujmou žádné pořady, stahuje filmy, na které se pak dívá. U Miriam se také objevuje vztah internetu s dalším médiem, kterým jsou **noviny**: „*dřív*], když jsem přišla domů, tak jsem si koupila noviny a udělala jsem si kafe a otevřela jsem si ty noviny a teďko to vnímám jako ten internet. Jako ty noviny, který si votevřu“.

Na této promluvě je velmi pěkně znázorněna adopce nové technologie do života respondentky.

Ludmila stejně jako Hana hovoří o tzv. **odložené sledovanosti**. Ludmila je velice spokojená se svou chytrou televizí, neboť: „...*když v televizi nestihnu nějaký program, tak můžu v televizi nebo teda mám televizi v tom tabletu, tak můžu šest dní dozadu sledovat*“.

Marie hovoří o tom, že v jejím životě dříve figurovalo rádio a televize, na tom se nic nezměnilo ani dnes, jen se k těmto dvěma médiím přidal počítač s přístupem na internet. Marie říká, že dnes, když se dívá na televizi, musí se ještě podívat na internet. Přičemž ale stále na prvním místě zůstává rádio, poté televize a poté internet, což zdůvodňuje slovy: „...*protože můžu u toho něco dělat, no a vlastně od mého mládí, my jsme měli jenom rádio*“.

I u Marie ale vidíme pozvolné přijetí nových technologií do jejího života.

6.5 Ztráta partnera

Ač se téma ztráty partnera (stejně jako Covidu-19 – viz další kapitola) z rozhovorů rozhodně nevynořuje nejsilněji, ale přeci jen se objevuje, je určitě zajímavé zmínit aspekty, které v souvislosti s ním respondentky zmiňovaly. Uvedeme si promluvy Elišky, Heleny a Miriam, ostatní respondentky (Hana, Ludmila a Marie) se o ztrátě partnera nezmiňují.

Eliščin partner zemřel před čtyřmi lety na rakovinu plic. Respondentka vzpomíná na život s partnerem po odchodu obou do důchodu: „*Tím, jak on*

šel do důchodu, těch šest let bylo nádhernejch, my jsme se vrátili do mladejch let, vodili se za ruce, dávali si pusy. Ono pak už vůbec nejde o to, že není posekaná zahrada, nebo že neosekal ten stromek, co jsem mu nařídila, ve stáří se úplně změní hodnoty“. Zároveň si ale uvědomuje i partnerovy stránky, které u ní vyvolávaly negativní emoce: „Taky už mě sral, z mojí karty se kupovaly ty zkurvený cigarety, já jsem byla našťovaná, jsem říkala, ať se ukouří k smrti, pak jsem si to vyčítala, on mi říkal, bábo, nebreč, za to nemůžeš, já bych si je stejně koupil. On prostě, i kdyby na chleba nebylo (smutný povzdech a dlouhá odmlka)“. Dále zmiňuje proměnu po partnerově smrti, dříve si večer povídali o běžných starostech každodenního života, dnes si nemá s kým povídat: „...a teď už si povídám akorát se psem a se slepicemi, to jsou jediný živý tvorové, co tu se mnou jsou“. I když má kamarádky, se kterými jezdí na občasný výlety na kole a do cukrárny, uvědomuje si, že jim nemůže říci všechno, např. o rozvodu dcery: „Copak kamarádkám můžu vyprávět ty prasárny, který se kolem toho děly. To kamarádkám nechci vyprávět“. Říká, že tyto intimnosti nejčastěji svěřovala manželovi a někdy i dceři. V důsledku jeho odchodu se tedy cítí osaměle, říká: „cítím taková osamocená, jak jsme si furt s tím (jméno zesnulého manžela) povídali, a teď tu není jako s kým si povídat“. Občas tedy pro zahánění pocitů smutku sleduje pořady v televizi, ale: „tam taky dávají prd, že jo, a to jdu na ten internet, si vzpomenu, žes mi posílala nějaký film nebo tak, tak to si pustím třeba, nebo jdu na mail a koukám, co mi kamarádky posílají, nebo poslouchám to Boléro, ty křížovky, když nic nedávají, tak já koukám na nějakou tu Všechnopárty nebo na toho debila, no Krause (smích). Nebo kouknu, co je novýho“. Internet jí tedy svým způsobem nahrazuje komunikaci s partnerem, vyplní dlouhý večer, zažene pocity smutku a opuštěnosti a navodí klidný spánek.

Téma ztráty partnera se objevuje i u **Heleny**, partner jí zemřel teprve před dvěma lety, poté jí dělal společnost pejsek, ale ten také zemřel. Svou ztrátu komentuje respondentka následovně: „měla jsem psa jorkšírku, ta mě, je to taky

rok, jako zemřela, než jsem se z toho dostala (pomlka) ach (hlas se zlomil pláčem)... bohužel teď jsem sama v baráku (plačtivě)". Cítí se tedy osaměle a opuštěně, občas jí přijede navštívit rodina a dcera, ale jak sama říká, vždycky přijedou jen „na skok“. V dalších promluvách už se o svém partnerovi nezmiňuje, k internetu se v důsledku jeho ztráty neuchyluje, neboť jí v tom brání strach, o kterém jsme hovořili výše.

Manžel **Miriam** zemřel před deseti lety na komplikace související s cukrovkou, společně spolu žily 37 let. Miriam komentuje proces vyrovnávání se s jeho ztrátou: „No, to už je deset let, už je to taková doba, že člověk už se musel smířit, že jo. Nic jinýho člověku nezbývalo“. Respondentka také říká, že stránka manžela hrála roli při pořizování si internetu a notebooku. Manžel kvůli komplikacím s nemocí skončil v nemocnici, Miriam si pořizuje notebook a internet, aby se s manželem mohli dívat na filmy nebo si prohlížet fotografie, aby ho dostala z letargie, do které začínal upadat, jak sama podotýká. Miriam se v případě smutku a tesknosti uchyluje ke svému čtyřnohému mazlíčkovi: „když to na mě přijde, a každéj má chvílku, kdy to na něj přijde, já si jí vezmu do náruče, ona na mě koukne a já jí brečím do toho kožíšku, občas mě olízne a ono to zase přejde“.

6.6 COVID-19

V souvislosti s opatřeními způsobené rozšířením nemoci dochází ještě k větší izolovanosti respondentek, neboť se nedoporučují návštěvy starších členů rodin a v rámci nařízeného nouzového stavu není ani možné vycházet z domů. Přesto všechny respondentky na otázku, zda se situace ohledně epidemie nějak osobně dotýká jejich životů, odpovídají záporně. Když se, ale rozpovídají, ukazuje se, že skutečně v jejich životech nastaly změny, někdy až plíživého a nezachytitelného charakteru. Ukažme si to na promluvě **Hany**: „Já si žiju svůj životní styl, omezení s tím náhubkem, to asi pociťuje každéj, jako určitý omezení, ale jinak mě to nijak zvlášť neomezuje, jako chrlí se to na člověka

informačně, to mě jako dost leze na nervy, ale od toho není možný se nijak zvlášť oprostít, no všude to taky kouká z televize a toho internetu, všude to čouhá někde, ale sama to nepociťuju ani fyzicky ani psychicky mě to nijak zvlášť nezasahuje“. Hana pociťuje omezení zejména, když kvůli zavedeným opatřením zruší její kurz skleněné mozaiky, na nějž si již na internetu vyhledala pro inspiraci motivy mozaiky, kurz je později nahrazen, ale za ztížených podmínek: *„bohužel jsem celodenní kurz prožila v roušce a raději bez brýlí, které by se mi zamlžovaly, a to mi trochu ztěžovalo práci“.* Také měly jít např. s dcerou do divadla, kam nakonec jít nemohly. Co se týče internetu, má pocit, že: *„...když je na tom internetu celý národ a řada těch školáků, tak se mi zdá, že je to takový pomalejší. Nevím, jestli je to technicky podložený, nebo ne, ale zdá se mi, že je to nějaký přesycený, že už asi máme veliký nároky na ten internet“.* Respondentka si pochvaluje, že na internetu lze nalézt spoustu videí o cestování a také jsou běžně dostupné virtuální prohlídky čehokoliv. Hana ale také hovoří v souvislosti s opatřeními o rodině svého syna: *„syn teď dělá z domu, od jara nesmí vůbec do firmy, takže ten je obklopen pěti počítači a na tom funguje a v tom prostředí vyrůstají dvě děti...“*

Miriam v souvislosti s touto problematikou říká: *„...když jdu do nákupáku, tak se křeju, jak říkají ty tři, ruce, roušky, rozestupy, tak to dodržovat...u mě se nezměnilo vůbec nic, kamarádky jsou opatrný, se nedivím, jedna je po operaci srdce, já jí říkám, jestli chceš, tak sem nechod', nebo si vezmi roušku, umej si ruce, je to jedno“.* Onemocnění se u ní staví do opozice s prodělanou rakovinou: *„...říkám si, ty hajzle, ty mě nedostaneš, když mě nedostala ta bestie...“.* Přičemž označuje koronavirové onemocnění jako *hajzla* a rakovinu jako *bestii*, čímž chce poukázat na hrozící nebezpečí. Internet jí nyní než kdy víc slouží jako alternativa k jejímu oblíbenému čtení, protože knihovny jsou zavřené, sama říká, že když v televizi nic nedává, stahuje se filmy z internetu. Také si pochvaluje službu e-receptu, stále hraje hry, dívá se na zprávy, přečte si, co jí

zajímá. Dopad pandemie na každodenní život komentuje slovy: „...všechno při starým, covid necovid, jede se dál“.

Eliška říká, že: „...jedinej rozdíl je, že musím mít ten hadr na hubě...jinak jako nevidím změnu, doma si dělám všechno, co jsem vždycky dělala...“. Eliška bydlí ve stejné vesnici jako její rodina, se kterou se stále navštěvuje, nemá pocit, že by se nějakým způsobem zvýšil kontakt prostřednictvím internetu, kolem domu má stále dost povinností a práce, proto její život stále jede v zajetých kolejích včetně pobytu na internetu. Vídá se s jednou kamarádkou, se kterou jezdí na výlety na kole, ovšem říká, že to zbytečně neprovokují, jsou od sebe v bezpečné vzdálenosti, neobjímají se, nelíbají se, nepotkávají se doma, ale jinak žijí, tak jako dosud. Jediné, co Elišku mrzí, je že se nemohla jít na pohřeb blízkému, s jehož rodinou žili a pomáhali si od té doby, co se přistěhovala do Čech: „nemohli jsme jít na pohřeb, to je mi líto, protože je povoleno deset lidí...ted' se nemůžeme ani rozloučit spolu, tak to je mi líto, tak to se změnilo, že já bych ráda na ten pohřeb šla, dala jim kytku, rozloučila se s nima, já to považuju za takový jako rozloučení, ten pohřeb“. Situace ohledně pandemie tedy celkem výrazně zasahuje do jejího života.

Zatímco Eliška žádnou výraznější změnu v oblasti kontaktu s rodinou a přáteli nepocituje, Helena i Ludmila ano. **Ludmila** říká: „Ted' vidím třeba svoje děti míň (kašel), no měla jsem tady vnučku na tejdě, měla prázdniny, ale každej se drží radši doma“. Z tohoto důvodu využívá nyní častěji ke komunikaci s rodinou WhatsApp nebo telefon, rodina je u ní na prvním místě. **Helena** zmiňuje, že s příbuznými měli skupinový hovor skrze WhatsApp, kterého se ale nemohla zúčastnit, protože právě trávila čas na zahrádce a nebyla v doslechové vzdálenosti telefonu. Říká, že takové hovory dříve nebyly běžné.

Diskuze

Na tomto místě bude prezentována odpověď na výzkumnou otázku: *Jakým způsobem senioři vnímají internet ve svém každodenním životě?* Dále také celkově zhodnotím zjištění související s cílem práce. Cílem práce je porozumět, jakým způsobem senioři vnímají internet ve svém každodenním životě. V zájmu práce bylo tedy zjistit jaký význam internet pro danou cílovou skupinu v jejich každodenním životě má s ohledem na způsob a okolnosti jeho pořízení včetně motivace a na charakter a frekvenci jeho užívání v každodenním životě, přičemž okolnosti pořízení internetu a charakter jeho užívání představují významný kontext, bez kterého není možné pochopit, jakým způsobem senioři internet vnímají. Dále mne zajímal význam internetu bezprostředně po pořízení a význam, který pro respondentky má internet nyní. V neposlední řadě jsem se také zabývala tím, zda se nějakým způsobem promítá ztráta partnera do užívání internetu, neboť vzorek populace výzkumné části práce tvoří seniorky – uživatelky internetu, které prožily ztrátu partnera a žijí nyní v domácnosti samy. Také jsem sledovala, zda se nějakým způsobem proměnilo vnímání internetu v souvislosti s opatřeními v důsledku epidemie onemocnění s názvem Covid-19, v jehož rámci jsou omezeny kontakty s blízkými a přáteli i spektrum činností a aktivit, které je možné provozovat.

Co se týče **okolností pořízení internetu**, internet byl pořízen ve všech případech za pomoci blízké osoby z řad rodiny či přátel, často na jejich doporučení. Děti, vnoučata a blízcí přátelé seniorů vystupují tedy v roli *laskavých expertů* (Bakardijeva, 2005), kteří přispívají ke zvýšení povědomí o užité hodnotě internetu, jsou stimulem k pořízení či začátku užívání internetu a pomáhají překonat počáteční uživatelské problémy a frustrace (srov. Rojas et al., 2003, s. 120; Haddon, 2004, s. 72, Bakardijeva, 2005, s. 98–103). Ve dvou případech pořízení počítače a internetu předcházely kurzy

počítačové gramotnosti, v jednom případě se jednalo o zájmové vzdělávání, ve druhém o vzdělávání profesní (rekvalifikační kurz). V jednom případě bylo užívání internetu započato ještě v rámci poslední pracovní pozice před důchodem (čemuž předcházelo absolvování rekvalifikačních kurzů počítačové gramotnosti). Seniorky se tedy naučily užívat internet mimo vzdělávací systém a z vlastního zájmu (kromě jednoho případu), jak zmiňuje Sak a Kolesárová (2012). Tito autoři také zmiňují, že čím později inovace v podobě nových technologií vstoupí do života, tím si ji člověk osvojí v menší míře. Ve třech případech vstoupil internet do života respondentek s největší pravděpodobností⁶⁴ až po 70. roce života, ve dvou z těchto případů se objevuje spokojenost s vlastními dovednostmi, respondentky necítí potřebu dále se v oblasti nových technologií vzdělávat, ač jsou jejich kolegyně v této oblasti dovednější, objevuje se dokonce strach internet využívat. V jednom z těchto případů jsou ovšem využívána tři různá zařízení, na kterých je provozována celá škála aktivit (posíláním e-mailů počínaje přes videochatování skrze WhatsApp sledováním filmů pomocí služby Netflix konče) a využívána celá řada služeb. V tomto případě tvrzení Saka a Kolesárové (2012) tedy zřejmě neplatí.

Proměna významu vnímání internetu souvisí s postupným osvojováním si nových dovedností souvisejících s využíváním internetu či s jinými změnami v životě jako je odchod do důchodu či ztráta partnera (o ztrátě níže). V případě, kdy internet zasahuje do života ještě před odchodem do důchodu, je jeho význam čistě pracovní, zajímavé ale je, že pracovní či úřední vnímání je zmiňováno v dalších dvou případech i po odchodu do důchodu. Jedna z respondentek totiž zcela neukončila pracovní aktivity a s pobíráním penze začala podnikat, v čemž jí velmi pomohl internet, neboť veškerá komunikace s nadřízenými a klienty probíhala online. V souvislosti

⁶⁴ U Marie se jedná o rozmezí od 69 do 73 let, neboť si nevybavuje přesný rok.

s tímto podnikáním se respondentka naučila s internetem pracovat v daleko větší míře než po pořízení. V dalším případě jsou vytvářeny zápisy ze schůzek svazu, kterého je respondentka členem, které jsou následně rozesílány e-mailem, v této souvislosti je tedy zmiňován úřední význam internetu. V dalších třech případech je tedy význam internetu spojován především se zábavou a s komunikací s rodinou, přičemž ta také přináší pozitivní pocity.

Respondentky si ale také uvědomují **stinné stránky internetu**, často hovoří o spamech, které objeví ve své e-mailové schránce, dál ale přeposílají jen osvědčené rady a recepty nebo informace, která jim přijdou od blízkých, čímž se částečně vyvrací tvrzení Zadražilové (2017b) a Kopeckého a kol. (2018), kteří tvrdí, že senioři bez rozmyslu přeposílají e-maily se spamovým obsahem. Další stinné stránky jsou zmiňované v souvislosti se **sociálními sítěmi**, především ohledně nevráživosti některých uživatelů a otázek soukromí. Alespoň takto se potvrzují slova Meyrowitze, který tvrdí, že uživatelé sociálních sítí často přestávají rozdílu mezi soukromým a veřejným rozumět. Meyrowitz komentuje goffmanovským výrokem: „*stále větší část zákulisí se stává jevištěm*“ (In Chorvát & Šafr, 2019, s. 181). Sociální sítě aktivně užívají dvě uživatelky (Facebook a Instagram), pasivně jedna, která si ji zakládá z důvodu užívání chatovací služby (Messenger), žádný obsah ale nesdílí. Ani dvě další uživatelky sociálních sítí nic nesdílí, ale rády si obsah prohlížejí (tzv. *scrollování*), což zřejmě souvisí s tvrzením Zadražilové (2017b), že čeští senioři jsou spíše pasivními příjemci obsahu internetu, než jeho tvůrci. Jedna z respondentek také tvrdí, že sociální sítě v běžné komunikaci zabraňují a komunikaci zjednodušují, což souvisí s výrokem Meyrowitze (In Chorvát & Šafr, 2019), že na sociálních sítích jsme všichni spolu, ale přitom každý sám (tzv. *zasíťovaný individualismus*). Ve třech případech nejsou sociální sítě vůbec využívány, komunikaci pak nahrazují

chatovací aplikace jako např. WhatsApp, pokud není ani tato aplikace využívána, následuje užívání e-mailu ke sdílení obsahu informační, komunikační či zábavní povahy. E-mail lze tedy za určitých podmínek označit za seniorskou sociální síť.

Objevují se i další **novodobé fenomény**, o kterých se zmiňuje Chorvát a Šafr (2019), *kulisový poslech televize a odložená sledovanost*. V případě kulisového poslechu současně při sledování televize dochází k užívání dalšího zařízení, nejčastěji sledování obsahu internetu na telefonu či tabletu. Tato činnost je zmíněna v jednom případě. Odložená sledovanost znamená sledování televizních pořadů jednotlivých stanic, až několik dnů dozadu, souvisí s tzv. chytrou televizí s připojením na internet (o které se zmiňuje jedna z respondentek). Sledovat pořady zpětně je také možné na notebooku či tabletu v tzv. *ivysílání*, o čemž se zmiňují dvě respondentky.

Respondentky dále užívají internet v určitých **denních dobách**, ve čtyřech případech hlavně večer, kdy internet slouží k překlenutí doby, než je čas jít spát či pro zábavní účely nebo jako alternativa k televiznímu vysílání. V jednom případě je internet využíván po celý den, především ale ráno, po obědě a večer a v jednom téměř využíván není, jen občas pro kontrolu zpráv v aplikaci WhatsApp, jinak velmi silně působí strach jako bariéra v užívání. Internet je také často využíván jako alternativa k tradičnějším médiím jako je televize nebo rádio. Respondentky, které se o čtení zpráv zmiňují, si raději samy vyberou, které informace jsou pro ně důležité, než aby sledovaly zprávy v televizi. Tady můžeme vidět jistý posun od tradičnějších mediálních zařízení k těm novodobým a také, že seniorky nejsou tak pasivní v konzumaci obsahu, jak popisuje Zadražilová (2017b). Informace uváděné ve zprávách v televizi jsou často respondentkami ověřovány na internetu. V jednom případě je ale stále pro respondentku nejdůležitější rádio, které označuje za mediální zařízení svojí generace, poté televize a poté až internet.

Jedná se o nejstarší účastnici výzkumu. V jednom případě respondentka uvádí, že internet je hlavním informačním zdrojem, neboť zprávy v televizi vůbec nesleduje. Jedná se o nejmladší respondentku výzkumu. V této souvislosti tedy platí tvrzení Saka a Kolesárové (2012), že čím později inovace člověku do života vstoupí, tím je těžší si ji osvojit.

Velmi výrazně také vystupují **mezigenerační vztahy**, mladší generace vystupují v roli *laskavých expertů* (Bakardijeva, 2005), které seniory seznámí s technologií a zařídí její pořízení, dále jsou často zprostředkovateli pomoci a prostředníky osvojování si dovedností. Probíhá tu proces vzájemného předávání učebních podnětů a obsahů mezi lidmi různých generací, tedy **mezigenerační učení** (Rabušicová a kol., 2017, s. 17) – přičemž mladší generace mohou vnést novou perspektivu náhledu na starosti seniorů a na chvíli je „zbavit“ starostí (Sak & Kolesárová, 2012). O pomoci ze strany přátel a blízkých hovoří všechny seniorky, dvě z nich i v negativním slova smyslu. Jedna se setkává s ústrky ze strany syna, když mu volá o radu, neboť se z pohledu syna jedná o zcela banální problém, ale z hlediska respondentky o potíže, s níž si sama neví rady. Respondentka často zmiňuje, že prostředí internetu je pro ni velmi nepochopitelné a neslučitelné s fyzickým světem, v němž byla vychovávána. Tady vidíme, že pro generace, které vyrostly a prožily svůj produktivní věk bez ICT technologií, může být obtížné pochopit jednání jedinců pohybujících se ve virtuální realitě, jak tvrdí Tomczyk (2015). Také vidíme, že zde působí faktor mezigeneračních rozdílů, které jsou jádrem tzv. *sekundární digitální propasti* (např. Van Dijk, 2005; Zadražilová, 2017a; Lupač, 2015). Negativní zkušenost s mladší generací je ještě popsána v jednom případě, kdy respondentce byl zaveden synem její kamarádky internet, ale již nebyl založen účet na sociální síti Facebook se slovy, že tyto služby jsou jen pro mladé, ač si to respondentka vysloveně přála. Účet jí nakonec zakládá vnučka. Pro mladší generaci je třeba si uvědomit, že pro

seniory je získání vhodných kompetencí v užívání internetu spojeno s obrovskou mírou satisfakce, neboť jim umožňuje fungování v prostoru, který byl doposud téměř výhradně určený právě mladším generacím (Tomczyk, 2015, s. 130). Důležitou činností v překonání propasti mezi generacemi se jeví osvěta a vzdělávání (Sak & Kolesárová, 2012).

Vzdělávání je jedním ze silných témat, která se z rozhovorů vynořují, přičemž internet může být předmětem vzdělávání či jeho prostředníkem. Ve třech případech dochází k neformálnímu vzdělávání; a to ke *vzdělávání zájmovému* (kurzy počítačové gramotnosti) a *profesnímu* (rekvalifikační kurzy, zaučování v práci s internetem pro podnikání), jehož předmětem je samotné užívání internetu. Dále dochází k zájmovému vzdělávání, jehož prostředníkem je internet, jedná se o vyhledávání nabídky rukodělných, výtvarných a jiných kurzů, kdy veškerá komunikace probíhá online a dále o navštěvování U3V, která částečně probíhá online. Ve třech případech je tedy internet předmětem vzdělávání i jeho prostředníkem. Ve všech případech pak probíhá *informální učení* (bezděčné učení), jak o něm hovoří např. Beneš (2014). Můžeme konstatovat, že ve všech případech snad kromě jednoho (kdy působí bariéra strach) nemají seniorky problém se adaptovat na nové technologie a využívat je tak, jak potřebují, jak o tom hovoří Sak a Kolesárová (2012), ba právě naopak jakmile tyto technologie jednou přijmou do svých životů, považují je za neocenitelné pomocníky a i přes bariéry, na které narazí, jsou motivované k jejich využívání, jak říká Nagle a Schmidt (2012).

Vzhledem k tomu, že vzorek populace empirické části práce tvoří seniorky (ač pohlaví nebylo součástí kritérií pro výběr) – uživatelky internetu (internet použily alespoň jednou v posledních třech měsících), které prožily **ztrátu partnera** (manžel zemřel nebo ze společné domácnosti odešel) a nyní žijí v domácnosti samy, pozorujeme, zda se jejich ztráta často provázaná

samotou nějakým způsobem promítá do užívání internetu, jakožto komunikační technologie. Ztráta partnera znamená mj. také *ztrátu komunikačního partnera* (Špatenková, 2017; Říčan, 2004), respondentky se uchylují k využívání služeb internetu pouze v jednom případě, především ve večerních hodinách, kdy běžně před smrtí partnera komunikovali o starostech každodenního života, ve většině případů se o ztrátě partnera nezmiňují a pokud ano, řeší pocity samoty a tesknoty jinak, než užíváním internetu.

Také jsme popsali vnímání opatření souvisejících s **Covidem-19**, ve vztahu k užívání internetu ho zmiňují tři respondentky, ve dvou případech dochází k častější komunikaci prostřednictvím chatovacích aplikací, aby došlo ke kompenzaci absence návštěv příbuzných a přátel, v jednom případě se zdá být internet respondentce pomalejší v důsledku vyšší frekvence jeho užívání v souvislosti s online výukou apod., dále si pochvaluje jeho možnosti v podobě virtuálních prohlídek a informací o cestování.

Z výsledků je tedy patrné, že internet v životě seniorek představuje různorodý fenomén, nejenže funguje jako prostředek komunikace, získávání informací, jako alternativní zdroj informací ke starším mediálním zařízením typu televize nebo rádio, zdroj zábavy apod., ale také funguje jako pole mezigeneračního učení, generačních střetů, mezigeneračních vztahů, rozdílů, podobností a stereotypů. Internet také v některých případech představuje významné médium po ztrátě partnera či v době nouzového stavu v důsledku rozšíření onemocnění Covid-19. Co se týče vzdělávání, internet je jeho prostředníkem, ale i předmětem.

Závěr

Závěrem bych tedy ráda zmínila motivaci k rozpracování tématu internetu v životě seniorů. Vzhledem k tomu, že se zvyšuje počet seniorů v populaci a dochází tedy k tzv. stárnutí populace, je na místě zabývat se tématy zaměřenými právě na tuto cílovou skupinu. Zaměření na uživatele internetu z řad seniorů je také velmi aktuální, neboť se v současné době dostávají do důchodového věku lidé, kteří byli běžně zvyklí internet využívat ve svém životě, z toho důvodu podíl uživatelů internetu z řad seniorské populace bude v nejbližších letech zcela jistě stoupat. Ani podíl seniorské populace, která se naučila využívat nové technologie zcela z vlastního zájmu až v penzi, není zanedbatelný, jedná se zhruba o jednu třetinu jedinců z populace starší 65 let. Jak se ukazuje, internet pro seniory představuje různorodý fenomén, který vykazuje pozitivní i negativní aspekty (jako každá inovace v životě člověka). Jedná se mj. o místo střetu starších a mladších generací, skrze něj dochází k mezigeneračním kontaktům i mezigeneračnímu učení. V současné době se nůžky sekundární digitální propasti, tedy rozdílů ve schopnostech užívání internetu jedinců a generací, postupně uzavírají, nejsou ale zavřené docela. Na místě je osvěta a další vzdělávání v této oblasti, což je výzva zejména pro andragogy celoživotního vzdělávání.

Cílem diplomové práce bylo porozumět, jakým způsobem vnímají senioři internet ve svém každodenním životě. Práce je rozdělena do dvou částí, v první z nich (teoretická část) jsou popsány a vysvětleny pojmy související s tématem práce, jsou uvedeny příslušné statistiky a v neposlední řadě české a evropské srovnání. V závěru kapitoly jsou vysvětleny pojmy potřebné pro druhou část práce. Druhá část práce (empirická část) se zabývá výzkumným šetřením kvalitativní povahy, jeho metodologickými východisky, kontextem, popisem příslušné populace a vzorku a popisem

metody sběru a analýzy dat. Jsou zde prezentovány výsledky šetření z pohledu samotných respondentek a témat.

Domnívám se, že cíl práce byl naplněn, neboť jsou v práci prezentovány pohledy šesti seniorek na tento fenomén, dále je zprostředkováno vyprávění z perspektivy nejsilněji se vynořujících témat, v rámci kterých jsou popsány okolnosti pořízení internetu včetně motivace, dále proměna vnímání významu internetu v době pořízení a v současnosti, světlé a stinné stránky užívání internetu a další aspekty jako je mezigenerační vnímání, každodennost či vzdělávání. Ukazuje se, že na poli internetu dochází k mezigeneračnímu střetávání a učení, také je internet předmětem či prostředníkem vzdělávání a v neposlední řadě je také příjemným společníkem po smrti partnera či výhodným komunikačním zařízením v době Covidu-19.

Literatura a zdroje

1. **Bakardijeva, M.** (2005). *Internet Society: Internet in Everyday Life*. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
2. **Balcar, K.** (2010). Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního vývoje. *E-psychologie*, 4(1), 63-65. Citováno dne 29. 8. 2020. Dostupné z: <https://e-psycholog.eu/pdf/balcar-rec3.pdf>
3. **Beneš, M.** (2014). *Andragogika*. Praha: Grada.
4. **Colmer, R. & Thomas, T.** (2005). *The Senior's Guide to the Internet*. Chelsea: EKLETIKA Press.
5. **Čeledová, L., Kalvach, Z. & Čevela, R.** (2016). *Úvod do gerontologie*. Praha: Karolinum.
6. **Čevela, R., Kalvach, Z. & Čeledová, L.** (2004). *Sociální gerontologie: Úvod do problematiky*. Praha: Grada.
7. **ČSSZ.** (2020). *Starobní důchod*. Citováno dne 24. září 2020. Dostupné z: <https://www.cssz.cz/starobni-duxod>
8. **ČSÚ.** (2012). *ČSÚ statistiky nezkrsluje*. Citováno dne 24. září 2020. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/csu_statistiky_nezkresluje20121001
9. **ČSÚ.** (2013). *Domácnosti*. Citováno dne 2. 12. 2020. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/20534122/e-1417-13_do.pdf/40dcf3-a665-4e68-bd20-b70dc178e2b6?version=1.0
10. **ČSÚ.** (2014). *Senioři v číslech*. Citováno dne 1. října 2020. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/6b004993b0>
11. **ČSÚ.** (2018). *Na internetu přibývá seniorů*. Citováno dne 2. 12. 2020. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/na-internetu-pribyva-senioru>
12. **ČSÚ.** (2018). *Rozvoj informační společnosti v České republice a EU 2018*. Citováno 17. října 2020. Dostupné z:

<https://www.czso.cz/csu/czso/rozvoj-informacni-spolecnosti-v-ceske-republice-a-zemich-eu>

13. ČSÚ. (2019a). *Věková struktura populace se výrazně mění*. Citováno dne 1. října 2020. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vekova-struktura-populace-se-vyrazne-meni>
14. ČSÚ. (2019b). *Proměny věkového složení obyvatelstva ČR*. Citováno dne 1. října 2020. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/promeny-vekoveho-slozeni-obyvatelstva-cr-2001-2050>
15. ČSÚ. (2019c). *Využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi jednotlivci*. Citováno dne 17. 11. 2020. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyuzivani-informacnich-a-komunikacnich-technologii-v-domacnostech-a-mezi-jednotlivci-2019>
16. ČSÚ. (2020a). *Senioři*. Citováno dne 24. září 2020. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori>
17. ČSÚ. (2020b). *Naděje dožití aneb kolika let se můžeme dožít v našem kraji*. Citováno dne 2. října 2020. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xu/nadeje-dozeni-aneb-kolika-let-se-muzeme-doazit-v-nasem-kraji>
18. **Dijck, V. J.** (2013). *The culture of connectivity: The Critical History of Social Media*. Oxford: Oxford University Press.
19. **Disman, M.** (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum. Citováno dne 28. 11. 2020. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=INNPBAAAQBAJ&pg=PA121&dq=pilotn%C3%AD+rozhovor&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwjsivavoaXtAhWjEWMBHQyJDx8Q6AEwAXoECAQQAg#v=onepage&q=pilotn%C3%AD%20rozhovor&f=false>.
20. **Doležalová, G. & Ouředníček, M.** (2006). Životní styl obyvatelstva v suburbánní zóně Prahy. In Martin Ouředníček (Ed.). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Pp. 143–159. Praha: Univerzita Karlova v

Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Citováno 17. října 2020. Dostupné z: <https://web.natur.cuni.cz/~slamak/gacr/kniha/vstup.pdf>

21. **Dopita, M.** (2005). *Věk: Stáří – Role: Prarodič*. In: ACTA UNIVERSITATIS PALACKINAE OLUMUCENSIS FAKULTAS PHILOSOPHICA. Sociologica – Andragogica. Olomouc: UP v Olomouci.
22. **Duffková, J., Urban, L. & Dubský, J.** (2008). *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Aleš Čeněk s. r. o.
23. **eABM.** (2018). *Jací jsou internetově aktivní senioři*. Citováno dne 13. 4. 2019. Dostupné z: <https://eabm.cz/577-jaci-jsou-internetove-aktivni-seniori-na-internetu-travi-2-az-3-hodiny-denne>.
24. **EUROSTAT.** (2020). *Database*. Citováno dne 24. září 2020. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
25. **Giddens, A.** (2013). *Sociologie*. Praha: Argo.
26. **González-Onate, C., Fanjul-Peyró, C. & Cabezuelo-Lorenzo, F.** (2015). Use, consumption and Knowledge of New Technologies by Elderly People in France, United Kingdom and Spain. *Comunicar*, vol. 23, č. 45, str. 19-28.
27. **Haddon, L.** (2004). *Information and Communication in Everyday Life: A Concise Introduction and Research Guide*. Oxford, New York: Berg.
28. **Hasmanová Marhánková, J.** (2013). *Aktivita jako projekt*. Praha: Slon.
29. **Haškovcová, H.** (2012). *Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi*. Praha: Galén.
30. **Haškovcová, H.** (2012). *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team.
31. **Hendl, J.** (2005). *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
32. **Honzák, R.** (2005). *Somatizace a funkční poruchy*. Praha: Grada.

33. **Hovory o zdraví.** (2020). *Stárnutí*. Citováno dne: 29. 9. 2020. Dostupné z: <https://hovoryozdravi.cz/starnuti/uvod-do-tematu/kazdodenni-zivot/zajmy-a-aktivity/>
34. **Chorvát, I. & Šafr, J. (eds.).** (2019). *Volný čas, společnost, kultura: Česko – Slovensko*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
35. **IPA.** (2020a). *APA PsycNet. American Psychological Association*. Citováno dne 28. 11. 2020. Dostupné z: <https://psycnet.apa.org/record/2003-06442-003>
36. **IPA.** (2020b). *Interpretative Phenomenological Analysis*. Citováno dne 27. 11. 2020. Dostupné z: <http://ipa.bbk.ac.uk/about-ipa>
37. **Ira, V.** (2001). Geografia času: prístup, základné koncepty a aplikácie. *Geografický časopis*. 53(3), 231–248. Citováno 17. října 2020. Dostupné z: <https://www.sav.sk/journals/uploads/05131103Ira.pdf>
38. **Ira, V.** (2006). Každodenné aktivity člověka z pohľadu geografie času. *Acta Geographica Universitatis Comenianae* 47, 57–66. Citováno 17. října 2020. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Vladimir_Ira2/publication/242094257_KADODENNE_AKTIVITY_CLOVEKA_Z_POHLADU_GEOGRAFIE_CASU/links/5512ca630cf270fd7e33762c/KADODENNE-AKTIVITY-CLOVEKA-Z-POHLADU-GEOGRAFIE-CASU.pdf
39. **Janiš, K. & Skopalová, J.** (2016). *Volný čas seniorů*. Praha: Grada.
40. **Jarvis, P.** (2008). *Democracy, lifelong learning and the learning society: active citizenship in a late modern age*. New York, NY: Routledge. Citováno dne: 6. 12. 2020. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=Sb5SF7RS6IC&dq=editions%3AISBN0415355451&hl=cs&source=gbs_book_other_versions
41. **Kalvach, Z. a kol.** (2004). *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada.
-

42. **Koutná Kostínková, J. & Čermák, I.** (2013). *Interpretativní fenomenologická analýza*. In Řiháček, T., Čermák, I., Hytych, R. a kol. (2013). *Kvalitativní analýza textů: Čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.
43. **Křivohlavý, J.** (1994). *Mít pro co žít*. Praha: Návrat domů.
44. **Křivohlavý, J.** (2011). *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Praha: Grada.
45. **Linhart, J., Petrusek, M., Vodáková, A. & Maříková, H.** (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.
46. **Lupač, P.** (2015). *Za hranice digitální propasti: nerovnost v informační společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
47. **Macháčová, K. & Holmerová, I. a kol.** (2019). *Aktivní gerontologie aneb jak stárnout dobře*. Praha: Mladá fronta.
48. **Miovský, M.** (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
49. **MPSV.** (2020). *Zákon č. 203/2017 Sb.* Citováno dne 24. září 2020. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/hlavni-zmeny-v-duchodovem-pojisteni-schvalene-v-roce-2017>
50. **Mühlpachr, P.** (2009). *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita.
51. **MVČR.** (2020). *Přeshraniční pracovníci*. Citováno dne 9. 12. 2020. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/preshranicni-pracovnici-tzv-pendleri.aspx>
52. **Nagle, S. & Schmidt, L.** (2012). *Computer acceptance of older adults*. Citováno dne: 9. 12. 2020. Dostupné z: DOI: 10.3233/WOR-2012-0633-3541
53. **Novák, J. & Temelová, J.** (2012). Každodenní život a prostorová mobilita mladých Pražanů: pilotní studie využití lokalizačních dat mobilních telefonů. *Sociologický časopis*. 48(5), 911–938. Citováno 15. října

2020.

Dostupné

z:

<https://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=bbed47db-baa0-45c4-86dc-a0e5b93119d9%40pdc-v-sessmgr03>

54. NÚV. (2020). *Stručné vymezení digitální gramotnosti a infromatického myšlení*. Citováno dne 26. října 2020. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/strucne-vymezeni-digitalni-gramotnosti-a-informatickeho>
55. **Ondráková, J.** (2012). *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
56. **Ondrušová, J.** (2011). *Stáří a smysl života*. Praha: Karolinum.
57. **Palán, Z.** (2002). *Lidské zdroje: výkladový slovník*. Praha: Academia.
58. **Petrová Kafková, M.** (2013). *Šedivějící hodnoty? Aktivita jako dominantní způsob stárnutí*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
59. **Průcha, J. & Veteška, J.** (2014). *Andragogický slovník*. Praha: Grada.
60. **Průcha, J. & Veteška, J. a kol.** (2014). *Andragogický slovník (2.vyd.)*. Praha: Grada.
61. **Rabušic, L. & Vidovičová, L.** (2003). *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti*. Brno: VUPSV.
62. **Rabušic, L.** (1995). *Česká společnost stárne*. Brno: Masarykova Univerzita, nakladatelství Georgetown.
63. **Rabušic, L.** (2001). *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: SLON.
64. **Rabušicová & kol.** (2017). *Mezigenerační učení: teorie, výzkum, praxe*. Brno: Masarykova univerzita.
65. **Reichel, J.** (2009). *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing.
66. **Rogers, E. M.** (2003). *Diffusion of Innovations*. New York: The Free Press.

67. **Rojas, V. et al.** (2003). *Communities, Cultural Capital and the Digital Divide*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
68. **Říčan, P.** (2004). *Cesta životem*. Praha: Portál.
69. **Řiháček, T., Čermák, I., Hytych, R. a kol.** (2013). *Kvalitativní analýza textů: Čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.
70. **Sak, P. & Kolesárová, K.** (2012). *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada.
71. **Seznam.cz.** (2018). *Starci na netu*. Citováno dne: 13. 4. 2019. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/k-cemu-pouzivaji-vasi-rodice-internet-radeji-nechtejte-vedet-pruzkum-odhalil-chovani-starcu-na-netu-43185>.
72. **Smith, J. A., & Osborn, M.** (2003). *Interpretative phenomenological analysis*. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (p. 51–80). Sage Publications, Inc.
73. **Smith, J. A., Flowers, P. & Larkin, M.** (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis. Theory, Method and Research*. London: Sage Publications.
74. **Světová banka.** (2020). *World Development Indicators*. Citováno dne 1. října 2020. Dostupné z: https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9 &met_y=sp_dyn_le00_in&idim=country:CZE:SVK:POL&hl=cs&dl=cs
75. **Sýkorová, D. & Chytil, O. eds.** (2004). *Autonomie ve stáří: Strategie jejího zachování*. Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské Univerzity v Ostravě.
76. **Šerák, M.** (2009). *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál.
77. **Špatenková, N. & Smékalová, L.** (2015). *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada.
78. **Špatenková, N.** (2014). *O posledních věcech člověka. Vybrané kapitoly z thanatologie*. Praha: Galén.

79. Špatenková, N. (2017). *Krise a krizová intervence*. Praha: Grada.
80. Štěpánková, H., Hoschl, C. & Vidovičová, L. a kol. (2014). *Gerontologie: Současné otázky z pohledu biomedicíny a společenských věd*. Praha: Karolinum.
81. Tomczyk, Ł. (2015). *Vzdělávání seniorů v oblasti nových médií*. Praha: Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR. Citováno dne 19. října 2020. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=R2tfCgAAQBAJ&pg=PT56&dq=vzd%C4%9B%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD+senior%C5%AF&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwiT_eTLucDsAhXLsaQKHZGSAjcQ6AEwAHoECAIQAg#v=onepage&q=vzd%C4%9B%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD%20senior%C5%AF&f=false
82. Tomczyk, L., Határ, C. & Špatenková, N. (2016). *Edukace a gramotnost seniorů*. Krakow: Katedra Pedagogiki Społecznej i Andragogiki.
-
83. Tomeš, I., Šámalová, K. & kol. (2017). *Sociální souvislosti aktivního stáří*. Praha: Karolinum.
84. Trávníček, J. (2014). *Překnížkováno. Co čteme a kupujeme (2013)*. Brno: Host.
85. UZIS. (2020). *Index stáří*. Citováno dne 1. října 2020. Dostupné z: <https://reporting.uzis.cz/cr/index.php?pg=souhrnne-prehledy--demograficke-a-sociodemograficke-ukazatele--index-stari>
86. Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.
87. Van Dijk, J. (2005). *The Deepening Divide: Inequality in the Information Society*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2005.
88. Vláda ČR. (2020). *Nouzový stav a mimořádná opatření*. Citováno dne 9. 12. 2020. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/epidemie->

[koronaviru/dulezite-informace/mimoradna-opatreni- -co-aktualne-plati-180234/](#)

89. WHO. (2020). Novel Coronavirus: 22 Situation Report. Citováno dne 9. 12. 2020. Dostupné z: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200211-sitrep-22-ncov.pdf>
90. WHO. (2020). *Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project*. Citováno dne 25. září 2020. Dostupné z: <https://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>
91. Zadražilová, I. (2017a). Potřeby seniorů v práci s internetem – výsledky kvalitativního šetření. *Proinflow*, 9(2), 103-119. Dostupné z <https://doi.org/https://doi.org/10.5817/ProIn2017-2-6>
92. Zadražilová, I. (2017b). Senioři hledají na internetu praktické informace. *Statistika A My*, 2017(4). Dostupné z <http://www.statistikaamy.cz/2017/04/seniori-hledaji-na-internetu-prakticke-informace/>
93. Zounek, J. (2006). *ICT, digitální propast a vzdělávání dospělých: Socioekonomické a vzdělávací aspekty digitální propasti v České republice*. Citováno dne: 2. 12. 2020. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/wupv/home/Documents/sbornik-u11-mpsvprojekt/08Zounek%20U11.pdf>

Seznam obrázků, grafů, schémat

- Graf č. 1: Počet osob ve věku 65 a více let 2001 – 2017 (ČSÚ 2019b)
- Graf č. 2: Obyvatelstvo podle pohlaví a věku, 2018⁶⁵ a 2050 – projekce (ČSÚ 2019b)
- Graf č. 3: Procentuální zastoupení populace ve věku 65 a více let v jednotlivých státech Evropy v letech 2000 a 2018 (ČSÚ 2020a)

⁶⁵ Reálné údaje (ČSÚ 2019b).

- **Graf č. 4:** Internetové aktivity českých a evropských seniorů 65–74 let (v %, Zadražilová 2017b)
- **Obr. č. 1:** Tabulka pro přepis a analýzu rozhovorů (vlastní dílo autorky dle doporučení Řiháček, Čermák & Hytych, 2013)
- **Schéma č. 1:** Výsledky výzkumného šetření – tematické okruhy (vlastní dílo autorky)

Seznam tabulek

- **Tab. č. 1:** Údaje o respondentech (vlastní dílo autorky).

Seznam příloh

- **Příloha č. 1:** Reflexe výzkumníkovy zkušenosti
- **Příloha č. 2:** Schéma rozhovoru
- **Příloha č. 3:** Ukázka analýzy rozhovoru
- **Příloha č. 4:** Rozstříhaný rozhovor
- **Příloha č. 5:** Tematické okruhy
- **Příloha č. 6:** Příspěvek na Facebooku

Příloha č. 1: Reflexe výzkumníkovy zkušenosti

REFLEXE VÝZKUMNÍKOVY ZKUŠENOSTI S TÉMATEM VÝZKUMU

Výzkumník: Bc. Anna Fromová

Záznam z výzkumného deníku:

Před vstupem do terénu je třeba nejprve zvolit metodu uzávorkování zkušenosti výzkumníka (dle Řiháček, Čermák & Hytych, 2013, s. 16). Rozhodla jsem se své zkušenosti, předpoklady a postřehy spojené s tématem diplomové práce reflektovat přímo zde, ve výzkumném deníku.

Téma internetu v životě seniorů jsem si vybrala z toho důvodu, že seniorská generace je mi v mnoha ohledech bližší než generace mých současníků nebo mých rodičů. Často se zaposlouchám do příběhů starších lidí, které potkávám na svých cestách v nádražních halách a ve vlacích. Starší generace má toho často tolik, co předat a já jejím příslušníkům mile ráda naslouchám. Příběhy mých babiček mě fascinují a mám dojem, jakoby byl život za časů jejich mládí bohatší a dojemnější. To ale může být dáno tím, že se jedná o vzpomínky a jak je dobře známo, člověk často velmi rád zapomene na to špatné a v srdci si zachová jen to nejlepší, s čím se v životě setkal.

Téma internetu v jejich životě jsem si vybrala z toho důvodu, neboť bych ráda seniorskou generaci ukázala jako schopné a učenlivé lidi a tím zbořila mnohé z předsudků ostatních generací. Všechny ty babičky a dědečkové mě prostě přirostly k srdci a já se chci dostat blíž k jejich prožívání vlastního života a k jejich zkušenosti.

Rozhodla jsem se pro seniory a seniorky, kteří prožili ztrátu partnera a nyní žijí sami. Myslím si, že ztráta partnera může znamenat také ztrátu komunikačního partnera, senioři přirozeně nemají dnes komu říct, to co dříve sdělovali manželovi nebo manželce. Proto se ptám, zda internet nemůže částečně tuto absenci komunikačního partnera kompenzovat. Bylo by zcela přirozené, že senioři a seniorky přilnuly k přístroji, který jim zajistí spojení s okolním světem, s přáteli, s novinkami a s čímkoliv, co mají rádi. Jaký tedy význam ten internet pro ně nyní má? Protože, co se po smrti partnera zřejmě děje. No, senior zcela jistě truchlí, ale možná si i oddechne, například když měl partner ke sklonku života velké bolesti a smrt byla vysvobozením z jeho utrpení. Po počátečním šoku se senior oklepe a najednou je tu ticho, velké ticho a prázdnota. A najednou není s kým si povídat, ale potřeba si povídat nemizí. Pozornost seniora se tedy obrací do rodiny, k přátelům a známým, zjišťuje však, že takového komunikačního partnera, jako byl zesnulý, už těžko hledá. No a tady může přijít na řadu ten internet.

Příloha č. 2: Schéma rozhovoru

SCHÉMA PRO ROZHOVOR V RÁMCI EMPIRICKÉ ČÁSTI MAGISTERSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE / KSA FF UPOL

Výzkumník: Bc. Anna Fromová

Výzkumná otázka zní: **Jakým způsobem senioři vnímají internet ve svém každodenním životě?** Rozhovor je rozdělen do pěti okruhů:

- Okolnosti vstupu na internet
- Význam internetu v době pořízení
- Význam internetu nyní
- Internet jako každodenní součást života
- Internet a COVID-19

Schéma rozhovoru

Informovaný souhlas

Zapnutí nahrávacího zařízení

Představení diplomové práce

Představení se jako v AZ kvízu (jméno, věk, bydliště, zájmy).

- Pohlaví –
- Vzdělání –
- Rok narození –
- Místo bydliště (počet obyvatel) –
- Pracovní pozice před odchodem do penze –

- Počet let v penzi –
- Vstup na internet (rok) –
- Jak dlouho na internetu (počet let) –
- Společné soužití (počet let) –
- Žije sám/sama (počet let) –
- Zařízení –
- Platformy –

OKRUH Č. 1: OKOLNOSTI VSTUPU NA INTERNET

- Kdy jste se poprvé s internetem setkala? Proč jste se rozhodla jej pořídit?
- Jakým způsobem probíhal Váš vstup na internet? Pomáhal Vám někdo?

OKRUH Č. 2: VÝZNAM INTERNETU V DOBĚ POŘÍZENÍ

- K čemu jste tenkrát internet využívala?
- Jaký pro Vás měl tenkrát internet význam?

OKRUH Č. 3: VÝZNAM INTERNETU NYNÍ

- K čemu internet používáte nyní? Změnilo se něco?
- Jaký pro Vás má internet význam nyní?
- Jaké Vám internet přináší výhody?
- V čem spatřujete nevýhody práce s internetem?
- Je něco, co Vám na internetu vadí?
- Jak vnímáte svůj život před pořízením internetu?
- Dokážete si představit svůj život bez internetu?
- Řekl/a byste, že má internet ve Vašem životě smysl?

OKRUH Č. 4: INTERNET A KAŽDODENNOST

- Užíváte internet každý den? Ve kterou denní dobu?

- Považujete jej za běžnou součást svého života? Proč?

OKRUH Č. 5: INTERNET A COVID-19

- Jak se změnil Váš život v souvislosti se současnými opatřeními?
- Hraje v těchto změnách roli internet? Jakou?
- Jaký má tedy internet na základě těchto proměn význam? Proč?

Nyní si zopakujme, to co jsme zatím probraly/i. Je něco, co byste rád/a dodal/a?

Zopakovat účel rozhovoru, způsob zpracování nahrávky a citlivých údajů, popř. domluvit další termín rozhovoru.

Příloha č. 3: Ukázka analýzy rozhovoru

<p>Datum: 12/10/20</p> <p>Délka: 1:13:28</p> <p>Běžný telefonický hovor.</p>	<p>HANA</p>	<p>(1)</p>
<p>Počáteční poznámky</p>	<p>Text rozhovoru</p>	<p>Témata</p>
<p>První setkání s počítačem</p> <p>Proč? K</p> <p>Byla nucena L</p> <p>Kroužek počítačové techniky</p>	<p><i>A pak syn dostal ten počítač?</i></p> <p>Syn ten počítač dostal, protože po něm toužil, pak začal studovat, šel na střední průmyslovku elektrotechnickou, takže když přecházel ze základky na tuhle průmyslovku, tak byl vybaven tady tím prvním počítačem a potom už v průběhu let si pořizoval samozřejmě lepší, ale to už nedokážu si vzpomenout, jaký to mělo průběh, nějak jsem netoužila se s tím blíže seznamovat, až potom jsem byla nucena, protože se to začalo rozšiřovat i na pracoviště a podobně a já na tom minulým bydlišti jsem neměla kvalitní příležitosti k práci, já jsem kolikrát musela brát, co šlo, a byla jsem několikrát i nezaměstnaná. Bez šance celkem. A tak jsem se začala zajímat, chodila jsem do nějakého kroužku počítačové techniky, tak tam jsem se s tím nějak poprvé sama začala aktivně</p>	<p>Prvotní postoj</p> <p>BARIÉRY</p> <p>IKT na pracovišti</p> <p>MOTIVACE PRO VSTUP</p> <p>První setkání s IKT</p> <p>VSTUP NA INTERNET</p> <p>Kroužek počítačové techniky</p>

Velký respekt	seznamovat, měla jsem k tomu velký respekt tehdy, nějak mě to prostě, nevstřebávala jsem to tak nějak, samozřejmě, nebo ve větší míře, nějak mě to netáhlo, a ani mi to moc nešlo, měla jsem prostě k tomu přílišnej respekt, no a technickej typ nijak zvlášť nejsem, no a narážela jsem i na takový	VZDĚLÁVÁNÍ Prvotní postoj BARIÉRY Bariéry
Nevzali mě, protože jsem neměla počítač	situace, že prostě v zaměstnání, kde jsem se ucházela o práci, mě nevzali, protože jsem nebyla vybavená počítačem a navíc jsem měla malý dítě, dceru, bylo to tehdy velmi složité, no ale pak v rámci jednoho	Překážka v zaměstnání MOTIVACE PRO VSTUP
Rekvalifikační kurz	pobytu na pracovním úřadě jsem byla na rekvalifikačním kurzu počítačovém, jenže když to člověk nepraktikuje v každodenním životě a nějak si ty dovednosti nerozvíjí, tak je to	Rekvalifikační kurz VZD Nutné užívat každodenně KAŽDODENNOST
Neznám ani tu terminologii	problematické, protože ten počítač má to jiný vybavení, no neznám ani tu terminologii, tak nevím, jestli se umím	Bariéra jazyková BARIÉRY
Prostředí počítače	správně vyjadřovat, no prostě takový to uživatelský rozhraní, nebo, jak se tomu říká, různý prostředí, který vidím na tom monitoru, a já se v tomhle právě nějak nedokážu orientovat, nějak samozřejmě a aktivně. No a pokud si vzpomínám, tak i po přestěhování do (obce) po tom	Bariéry

<u>Rozvedená</u>	rozvodu tak jsem byla taky na pracáku,	
	protože tehdy byla snad nejhorší doba,	
Opět rekvalifikační kurz	co se týče té nezaměstnanosti, se mi nepodařilo někam nastoupit, byla jsem na rekvalifikačním kurzu taky, ale neměla jsem mezitím aktivní přístup k tomu internetu, (dcera) přístup měla, protože studovala, takže potřebovala naprosto nutně ale to mě tak nějak mýjelo, protože to bylo tak nějak její a já jsem neměla potřebu, neměla jsem, jak v tom působit, ale potom se mi namanula práce a to byl horor pro mě	Rekvalifikační kurz VZD
<u>Neměla potřebu</u>	životní v té škole a tam prostě bylo všechno na počítači, a já nevím z jakýho důvodu jsem v sobě našla tu odvahu a drzost přímo a sebevražednou naprostou	Po rekvalifikačních kurzech
Horor životní L	jakousi odvahu do toho jít, já jsem se s tím vším popasovávala, sice to pro mě byly horory otřesný a situace šibeniční, ale nějak jsem to prostě dávala.	VSTUP NA INTERNET
Sebevražedná odvaha a drzost L	<i>A tam už tenkrát byl ten internet?</i>	Poslední pracovní pozice
Horory otřesný	No, to už byla ta poslední pracovní pozice před důchodem.	VSTUP NA INTERNET
Situace šibeniční L	<i>Takže to nebylo vaše první setkání s internetem?</i>	Postoj k práci spojený s užíváním IKT
	Ne, ne, já jsem se jako před tím o něco	VSTUP NA INTERNET
		Internet před poslední prací
		VSTUP NA INTERNET

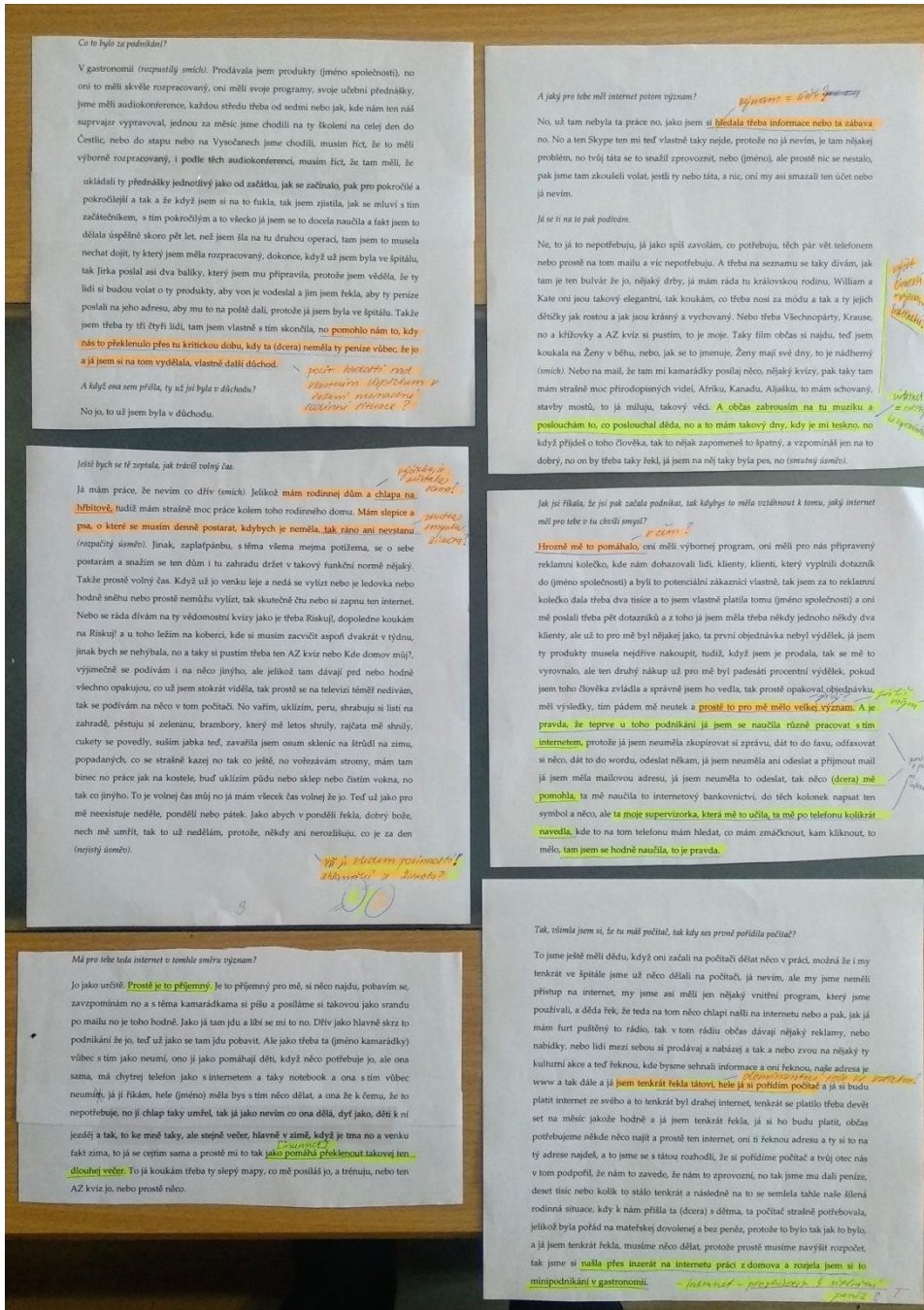
<p>V práci první bližší seznámení s internetem</p>	<p>zajímala, ale jak říkám, neměla jsem svůj vlastní přístroj, kam bych měla přístup, kde bych si mohla něco bádát, no v té škole jsem na internet chodila, tam jsem měla možnost, no a ty pracovní výkony jsem dělala jak papírově, tak na počítači, neustále se to rozšiřovalo, ale to se odkláním od toho tématu internetu. Tam jenom jsem chtěla demonstrovat, jak jsem byla neobratná, ale jak jsem z toho všeho dokázala vybabrat, až jsem se tím počítačem, dá se říct, živila.</p> <p><i>V té škole myslíte?</i></p> <p>No. Protože obzvlášť ta personalistika, to se všechno dělalo na počítači, v programu vyrobeném na tohle cíleně, a tam to bylo teda dosti náročný, no to prostředí toho počítače jako takového toho pohybu v té technice výpočetní, tam mě to teda dalo strašně moc. A jinak internetu jako takovému se spíš věnuju až teďka v důchodu, ten internet, jak jsem říkala, jsme zavedli tady (dceři), když ho potřebovala pro to studium, právě s nástupem jejím na gymnázium, když jsme se sem přistěhovali, zrovna o prázdninách předtím, než ona nastoupila na ten gympl, aby měla ten</p>	<p>První přístroj</p> <p>VSTUP NA INTERNET</p> <p>Zhodnocení vývoje práce s IKT</p> <p>POSUN</p> <p>Poslední pracovní pozice</p> <p>Postoj k práci</p> <p>Rozvoj díky práci</p> <p>VZD</p> <p>Internet až v důchodu</p> <p>VSTUP NA INTERNET</p>
<p>Internet až v důchodu</p>		

<p>Neměla vlastní přístroj, dokud dcera neodešla</p>	<p>přechod plynulý a to studium už potom nerušený a potom, jak dokončila teda gymnázium, tak šla do (obce), ne, vlastně byla ještě rok na jazykovce, no a já si pak už nevybavím, jak já jsem s tím internetem pak začínala, co jsem mohla a nemohla, ale <u>určitě jsem ještě neměla vlastní přístroj</u>, to až když se (dcera) osamostatnila a šla do (obce) do podnájmu a v podstatě už tu fyzicky nebyla, to bylo někdy 2009 snad, odešla do (obce), takže ona dělala gympl, potom jazykovku, potom rok dojížděla, potom jsme usoudily že to je velmi obtížný a nemyslitelný to dojíždění, tak se potom odstěhovala, tak zhruba potom jsem dostala starší přístroj, to si taky už nevybavuju, a pak už teda to bylo na mě, abych si s tím nějak pracovala. (pomlka) Samozřejmě, když něco kiksne, tak syn je vystudovanej, protože teda po té průmyslovce (<i>nekvalitní spojení</i>) a dovede spravit.</p> <p><i>Promiňte, teď to nějak vypadlo. Slyšela jsem, že syn má vystudovanou průmyslovku.</i></p> <p>On zběhl z vysoké školy a šel dělat výpočetní techniku přímo, takže mě tak nějak v tom radí, nebo když je potřeba</p>	<p>Vlastní přístroj po osamostatnění se dcery</p> <p>VSTUP NA INT</p> <p>Pomoc od syna</p> <p>MEZIGEN POMOC</p>
<p>Syn pomáhá</p>		

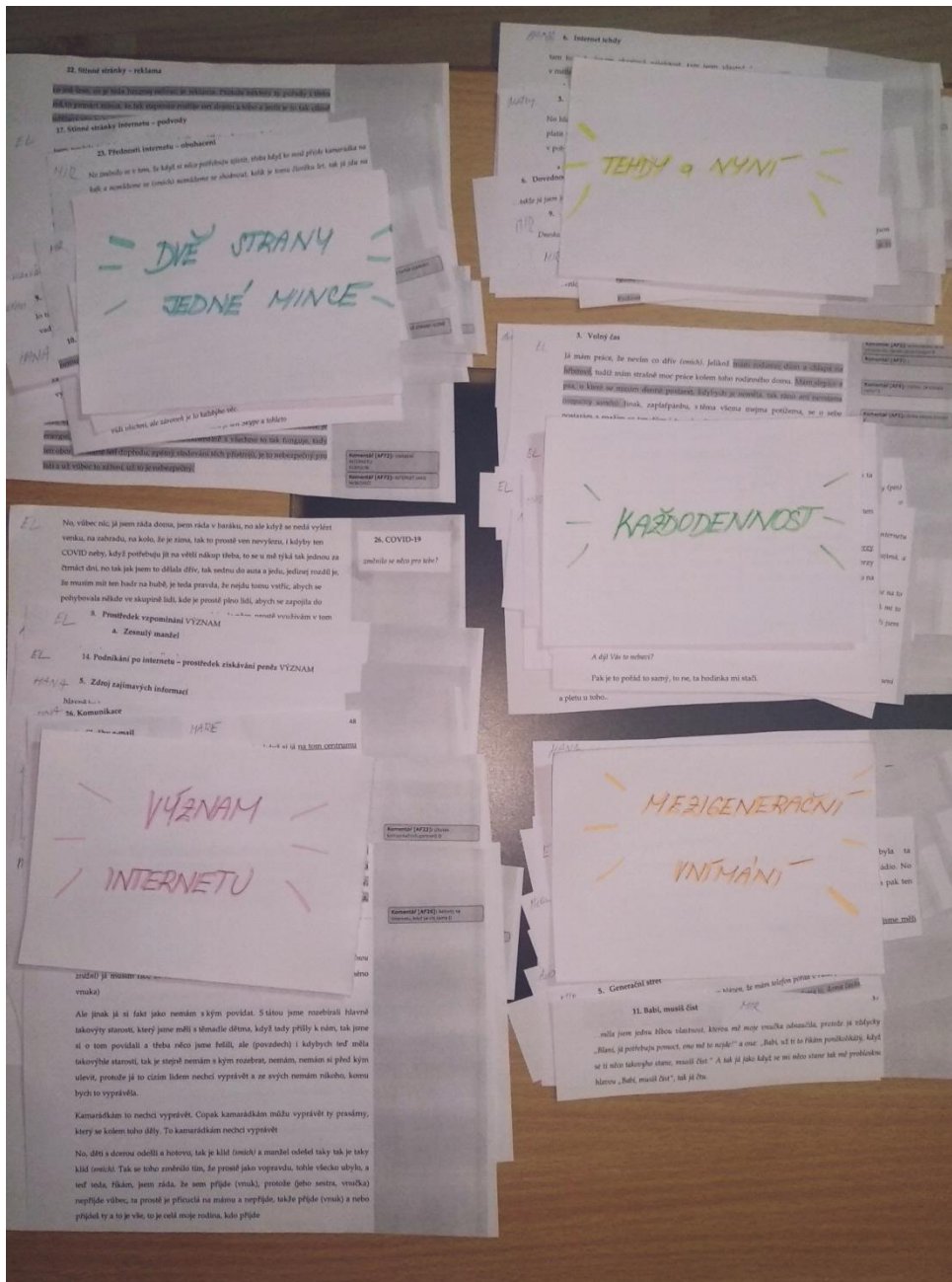
<p>Samota? K</p> <p>Většinou je to na mě</p>	<p>něco přeinstalovat nebo tak, ale <u>dojíždí</u> <u>málokdy</u>, takže většinou je to na mě, když něco spadne nebo něco, tak si to musím sama zrestartovat, nějak si s tím poradím.</p> <p><i>A vy jste říkala, že dřív, jste používala internet na tu práci hlavně, k čemu ho používáte teď?</i></p>	<p>Nějak si s tím poradím</p> <p>POMOC</p>
<p>Komunikace, zajímavé informace</p>	<p>No, teď hlavně ke komunikaci a k zjišťování toho, co mě zajímá. Nejsem vůbec televizní typ, to mám tak jako</p>	<p>Komunikace</p> <p>Zajímavé informace</p>
<p>Televize spíše ne</p>	<p>maximálně nějakou detektivku nebo nějakou AZ kvíz. Jinak se pohybuju</p>	<p>VÝZNAM NYNÍ</p>
<p>Radši internet</p>	<p>převážně v tom internetovém prostředí, protože tam nacházím, co mě zajímá.</p> <p><i>A co vás třeba zajímá?</i></p>	<p>Internet a televize</p> <p>VZTAH INT A TV</p>
<p>Internet = alternativa</p>	<p>No, zajímá mě zpravodajství z neoficiálních kanálů, alternativa, různý zdravotnědný nebo jak bych to tak řekla,</p>	<p>Alternativa</p> <p>INTERNET JAKO ALTERNATIVA</p>
<p>Homeopatie</p>	<p>homeopatie, teď si nemohu honem něco vybavit, prostě všechno, co mě zajímá si vyhledám tady v tom prostředí nebo třeba</p>	<p>Zajímavé informace</p> <p>VÝZNAM NYNÍ</p> <p>Praktické informace, návody</p>
<p>Bylinky</p> <p>Zahloubám se do internetu L</p>	<p>recepty, si vyhledám nějakou bylinku nebo něco co na zahradě se mi urodí a potřebuju vynalézt nějakou novinku tak se zahloubám do internetu a</p>	<p>VÝZNAM NYNÍ</p> <p>Přednášky</p> <p>VZD</p>
<p>Vždycky něco ulovím L</p>	<p>vždycky tam něco ulovím a potom jsou</p>	<p>Informace o světě</p> <p>VÝZNAM NYNÍ</p>

Přednášky	tam různý svobodný vysílače, který	Komunikace
Obrázek o světě	vysílají různý neuvěřitelně zajímavý přednášky a já si z toho pak skládám	VÝZNAM NYNÍ
Komunikace	obrázek o světě a samozřejmě teda	
	maily, mám maily, s rodinou	
	komunikuju přes messenger a	
	WhatsApp.	

Příloha č. 4: Rozstříhaný rozhovor

Příloha č. 5: Tematické okruhy

Příloha č. 6: Příspěvek na Facebooku

Ahoj,
sháním další respondenty pro výzkum - nemáte někdo babičku či dědečka nebo jiného příbuzného, který splňuje následující kritéria:

- ✿ věk 65+
- ✿ žije sám, partner ze společné domácnosti odešel nebo skonal
- ✿ internet užil alespoň jednou v posledních třech měsících

Díky!

